

BIBLIOTEKA
LJILJANA HABJANOVIĆ ĐUROVIĆ
VAM PREPORUČUJE

КЊИГА 24.

Глобосино д.о.о
АЛЕКСАНДРИЈА

Dizajn korica
Leposava Knežević

Na koricama
Stana Libić „Žena“ (ulje na platnu)

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoju projekta odgovornog korišćenja
šumskih resursa širom sveta

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A. C.

MILICA MARINKOVIĆ

ŽIVETI
KAO PRE

Četvrto izdanje

BEOGRAD
2013.

Priče zabeležile

Milica Marinković

Biljana Benić

Đerđi Šarić

Priče ispričali

Valerija Lalić	Nada Bogdanović
Zorka Gucunja	Marija Dragin
Nada Ivković	Matilda Zupančič
Izabela Rašković	Milena Suzić
Agneza Sokolai	Nataša Kovčin
Andrija Malinić	Rozalija Benji
Branka Panić	Slavica Kvesić
Cecilija Miler	Slavica Periškić
Svetislava Eremić	Slavica Čerkez
Mara Dobrić	Smiljana Vitas
Zorka Stojanović	Snežana Dimitrov
Dajana Babić	Sofija Kekezović
Danica Milanko	Marija Kubik
Dušan Tišma	Svetozar Berić
Đuka Rakinić	Vesela Savin
Franjo Pleli	Vida Čanković
Jevra Stanković	Vinka Gradinski
Cveta Nastić	Dušanka Abić

i oni čija imena ostaju nezabeležena – oni o svojoj bolesti govore samo pred najbližima.

*Svima koji su bolesni,
a žele da žive kao pre.*

ŽIVETI KAO PRE

Rak.

I danas najvećem broju ljudi ova reč zvuči kao smrtna presuda. Kao naredba za odlazak. Kao grubo otkidanje od voljenih.

Kroz susrete i razgovore sa članovima Društva za borbu protiv raka iz Sombora uverila sam se da ne mora da bude tako. Shvatila sam da dobiti rak ne znači neizostavno izgubiti život. Naučila sam da postoje ljudi koji nastoje da, uprkos bolesti, žive kao pre.

I u bolesti tela oni su sačuvali zdravlje duše. Jer su sačuvali veru, ljubav i nadu u delatnom, životnom obliku.

Zato sam odlučila da objavim njihove priče. Potresna svedočenja u kojima trijumfuje ljubav. Prema bližnjima. Prema životu. Prema sebi.

Moja majka Radmila Habjanović umrla je od raka. I moja svekrva, Rosa Đurović. I dve od moje četiri životne drugarice – Slavica Jović i Biserka Novaković Rajčić. Mnogo sam mislila o njima dok sam čitala ovu zbirku intimnih ispovesti. Pitala sam se zašto one više nisu sa nama. Zato što nisu imale sreće da svoju bolest otkriju na vreme? Ili zato što su u nekom času iskušenja izgubile veru i nadu? Posumnjale u ljubav?

Dok sam kao urednica pripremala ove priče za štampu saznala sam da je rak napao i mog kuma. Ova knjiga vere, ljubavi i nade je i za tebe, kume. Da znaš da je moguće ŽIVETI KAO PRE.

Ljiljana Habjanović Đurović

ZORKA

Pokušavam da otkrijem tajnu našeg života i postojanja. Izvesno je da nas jednog dana neće biti, zato moramo da ostavimo trag da smo razumeli život koji smo živeli.

Desi se ponekad neobičan trenutak, pa se u mojoj svesti počne odmotavati klupko života. Pletivo se sastoji od događaja kojih se sećam iz detinjstva, značajnih događaja, pojedinih ljudi, ljubavi, radosti i strahova tokom više od pet decenija mog života, do trenutaka koje upravo živim. Sa pletivom teče i preispitivanje o ispravnosti određenih postupaka, duboko sagledavanje onoga šta je bilo ili šta je moglo biti.

Krajem 2003. godine našla sam se na neobičnom skupu u Svečanoj sali somborske Županije, pred monumentalnom slikom „Bitka kod Sente“ Ferenc Ajzenhuta, uz stotinjak odraslih i dece u prednovogodišnjem raspoloženju. Odrasli su većinom bile bake ili deke, retko koji roditelj. Uglavnom, svi prošli trenutak kada su na svojoj životnoj stazi bili u neizvesnosti da li će preživeti i odložiti trenutak umiranja. Nada im je bila i ostala osnovni oslonac. Deca sa njima, zbunjena, ali istovremeno i radosna zbog događaja kojem prisustvuju. Društvo za borbu protiv raka organizovalo je podelu novogodišnjih paketića deci i unucima svojih članova.

Nekoliko dana pre ovoga sahranili smo mog oca i taj neugodni dašak smrti još uvek sam osećala svim svojim čulima. Trebalo je da pozdravim sve prisutne i ja im se obratim iz dubine duše, progovorim toplo, meko, sa lahorom dodira za svaku prisutnu dušu iscrpljenu nesanicom od početka

sumnje na rak do te večeri i sastanka svih uverenih u izlječenje. Obećam da ću napisati knjigu o njima jer je svako od njih po jedna priča. Svakom pripada orden za izdržane muke, koliko telesne, toliko i duševne. Stotine pari očiju je zasijalo neobičnim sjajem budućnosti i večnosti.

Razumela sam taj bljesak: kad njihovi životi jednom postanu knjiga, oni će trajati večno. Nema smrti, nema boli, nema te sile koja će ih izbrisati. Nastavak tog susreta i danas traje. Vidamo se i redovno i slučajno, a knjige još nema.

U godini koja je nastupila posle tog susreta, priđe mi Zorka, žena mlađa od trideset godina, koja je na novogodišnje druženje, a i na sve naše dalje susrete dovodila i svoju devojčicu od pet – šest godina. Tiho me upita: „Milice, šta će biti od knjige?“ Zatečena, promrmljah nešto o tome kako nisam imala vremena da posetim obolele koji su bili na onom našem novogodišnjem druženju, da razgovaram sa njima, da mi pričaju o sebi, svojoj bolesti, iskustvima u lečenju, svojim strahovima ili svojoj snazi da se izbore za zdravlje. Nakon sopstvenog infarkta i operacije srca sa skoro pedeset godina morala sam tražiti posao i jednostavno, nisam imala vremena za pisanje.

E, to sebi nikad neću oprostiti. Zašto nisam ostavila sve važne poslove i „pero u ruke“? Kako nisam naslutila da se njoj žuri da mi ispriča svoju životnu priču?

Nedugo zatim Zorke i njene devojčice nestade sa naših druženja. Nisam ih vidala ni u gradu. Zorka je umrla. Njena priča je ovakva:

Razbolela se od maligne bolesti dojke kad je devojčica imala oko dve godine. Užas saznanja da boluje od raka raspršio je njen mir, stabilnost i celu njenu ličnost. Više nije vladala svojim telom. Morala se lečiti. Svi potrebni zahvati su urađeni. Primala je terapije, kosa joj je opala, samo je svest radila. Odlučila se na promenu načina života, naročito prelazak na vegetarijanski način ishrane, bez obzira što nije imala podršku najbližih. Porodično gnezdo se rasturilo, ona

i kćerka su u to vreme živele kod njene majke. Devojčica je upravo počela da govori i sastavlja rečenice. A onda je zanelela. Nijednu reč više nije izgovorila. Zbunjena maminim odlaskom u bolnicu, tatinim napuštanjem porodice, privikavanjem na život sa bakom – ona je prosto ćutala. Samo su oči pokazivale da se u njoj događa drama.

Zorka je kopnela telom, duhom nikad. Planirala je novi posao sa svojom višom turističkom školom, primala terapije, gubila kosu, nameštala periku i na druženje dovodila kćerku. I ona i njena devojčica su vozile trotinet. Prihvatila je da obavlja dužnost blagajnika u Sekciji „Nada“. Čula sam je kako na našim susretima priča sa majkom dečaka kome je držala časove engleskog u vreme kada je završila fakultet i bila bez stalnog zaposlenja. Uporno i nežno je sa svojom devojčicom pokušavala da razgovara. To je zapravo bilo pravo izvlačenje reči. Strpljivo i polako, kao da joj predstoji još mnogo vremena. A vreme je neumitno teklo. Nažalost, njenoj bolesti nije bilo leka.

Nečujno je nestala. Samo su lokalne novine objavile da je njenoj borbi za život došao kraj. Tu vest sam pročitala i čvrsto odlučila da ispunim zadatak reč, napišem priču o Zorki i sakupim druge priče za knjigu.

Šta se zbivalo nakon Zorkine smrti, ne znam, ali tužno sećanje objavljeno je u istim novinama nakon godinu dana: uz Zorkino ime i sliku bila je poruka „mami koje nema, sad me tata u školu sprema“. Shvatila sam da je devojčica stasala za školu, da živi kod tate i da čuva uspomenu na majku. Pokušala sam da saznam više detalja iz Zorkinog života od njene majke, ali ona nije želela ili nije mogla da govori. Unuka sad ima četrnaest godina i posećuje svoju baku.

Po hrišćanskom verovanju, majke nikad ne umiru. Žive su sve dok žive njihova deca. Sve dok postoji ijedan damar života na ovom svetu dobijen rođenjem od majke, majka živi. Telo njenog tela, misao njene misli, ljubav njene ljubavi i tako u večnost.

Poučna je priča o tri žene koje su se upitale među sobom koji je grob najtužniji. Najmlađa je rekla da je najtužniji grob od belog mermera jer je pod pločom sahranjena devojka koja je umesto mladog belog vela i odlaska na venčanje, umrla i dobila teški beli mermer kao pokrov. Srednja po starosti je rekla da je najtužniji grob od crnog mermera. Pod njim je sahranjen mladić koji je na svom motoru jurio brže od života. Najstarija žena, već baka, je rekla: „Najtužniji je grob zarastao u korov i travu do koga niko ne dolazi, ne donosi cveće i ne pali sveće“.

Tako sam ja počela da beležim strahove i sumnje obolelih od raka, da zapisujem prave ljudske podvige u borbi za ozdravljenje ili nemoćno posrtanje kad bolest uzme maha. Nađem se u njihovim životima, priče mi ispune dane, košmari okupiraju noći. Iskrenost sa kojom pred mene iznesu uglavnom svoje tužne sudbine naprosto tera da to bude za-beleženo. U zapisima se vidi užasna izgubljenost zbog stanja u kojem su se našli, vidi se gde su sve tražili uporište u borbi za život, kome su se prvo obratili, a koga su želeli poštediti brige i tuge. Naglašavali su mi ulogu lekara i medicinskog osoblja, običnu i veoma važnu ljudsku podršku, zajedništvo i druženje. Upoznala sam njihove novootkrivene talente u umetničkom izražavanju, zaokrete u životu i naročito uspeh kako su pronašli sebe. Kao da su se ponovo rodili. Osetili su da im je podaren život i nova sreća.

Bilo je i priča koje nisu uspevale da budu završene za života njihovih aktera. Od beleški su nastala posmrtna slova i izgovarane su nad otvorenim grobom. Smrt je bila brža. Pokušavala sam da se ne vezujem za sve njih i da budem jaka, ali bih u trenutku samo postajala svesna svojih vlažnih obraza od suza koje su nekontrolisano tekle.

Moja priča je bleđa u poređenju sa njihovima. I sama sam prošla trenutke zebnje i treptaje sumnje nakon otkrića nedefinisanih čvorova u dojci. Prošla sam i dve biopsije, budila se iz anestezije sa pitanjem: „Da li je zloćudno?“ I na-

kon željenog odgovora, uzdah olakšanja – izbegla sam rak!
Preplavili bi me blaženstvo i opuštanje. Kroz moje vene bi
potekao osećaj sigurnosti i spokoja. Osvrnite se oko sebe,
dotaći ćete nečiju priču!

ILONA

Posao lekara, odgovoran, izazovan. I nikada ne znaš da li je to što uradiš baš ono što je trebalo.

Bio je nekakav siv dan, vlažan, rekli bi neki – tužan, bez ikakvog nagoveštaja. Radim u ambulanti, ulazi žena, stara 65 godina. Iлона iz Svilojeva, nadomak Apatina. Kaže da je napi-pala čvor u dojci, već neko vreme. Pregledala sam je i, onako u čudu, pomalo i grubo, zapitala je: „Gde ste do sada?“ A ona tiho, tako mirno da mi je bilo neprijatno kako sam joj postavi-la pitanje, kaže: „Znala sam da treba da dođem, ali nikako nisam mogla. Imam sina, star je 46 godina (tada sam i ja imala toliko), oduvek je vezan za invalidska kolica, dementan, pot-puno nesamostalan, teško komunicira, otkako mi je umro muž pre dve godine sama brinem o njemu“.

Sve ono što je trebalo preduzeti, u okviru medicinskog tretmana, učinilo se da je lako za organizovanje. Sve dija-gnostičke procedure su organizovane, termin operacije dojke zakazan, ali tokom preoperativnih pretraga dijagnostifikovan je još jedan tumor na bubregu, koji je takođe zahtevao hitan operativni tretman. Veliku brigu je predstavljalo organizovati bezbedan život bolesnom sinu dok je majka u bolnici. Pred-ložila sam da potražimo smeštaj u Domu starih u Apatinu, poznavala sam direktora, često sam zaposlenima organizova-la predavanja i preventivne preglede. Majka se saglasila, te-lefonirala sam direktoru, koji je sagledavajući problem, zbog visoke cene usluga, predložio Dom u Staroj Moravici u koji je sin napokon primljen na zbrinjavanje. Činilo mi se sve si-gurno, bezbedno i majka je otišla na lečenje.

U vrtlogu svakodnevnih događanja nekako sam zaboravila na ovu bolesnu ženu i njenog sina. Tek negde posle šest nedelja, pojavila se Ilona u tamnoj odeći, sa osmehom na licu i nastavila svoju životnu priču. Protekla je prva operacija dojke na hirurgiji, potom bubrega na urologiji. Već pred otpust iz bolnice, javili su joj iz Doma u Staroj Moravici da joj je umro sin, od samoće, od tuge za majkom. Ostala sam bez reči. Organizujući lečenje majke, postala sam saučesnik koji je na neki način uticao na život u porodici. Jedina olakšavajuća okolnost je bila, što je svesna majka znala da pomoći sinu nema bez nje, da nema kome da se obrati za brigu o njemu ukoliko se njoj nešto nepredviđeno desi. Najteže je bilo kada je ona mene počela da teši kako se njen sin umirio, da je tugovao zbog majčinog bola i da mu je sada bolje.

Sledila je obrada za konzilijum lekara na Institutu i tih dana smo se često sretale i zbližile. Jednog od tih dana zazvonio je telefon, podigla sam slušalicu, a sa druge strane linije predstavio se prijatan muški glas, kaže: „Ovde Ilonin sin. Iznenadena i uplašena, u čudu sam saznala da Ilona ima i mlađeg sina, koji živi u Kanadi sa porodicom, o kome nikada nije govorila jer je sa njim sve bilo uredu. Kada se Ilona oporavila od operacija, konzilijarna odluka je brzo usledila i bila joj je određena hormonska terapija kao lek i za bolesnu dojku i bubreg. Tu terapiju mogla je da prima u kućnim uslovima i, kada sam bila sigurna da se dobro oseća, obezbedila sam joj dovoljnu količinu leka da može da ode do sina u Kanadu gde nikada do tada nije bila. Tamo u daljini je primala terapiju.

Vratila se posle godinu i po dana, presrećna, zadovoljna što joj je život omogućio da upozna sinovljevu porodicu, da uživa sa svojim unucima. Ilona je umrla posle dve godine, zbog popuštanja rada drugog bubrega.

Rado je se sećam i ponekad, kada treba da pomognem pacijentu da donese neku važnu odluku, oprezno predložim da odluku donese sam. Ova pacijentkinja je odlazila polako. Pomogla je i meni da njen odlazak shvatim kao deo života.

* Slučajno sam izabrala ovu priču, osećam da prepoznavanje bolesti, tok i rezultat lečenja često zavise od spleta okolnosti u porodici, u društvu, predusretljivosti stručnjaka, dostupnosti medicinskih dijagnostičkih procedura, izboru i dostupnosti lekova, a u mnogome i od sreće. Ne bude dovoljno samo da se bolest otkrije na vreme.

Zbog toga sam veliki deo svog profesionalnog rada usmerila na prepoznavanje važnosti, podsticanje unapređenja komunikacije, socijalnog kontakta i psihološku podršku u rehabilitaciji lečenih od raka. Sve ono što sam znala i što se nije moglo uraditi na radnom mestu pružila sam preko rada u udruženju građana, Društvu za borbu protiv raka u Somboru.

AGNEZA

Najsrećnija sam bila, a da nisam ni znala, da je to bilo tada. Svaki put kada se vraćao iz grada, sa pijace, sa puta, donosio bi mi karanfile, crvene. Miris karanfila, iako bih ja uvek rekla da je to cvet bez mirisa, osetim u svojim sećanjima i sada posle toliko godina. Voleo je karanfile, ja u početku nisam, ali uz njega sam ih zavolela. Voleo je mene i veliko veselo društvo oko nas, svetlucava i blještava slavlja. I voleo je da sam najlepša, uživao u mojim raskošnim haljinama i frizurama, i u svakoj prilici mi poklonio neku malu miloštu i pregršt pažnje. Otkako njema njega, mog muža, nema karanfila, pažnje i drage ljubavi. Umro je pre šesnaest godina, teško oboleo od raka pluća. Sad ja njemu na grob uvek nosim buket crvenih karanfila. Nedostaju mi razgovori, planovi, putovanja, podrška. Zbog njega sam u mladosti odustala od svoje prve ljubavi, novinarstva i udala se za njega. To je bilo razočaranje za mog oca, koji mi je oprostio tek kad sam uz dobrog muža, dve divne ćerke, uz cenjen posao završila i studije ekonomije. Darivao me je i oprostom i zlatom, i ubrzo je umro od leukemije. Potom je majka nestala u boli i patnji od raka materice. Mnogo mi je značila sestra. I njen život je bio težak. Muž ju je napustio ne mogavši podneti teret brige o deci i neizlečivu bolesti unučeta. Životni izazovi ponekad ljude ojačaju u ljubavi, a nekad razore porodice. Bila je tako sama, i volela je mene i moju skladnu porodicu, brinula o važnim datumima, uvek čestitala prva. I ona je u teškim mukama umrla od raka materice. Ostala sam sama sa svojim ćerkama. Dobrim ćerkama. Priznatim, vrhunskim sportiskinjama. Mojim ponosom i

mojom uzdanicom. Sa mojim devojkama koje su bile hrabre i jake kada je i meni bolest pokucala na vrata. Jednog jutra sam primetila krv na papiru nakon jutarnje toalete. Obolela sam od raka debelog creva, a imala sam samo 59 godina. Uplašila sam se. Sada će i meni sve isto da se desi! Bojala sam se patnje u kojoj su se istopili svi moji najmiliji. Nisam želela da postanem pretežak teret svojoj deci kada shvate da mi ne mogu pomoći. Do tada sam bila vredna, radna, činila i ono što je izgledalo nemoguće, kuvala razne đakonije, negovala druženja i to mi je odjednom sve postalo nevažno. Strah je izmenio moj opis. Pretvorila sam se u velike oči koje samo traže odgovor, da ima nade, da nije kasno, da nije kraj. Imala sam utisak da svi žele da mi pomognu. Oko mene su bili pažljivi lekari, tehničar koji je klečao pored kreveta tražeći duboko skrivenu venu kako bi mi dao. Moje ćerke su bile oko mene, sada su one kuvale i ugađale mi, moji unučići su me razveseljavali, spremali su iznenađenja za mene, udovoljavali mojim željama, šetali sa mnom uz kanal i Dunav, sve činili da mi zaokupe pažnju i podstaknu me na život. Osetila sam reku energije, koju su oko mene stvarali svi koji su mi želeli dobro i ja sam znala da će mi biti dobro.

Danas imam 67 godina i počinjem da svodim račune. Imam divne ćerke, unučice, stižu i prauučići. Prošlost je uspomena, a budućnost je tajna. Imam jednu amajliju. Broj 15 je za mene srećan broj. Sam broj ili zbir brojeva koji su uvek bili 15 obeležili su najvažnije trenutke u mom životu: jednog 15. sam upozala muža, rodila svoje ćerke, broj kuće u ulici u kojoj smo svi zajedno živeli je bio 15, dobila sam unuke, sve sretne trenutke vezujem za ovaj broj. Uskoro stiže petnaesti član porodice, moj praukun. Šteta što postoje i drugi brojevi kojih je mnogo više nego ovaj jedan, izdvojen broj.

Promenila sam život. Osećam se dobro, više ne gledam u prošlost, moj pogled se okrenuo na drugu stranu. Ništa mi nije važno toliko kao sadašnjost i moja deca. Proдалa sam kuću, stan koji me je uspomenama podsećao na lepe zajedničke tre-

nutke sa mužem, na dobar i miran zajednički život i time mi nanosio bol. Nasledstvo sam podelila svojim ćerkama i sada živim u maloj dvorišnoj kući mlađe ćerke. Moje devojke su dobre majke, svekrve, biće i bake. Moje tužne suze su zamenjene suzama radosnicama.

O sebi nikada ne pričam, osim kroz neku šalu na svoj račun. Pustim da me ljudi sami procene i osete. Odajem utisak zadovoljne, nasmejane, srećne žene, skrivam sva svoja sećanja i tuge. Slučajno ili namerno, kada sam beležila ovu priču o svom životu, bio je petnaesti dan u mesecu.

ANA

Svi sredovečni stanovnici našeg grada su poznavali Anu. Bila je najbolja rukometašica ORK „Mladost“. Igrala je pivota dvadeset godina i bila uvek najbrža, neuhvatljiva. Ona je bila graditelj igre, a često i najbolji strelac. Sećam je se kao šesnaestogodišnje devojčice kako se neštedimice baca na tvrdi, sivi beton, u golmanski prostor i uz skandiranje publike postiže gol. Već tada se njeno ime pominjalo s divljenjem. Kao omladinka pozivana je nekoliko puta u državnu reprezentaciju. Vrbovali su je poznati klubovi iz velegrada, ali je ona birala radost opuštenog življenja u svojoj porodici, među prijateljicama, pored Dunava. Snažnog duha i tela bila je oličenje zdravlja, donosilac vedrine ljudima oko sebe.

Kada sam operisana od raka bubrega, nisam mogla do frizera da se ošišam. U bolnici mi kosa izrasla i teško sam je negovala. „Zvaćemo Anu da te ošiša“, predložila je prijateljica. Došla je oniža žena vitkog struka, a snažnih ruku i nogu, širokih kukova. Sva je bila u pokretu, hitra, spretna, praktična. Brzo mi je napravila kratku frizuru, baš onakvu kakvu sam htela. Iako nisam to tražila, isfenirala me govoreći da i u kući moram biti lepa. Neprekidno je pričala o svojoj deci, a najviše, sa mojim mužem, koji je takođe bio aktivni sportista, o rukometu i svojoj posvećenosti kuglaškim utakmicama kao sudija.

Bila je i ponosna i razočarana u isti mah. Reči su joj bile setne kad god bi se setila brojnih rukometnih sezona i svojih propuštenih sportskih i životnih šansi. Brzo je pokupila svoj

pribor i otišla, uredno sklanjajući ostatke moje kose sa pro-
stirke na podu.

„Znaš li ko je to? To je Ana Pavlović!“, s poštovanjem je rekao moj muž, „Zar nisi znala da stanuje tu u komšiluku?“ Nisam mogla da verujem da je ta skromna žena sportska legenda našeg grada.

Dolazila je kada god bih je pozvala. Dolazila je i sama kada bi čula da idem na kakvu kontrolu, donosila preparate za jačanje kose, nagovarala da prefarbam sede. Tako četiri godine. Radovala se adaptaciji svoje kuće, kupljenim novim električnim aparatima, novom kuhinjskom posuđu. Bila je ponosna kada joj se kćerka preselila u Sombor i pročuła kao frizerka: „Samo neka ide za svojom srećom. Ja nisam kao moj otac da sputavam njenu ambiciju. Uvek i u svemu će imati moju podršku. Uvek joj kažem da je važno pamet u glavu i napred!“

Ana je završila tekstilnu školu i radila u čarapari. Kada je fabrika prestala sa proizvodnjom, uz kćerku, školovanog frizera, obučila se i sama ovom zanatu. Uvek na biciklu, s velikom plastičnom tašnom na volanu obilazila je ceo grad i ulepšavala žene svojim rukama, a svojim pričama i smehom ih činila radosnijim.

Tog leta 2004. godine sedela sam u dvorištu, a Anine makaze su odsecale vrhove moje oporavljene kose. Prvi put Ana je ćutala i bila nekako umorna. Pokreti joj postali spori. „Da li si bila na obaveznom fluorografisanju pluća?“, pitam tek onako da bih prekinula tišinu. „Ne, neću da mi nešto nađu. Neka se živi dok se živi“, odgovorila je tiho.

Posle nedelju dana sam ćula da je Ana u bolnici. Upitala sam njenu kćerku šta se dešava sa Aninim zdravljem. „Odvezli su je juće za Sremsku Kamenicu. Videćemo. Pre tri dana joj je pozlilo, gušila se, nije mogla da diše. Dežurni lekar je utvrdio da joj ne radi jedno plućno krilo i poslao je u bolnicu“.

Iz Kamenice je došla nekoliko dana kući, a potom, zbog sve izraženijih zastoja u disanju, morala je u somborsku bol-

nicu. Imala sam njen broj mobilnog telefona na koji sam je zvala kada mi treba frizura. „Ana, kako si?“, pitala sam, „Hajde, izađi molim te, opet sam zarašla, čekam te. Da li si ponela makaze sa sobom?“ „Ne brini, doći ću uskoro“, odgovorila mi je tiho. „Trebala sam poneti pribor. Ovde mnogima treba frizura“, šalila se još tiše. „Guši me“, nije mogla da izdrži. Umrla je posle nekoliko dana. Imala je tada 52 godine. Sve vreme sam mislila da se to njoj ne može dogoditi. Imala je četiri tumora na plućnoj maramici. Rak se brzo razvijao i samo dvadeset dana od prvog javljanja lekaru, ona je podlegla podmukloj bolesti.

Danas sam bila u lepom salonu Anine kćerke Anite. Ona se vratila u naš grad, udala i rodila devojčicu Anu. Uspešno radi svoj posao, usavršava se na sajmovima u Parizu. „Komšinice, znate li da je moja Ana osvojila prvo mesto na državnom prvenstvu, u Požarevcu, u karateu, za decu do deset godina? Ima do sada deset zlatnih medalja! Kako bi moja mama bila sada ponosna!“ „Bila bi ona ponosna na vas obe“, mislim u sebi. Koliko je samo želela da ćerka ima svoj salon. Ponosna i na lepo vaspitanog sina Marka i njegova dva prelepa dečaka. Nije se ona uzalud budila u tri sata ujutro da skuva ručak da bi oni, kada dođu kući, imali sveže, zdravo jelo i onda u pet sati bila za mašinom u čarapari. Radila u bašti. Po kiši i hladnoći na biciklu žurila po gradu da ispoštuje svoje mušterije. Kupila plac i maštala o novoj kući. Sve to zbog dece.

Ništa nisam odgovorila Aniti, došla sam kući i napisala ovu priču. Kako je glasno jecao Anin muž pored njenog otvorenog sanduka toplog avgustovskog dana u hladnoj kapeli... Zar je trebalo da je sasvim izgubi, pa da shvati koga je sve vreme imao pored sebe? Alkohol ga i dalje čini otupelim na osećanja i potrebe drugih ljudi.

ANDRIJA

Poznavala sam ga iz priča mog muža. Andrija je radio sa njim u brodogradilištu. Bio je vozač. Pouzdan, odgovoran, hrabar. Poslednji je dovezao boce sa čistim kiseonikom iz Osijeka za potrebe varioca, dok su granate letele unaokolo, devedesetih godina prošlog veka. Vozio je sporednim putevima, rizikujući život, da bi njegovi radni drugovi završili brod i dobili dugo očekivanu platu .

Kada je brodogradilište prestalo sa radom, kupio je kombi vozilo kojim je uslužno prevezio putnike po celoj bivšoj Jugoslaviji, najčešće sportiste i uvek s radošću, decu. Voleli su njegovu tačnost, urednost, čovečnost. Zbog dece uvek je imao bombone u vozilu.

Decembar 2011. godine, negde pred katolički Božić. Hladno je. U vazduhu se oseća dolazak praznika. Prijatelji iz Lige za borbu protiv raka iz Osijeka su nas pozvali u pozorište. Slušaćemo operu „Nabuko“. Kada smo dogovarali prevoz, rekla sam Andriji da se svečanije obuče pošto će i on sa nama na predstavu. Znam da ga boli želudac, primetno je izmršavio. Lekar misli da je uzrok njegovih tegoba nedostatak želudačane kiseline. Muž ga je, vraćajući se bentom pored Dunava, našao kako kleči na pešačkoj stazi ne mogavši suzbiti bol. Meni se nije žalio.

Stiže Andrija. Izgleda lepo, uredno. Muž izlazi da bi nas ispratio i pita kako je. „Izgleda da ću i ja biti član ovog Društva. Bio sam danas u Novom Sadu na skeneru“. Pruža mi izveštaj sa snimanja. Tumor na pankreasu, metastaze na jetri. Gleda me. Ćutim. Nosim tu bojazan od trenutka kada sam

čula za njegov snažan bol. Potvrdio se moj strah. „Pokazaćemo nalaz doktorki“, kažem trudeći se da ne pokažem očaj. Doktorku Šarić, onkologa, predsjednicu našeg Društva, ćemo pokupiti sa još pet članica u Somboru.

Raspoložene žene, doterane, u očekivanju divne predstave, srdačno nas pozdravljaju. Andrija pruža svakoj ruku da se udobno smesti i odlaže teške kapute da ne smetaju. U toku vožnje veselo ćaskaju bezazleno zadirkujući jedna drugu. Andrija ne pominje nalaz doktorici, poštujuem njegovu odluku. Želim da, dok vozi, oseti moju podršku.

Dočekuje nas Osijek okupan plavetnilom zimske noći i rasutom svetlošću upaljenih sijalica. Dvadeset godina se nisam vozila ovim širokim ulicama. Klize pored nas tramvaji prekriveni novogodišnjim ukrasima, pevaju tračnice.

Počinje veličanstvena muzika. Sedimo u centralnoj loži. Zanos se oslikava na licima mojih prijateljica. Jedino ja znam šta se dešava u čoveku koji sa rukom na želucu sedi u zadnjem redu lože, pored doktora Eblinga, doajena borbe protiv raka u Hrvatskoj. Pogledam svakih desetak minuta prema Andriji. Može li opterećen pomešanim osećanjima i mislima da prati radnju.

Čudan sjaj mu u očima. Stapaju se uzvišene reči molitve jedinom Bogu odanih Jevreja. Čuje li ih Jehova? Molim se i ja, ovaj put samo za Andriju. U vazduhu ushićenje pevača, publike i moja tuga, i njegov bol, neverica, strah. Sve se pomešalo, večnost i prolaznost, život i smrt. Paganski idol Baala se pretvara u prah, preobraćeni Nabuko oslobađa Jevreje. Svet uviđa da je Bog jedan, sve-moguć i večan.

Sedimo u osječkoj kafani sa domaćinima. Prija nam piće posle snažnog duhovnog doživljaja. Andrija premešta kombi na izlaz kako bismo izbegli hladnoću napolju. Ispraća nas usnuli grad. Smrzava se bleđa svetlost srebrnog polumeseca na vedrom, tamnom nebu. Žene se smeju. Ja osećam Andrijin košmar. Pred Somborom pruža nalaz doktorici. „Da, slušaj

me, u ponedjeljak ćeš se javiti doktoru Siminu na hirurgiju. Pomoći ćemo ti. Nisi sam“, kaže mu odlučno.

U vozilu muk. Bojim se da se ne čuju suze žena. Ljubazno ispraća svaku ispred njene kuće; profesionalac.

Ostala sam s njim posljednja u vozilu, svratili smo u Hitnu službu Doma zdravlja jer nije više mogao da podnese bol.

Ja ću potražiti smirenje u snu, a kako će ga noćas i budućih dana on naći?

Muž je ujutro podelio sa mnom zabrinutost za Andijino zdravlje. Kako je njegovoj Gordani, koja ga je putem zvala i koju je smirivao: „Dobro, maj darling“.

Primao je hemoterapije i nosio flastere sa anelgetikom. Počeo je opet da vozi. Učlanio se u naše Društvo za borbu protiv raka. Radosno se javljao na naše telefonske pozive. Uživao u druženju sa unučićima koji žive u kući koju je napravio za njih u svom dvorištu. Dolazio je na sva predavanja koje smo organizovali. Bio je učesnik naših zajedničkih akcija, naše svakodnevnice.

Stamen, svestan, odlučan, izdržljiv. Pravi čovek.

* Ovu priču smo pročitali na izletu u Banji Koviljači sedeći ispod stoletnih vrba, pored Drine, u etno-naselju „Sunčana reka“, krajem juna 2012. godine i setili se Andrije i naših putovanja s njim. Andrija je umro nedelju dana pre izleta.

BODA

Rođena sam 1942. godine. „Moja generacija '42“, pevao je Kornelije Kovač. Odrasla sam na beogradskom asfaltu kod tetke Mire, univerzitetske profesorice. Adresa je bila Beograd, Terazije broj 41. Završila sam Filološki fakultet na odseku Srpskohrvatski jezik i književnost. Moje prvo nastavničko mesto je bila osnovna škola u Bezdanu. Godina 1966.

Još su u mojoj glavi zujali tramvaji i trolejbusi, još sam u mislima žurila na koncerte i pozorišne predstave, još je pucketala filmska traka „Višnje sa Tašmajdana“ i čitale su se u „Bazaru“ „Beleške jedne Ane“ Mome Kapora, a nisam ni slutila da puštam korene u vojvođansku ravnicu i da odavde nikad neću otići. Život u selu je za mene bio pravo otkrovenje. Sve mi je bilo minijaturno: kuće, ulice, škola, pijaca, samo su ljudi bili veliki. Do tad nisam doživela da me na ulici svi susretljivo pozdravljaju kao da sam im već odavno poznanica i prijateljica, mada ih ja prvi put vidim. Toplina kojom su me primili u školi i bistre seljačke glave u koje sam ulivala znanje o padežima, jotovanjima i palatalizacijama, zadržali su me na ovom mestu zauvek. U svakodnevnom životu, jedino nisam nikad naučila da vozim bicikl.

U Bezdanu sam upoznala i svog budućeg bračnog druga. Stigao je, kao i ja, iz većeg grada da predaje fizičko vaspitanje i ostao. Zapravo smo ostali zajedno, dobili stan i rodila sam sina. Bili smo par pedagoga posvećenih svom poslu u punom smislu te reči. Svi moji učenici sa uspe-

hom su polagali prijemne ispite iz srpskog jezika pri upisu u srednju školu, a neki od njih su postali i vrsni učitelji, nastavnici i profesori srpskog jezika. U rukometu i kajaku Bezdani je dao evropske i olimpijske sportiste, zahvaljujući nastavničkom i trenerskom radu mog supruga.

Tridesetak godina nakon mog dolaska u Bezdani, nestalo je čari šezdesetih, sedamdesetih. Boje Dunava i šume oko Bezdani nisu više bile lepe kao pre. Kao da je sve postalo bezlično i sivo. Umesto cvrkuta ptica čuli su se pucnjevi i topovske kanonade. I u mom životu sve je počelo da puca.

Iznenada su mi otkrili karcinom dojke, munjevito me odneli u bolnicu, uradili mastektomiju, penzionisali me i oteli sve što sam do tada volela. Okrenuta svom telu, shvatala sam zašto rak nazivaju podmuklom bolešću. Živela sam sa njim godinama, ali ga nisam bila svesna. Kada sam počela da živim i radim u Bezdani, sa sobom sam donela i sleng iz Beograda. „Kretenu“, „akrepe“ govorila sam kad sam bila ljuta, a deca su se smejala. U trenucima iznenađenja, zbog svoje bolesti osećala sam da su me snašli moji „akrepi“, „kretencine“, „idioti“. Zašto je to moralo da se meni dogodi? Ili se to meni i nije dogodilo? Možda je to sve greška? Zavoji su sakrivali ono što mi je urađeno na dojci, NATO bombe su padale po mojoj domovini, a ja sam bila zbunjena.

Dani provedeni u bolnici nakon operacije pokazali su da imam veliku podršku od svog supruga, sina, prijatelja, komšija i svih koje sam ikad poznavala. Pažnja i nežnost, koju mi je suprug u tim trenucima pružao, bila je za divljenje. Izgledalo je da deo mog bola preuzima na sebe i tako mi pomaže. Bolnička soba i odeljenje na kojem sam ležala brujala je od šapata i čuđenja kako to svaki dan dolazi i po nekoliko puta u posetu i ispunjava mi svaku želju. Oporavak je tekao dobro, rez je uredno zarastao, hrana mi je prijala, pa sam kući pošla malo ugojena i sa obaveznom šminkom, koju mi je on doneo odmah posle operacije.

U to vreme naš sin je bio na studijama u Novom Sadu, a suprug je otišao da radi u inostranstvo. Nakon nežnih i utešnih dodira posle operacije, po dolasku kući, sve se promenilo. Između nas je nestalo svake komunikacije. Razgovor je sveden na minimum. Telesni dodiri ispod minimuma. Nikada nije video ožiljak, nikad više nije upitao šta se događa u mom telu. Kao da se uplašio i pobjegao. Još uvek su postojali odlasci i dolasci iz inostranstva, zatim su bili sve ređi, da bi napokon i potpuno prestali. Razvod je urađen na lak i jednostavan način.

U novim okolnostima dala sam svom telu i duši onoliko vremena za oporavak koliko je potrebno. I telo i duša su zacelili. Ovo što se meni dogodilo nije kraj. To je nova stranica knjige života koju sad prvi put čitam. Bez straha i predrasuda govorim o operaciji, terapiji, zdravom načinu života, lepoti umetnosti, ljudskoj toplini. Iza mene je sedamdeset godina života, u duši sam mnogo mlađa, u odevanju još mlađa, a u stavu prema bolesti sam pravo dete. Ne bojim se!

U vremenski okvir sedam decenija mog života stalo je mnogo ljudi. Neke sam sretala na kratko, nekima sam podarila svoje srce, nekima sam davala loše i dobre ocene, a svima sam dala sebe. Oni su meni dali mnogo više. Sa mnogima sam u kontaktu, ma gde bili. Raduju me njihovi porodični i profesionalni uspesi. Imam njihove doktorske disertacije, razglednice, kamenčiće sa visokih planina i školjke iz dalekih mora i okeana, koje su mi darovali. Iskustvo lečenja od raka pridodajem školskom času kao dopunsku nastavu.

BRANKA

Sekcija Društva za borbu protiv raka koja okuplja lečene od raka debelog creva zove se „Stoma“ prema protetskom pomagalu, koje sa jedne strane omogućava život, a ujedno ograničava, isključuje komfor i komplikuje život svih oko osobe koja je nosi. I to sve dotle dok se osoba koja nosi stomu ne privikne na nju, ne prihvati je kao deo svoga tela, kao svoje telo. Tada život izgleda onako, kao pre.

I čini se da okolina želi da popravi kvalitet života osobe sa stomom više nego ona sama. Depresija i apatija je često prolazna faza, ali kod nekih potraje duže i povlači sa sobom i ostale iz okruženja. Kao da su razočarani osudom bolesti, pa okrivljuju sve oko sebe za bol i patnju koju moraju podnositi. Teret bolesti bacaju na one koji su im najbliži: suprug, supruga, majka, deca, sestre, braća, prijatelji.

Moj suprug Đurica se nakon operacije i ugradnje stome povukao u sebe, retko je izlazio iz kuće. Samo onoliko koliko je baš bilo neophodno. Ni makac više. Nije se bavio više ni svojim zanatom, rasporodao je i razdelio sav elektičarski alat i instrumente. Nije hteo ili bolje nije smeo ni da brine o sebi. Sve sam ja radila. Svakodnevno sam mu menjala stoma pomagalo, kuvala jela koja više prijaju i manje nadimaju, odlazila u nabavku, obavljala sitne kućne popravke, zakazivala preglede, prisustvovala pregledima radi informacija kako mu poboljšati kvalitet života. Čekala sam u redu u apoteci, u socijalnom osiguranju, odlazila na edukacije za negu stome, radila sve poslove domaćice i uvek bila nasmejana. A on ništa, predao se matici života bez želja, čekajući nešto.

Siromašne godine, nemaština, lekova nema, a terapije treba obezbediti. Malo po malo se topila ušteđevina, a penzije male, nedovoljne za život na kakav se naviklo. Morala sam mnogo više snage utrošiti da bih ni iz čega stvorila nešto, da sama obezbedim komotan život, još jedinu preostalu naviku iz dobrih vremena. Za hemioterapiju, koju je primao šest meseci, nije bilo lekova, morala sam se dovijati kako da ih kupim. Prvo da stvorim novac, a potom da pronađem lekove u privatnim apotekama. Uhranjivala sam i prodavala bele rasne zečeve, obrađivala bašte svih komšija, koje to nije interesovalo, gajila zdravo povrće i voće za svog supruga, brinula o brojnim kumčićima, koje sam gledala kao svoju decu.

Ugojene, lepe, bele, nežne novozelandske kuniće sa crvenim očima bih izlagala i prodavala na izložbama malih životinja. Od zarađenog novca bih kupila nekoliko kutija neophodnih citostatika. Socijalno je vraćalo novac, ali sa zakašnjenjem i nakon velike administrativne procedure, a lek se morao nabaviti na vreme.

Komplikacija nakon operacije je bila muka sa urinarnim kateterom, koji je bio ugrađen Đurici skoro godinu dana. Svakih dvadesetak dana odlazili smo kod urologa. Novi kateter, koji je zamenjivao stari, kupovali smo u apoteci, a ja sam ga redovno ispirala. Prava je sreća bila kad je moj muž počeo ponovo mokriti kao čovek.

Trebalo je punih šest godina da se Đurica oslobodi straha i savlada veštinu postavljanja stome, a to je trebao naučiti još tokom boravka u bolnici. Učlanjenjem u Društvo za borbu protiv raka počeo se družiti, prihvatati zdrave stilove života, više šetati, razmišljati o izletima. Osnažio se i kupao na Dunavu, ne stideći se što ima stomu. Potpuno se oporavio posle skoro deset godina od početka lečenja i od tada redovno letujemo na moru.

Sve te godine neumorno sam ga služila, nadajući se da ću i sama u nizu obaveza pronaći jednu koja će me rasteretiti, umiriti, učiniti važnom. Brinući o Đurici, učestvovala sam na

svim obukama o stomi. Počela sam da pomažem svima koji nose stoma pomagalo, moj broj telefona je mogao okrenuti svako kome je trebala podrška. Bila sam na čelu „Stoma“ klub Društva. Na biciklu, sa tašnom pozadi i svim brošurama punim saveta o nezi i ishrani osoba sa stomom, obilazila sam članove Društva, korisnika stome. Uvek sam imala dovoljno lepih reči i vremena da ih utešim. U Društvu se jednostavno bolje upoznamo, zbližimo, razumemo, prijateljski. Osetimo kada je nešto dobro, a i kada krene po zlu. I tu smo jedni drugima. Kad je dobro, idemo na izlete, koncerte, u duge šetnje. A kada je loše...

Sećam se kada je Milica počela nestajati. Dugotrajna teška bolest je istrošila njen život, a neosetljivost i nemar, supruga i sina, su joj ugasili volju. Ležala je na hirurgiji nemoćna da se brine o sebi i o svom bolu. Često sam je obilazila, donosila voće, vlažne maramice. Držale smo se za ruke, pričale, čak se i smejale. I poslednja moja poseta je bila ispunjena međusobnom razmenom nežnosti. Zamolila sam je da stavi periku i da nas sestra fotografiše. Ostavila sam je ohrabrenu. Te noći je umrla. Bilo mi je žao, ali u isto vreme sam bila zadovoljna i osećala sam se dobro jer sam joj ispunila poslednje sate, odagnala teške misli i samoću. S tugom se sećam i Radmile i Bosiljke. I Mihajlove izmučene duše.

U okviru časova slikanja, u našem Društvu pronašla sam ono što sam već dugo za sebe tražila. Počela sam slikati. Najpre uljem i akrilom na platnu, šperploči. Potom sam otkrila tehniku enkaustike u kojoj toplota glatke pegle razmaže voštane boje i na belom kartonu ostavi lep sklad boja i oblika. Učestvujem na izložbama amatera, pozivaju me na kolonije, osvajam priznanja, imala sam svoju prvu samostalnu izložbu. Moja duša se nekako još više raširila. Osnažila sam se. Sada više ne služim samo druge, već sam i sebi važna. I sve više prvo sebi, posle i drugima.

U našem Udruženju su nam pomogli, i mužu i meni, da naučimo koristiti kompjuter. Sada kroz ekran gledamo u svet.

Ne možemo zamisliti dan bez prijatelja kojima pošaljemo poruku ili je dobijemo od njih. Nema dana da ne objavim neko svoje novo slikarsko delo na internetu. Oboje smo dodali život godinama, a blizu smo sedamdesete.

I, ono što oboje volimo. Druženje! Gde god krenemo, uvek pozovemo Aleksu, usamljenog veseljaka, koji živi u domu za stare u našem gradu. I Aleksa je pronašao sigurnost i radost u druženjima u okviru našeg Društva.

CECILIJA

Jutro beše svetlo, čisto, puno plavetnila. Pažnju mi, zalutalu među cvetove moje bašte, privlači cvrkut ptica, nežan, ushićen poj, čas jači, čas slabiji. Moja majka sedi pod krošnjom rascvale tekome sa molitvenikom u ruci. Posmatram je i razmišljam šta nam donosi ovaj dan. Ona moli, moli za dobar dan, moli za zdravlje svih nas, moli za laku smrt. Na licu mir, u duši spokoj. Gledam je; zadovoljno staračko lice izbrazdano vremenom; ona – uvek pažljiva da nikog ne povredi i da svima ugodi. Pojavili su se zdravstveni problemi, rešavamo ih uz pomoć lekova. Na predlog da bi joj trebali ozbiljniji lekarski pregledi, odgovara mi da su je godine pritisle i da se od nečeg mora umreti. Ne slažem se sa njenom konstatacijom, ali tu priča prestaje, njen pogled je uprt negde u daljinu.

Letnji dan vreo, ni listak da se pomeri, unosi neku zlu slutnju u moje misli. Čitav dan nemir lebdi u vazduhu, mama se uznemirila i šeta po dvorištu uz komentar da joj nešto nije dobro. Varoško predvečerje, trenuci tihe prisne sabranosti kada se sluti ono neznano i u svest priziva nešto što se jedva nazire. To večerje počinju naše muke. Morali smo majku smestiti u bolnicu na interno odeljenje gde ostaje duže vreme. Sve potrebne pretrage su tada urađene, rezultat porazan: kancer jednjaka bez mogućnosti da se izvrši operativni zahvat. Sve mi je u znaku pitanja. Kako, zašto, zbog čega? Nikada nije preterivala ni u čemu i zašto se to dešava baš njoj. Zna ona da je rezultat loš i kaže mi da joj je došao „gospodin“. Zbunila sam se na tren i upitah je koji to gospodin, a ona u jednom

dahu: „Gospodin rak, ali je zakasnio, pa ja sam stara žena, imam 85 godina, neće se baš ovajđit’“.

I „gospodin“ je radio svoje, mama je trpela uz molitve, a mi smo se svi trudili da joj olakšamo teške trenutke, a bilo ih je. I tako prođe godina, ušli smo u drugo leto. Majka je još dva puta odlazila u bolnicu na transfuzije i vraćala se kući privedno oporavljena. Bolovi su bili česti i intenzivni. Hranila sam je na slamčicu, ispunjavala želje koje su bile skromne i uvek samo u vezi sa hranom. Patronažne sestre iz Kućne nege unosile su mir u sobu moje voljene majke. Ta prostorija se pretvorila u bolničku sobu, sa stalkom za infuziju, kutijama sa injekcijama i blagotvornim kapljicama koje su na par sati donosile mir njenom napaćenom telu. A ona, trpeljiva, tiho je molila Boga za brzu smrt, uz komentar da Bog spava, ne čuje, verovatno se umorio, jer smo mi nezasiti sa našim željama.

Kapi više ne pomažu. Dani teški, kroz dvorište promiču ljudi u belim mantilima, čuje se samo „kvrc“ dok se pripremaju injekcije. Majku iritira cvrkut vrabaca ispred njene sobe koji proleću kroz granje. Nema majka više snage za lepotu ovog sveta. Blagoslovljene ptice, ne znaju za ljudsku patnju, ne znaju da li je ponedeljak ili subota, da li je majčina duša napaćena ili ne.

Težak dan, velika užarena lopta popodnevnog sunca nestala je iza somborskih krovova. Čuje se kristalno talasanje vazduha sa ravangradskih tornjeva koji pozivaju za večernju molitvu. Sa majčinih usana teče bolna molitva: „Pozovi me, Bože“. Da li je čuje, čuje li On ovaj vapaj?

Šetam dvorištem uprtog pogleda u zvezdano nebo; i ja sa molitvom na usnama.

Od te noći nebo je bogatije za jednu sjajnu zvezdu, u duši je nastalo olakšanje, a u srcu ostalo bolno sećanje na voljenu majku.

CVETA

Imam 63 godine, hrabra sam i odlučna žena. Ostvarim sve što zaželim. Skoro sve. Isklesao me život.

Rođena sa na salašu koji je samo 3 km udaljen od Sombora, ali je bio teško dostupan zbog blata, kaljuga i vagaša. Kao devojčica od deset godina došla sam kod rođaka u Sombor na školovanje i zauvek napustila salaš i svoje roditelje, moju majku i oca koji su me bili željni ceo život. Obećala sam sebi da tako nešto neću dozvoliti da se desi mojoj deci. Imala sam 14 godina kada sam počela da radim kao trgovac, tada su i đaci dobijali platu kada rade, a moj posao je bio cenjen. Izdržavala sam brata i sebe, posle sam se doškolovala i postala poslovođa u trgovini. Četrdeset osam godina brinem o sebi i svima oko sebe, stvaram, ugađam i ulepšavam. Obezbedila sam materijalno i stambeno svoje dve ćerke i unuka.

Kad ovako sabiram, ispadne da sam uspešna, ali bilo je i mnoštva gorkih trenutaka. Ispod snažne, krupne žene vatrene kose, koja poput vruće lave vulkana kleše put za sve što zaželi, je krhka i nežna Cveta, koja je najosetljivija baš tamo gde izgleda da je najjača. U ljubavi i brizi za svoju porodicu.

Udala sam se za lepog, visokog, brkatog i strogog oficira. Rodila sam dve ćerke. Obe su fakultetski obrazovane. Iznad svega sam volela svog šarmantnog muža, ali mi je smetalo što nam se planovi nisu nikada slagali. Htela sam da imam i da uživam u životu. On je bio mišljenja da smo mi za sebe stvorili, a deca neka stvaraju za sebe. Život je brzo prolazio, deca su sve teže imala mogućnosti da budu samostalna ako im mi u tome ne pomognemo. Želela sam da imaju svoje, da se

ne muče kroz život onako kako sam ja morala kroz petnaest godina podstanarkog života. Bolela me je borba sa mužem. Ja u klin, on u ploču. Imala sam utisak da sve što mu kažem stigne samo do njegove košulje. A ja sam htela više. Često umoran od posla, kada su ga ljutili neki postupci naše dece kazao bi zlrado: „Kako si ih samo lepo vaspitala“. Tada bih mu ja odgovorila: „Da, bilo je teško da ih vaspitam dok si ti bio u Australiji trideset godina“. Kada je sve dobro, to su naša deca, a kada urade nešto loše, to su uvek moja deca. Tada sam primetila da se moja starija ćerka menja. Bila je jako osetljiva, zatvarala se u sebe i živela u svom svetu. Borbu sa mužem sam zamenila sa borbom za njen povratak u stvarnost, u svakodnevni život. Lekova nije bilo, tragala sam za najboljim stručnjacima. Svaki lekar je imao svoje preporuke, svoj recept. Naručivala sam lekove iz inostranstva, pratila sva nova saznanja i pokušala da obezbedim sve najbolje za moju devojkicu. Kada je ona dobro, i ja sam dobro. Kroz vreme sam postala njen najbolji lekar. Osetim i prepoznam kada treba da pojača terapiju, a isto tako i kada treba da smanji količinu lekova. Udala se. Podarila mi je divnog unuka. Moj dragi unuk je ponovo zbližio mog supruga i mene. Uvek priča da najviše voli kada smo nas troje zajedno.

Moj otac je umro od raka debelog creva kad je imao 68 godina. Majka je dvadeset godina lečena od Hodžkinove bolesti, maligne bolesti limfnih žlezda. Brat mi je umro u pedeset godini od raka jetre. U mojoj šezdesetoj godini, 2010. godine, pozvali su me nakon akcije ranog otkrivanja raka dojke mobilnim mamografom, na kontrolni pregled zbog senke u desnoj dojci. Tada mi je suprug bio velika podrška. Baš kada je to zaista trebalo! Imao je strpljenja i zajedno sa mnom išao do lekara. Pažljivo je tražio odgovore na pitanja koliko je to opasna bolest, istinitu prognozu bolesti, šta možemo uraditi ako krene po zlu, ima li šanse. Operisana sam, uklonjen mi je kvadrant dojke sa malignim čvorom. Na onkološkoj komisiji su mi odredili hemoterapiju, zračnu terapiju, potom i hormonsku

terapiju. Sve što god može da se primi posle operacije dojke. Nisam se toliko uplašila, jer sam razumela i bolest i terapiju, i verovala sam u dobru prognozu. U svom zlu je bilo i nešto dobro. Za vreme lečenja upoznala sam se sa moje sada dve najbolje drugarice i ovo trogodišnje prijateljstvo je preraslo u svakodnevno druženje naših porodica, zajednička letovanja, vikend-odmore. Pored moje porodice, one su mi najdragocelniji dar. Uz njih sam sve teške momente, koje sam prolazila kroz terapiju, skoro sasvim zaturila u sećanju. Zahvalna sam mužu i mlađoj ćerki što su me podstakli na druženje sa Marom i Zorom, jer mi je to prijateljstvo bilo najbolji lek. Da bi nas osnažili i omogućili nam da se bolje upoznamo, organizovali su nam i vodili nas na najlepša mesta u Vojvodini, u šetnje, na izlete. Kad se spomene lečenje, setim se nekoliko vragolastih doživljaja.

U šezdeset trećoj godini našle smo se u Beogradu na zračnoj terapiji. Zajedno, Mara, Zora i ja, odlučujemo da budemo studentkinje; i zaista sam se uživala u glumu i bila prava studentkinja. Kao da smo mojih više od 60 godina podelile na tri i svaka je imala nešto više od 20 godina. Oduvek sam bila vođa i nisam ni sada prepustila ništa slučaju. Sve sam organizovala da mojim drugaricama i meni bude lepo. Iznajmila sam stan, koštao je, sa troškovima, 250 evra mesečno. Od stana do Instituta trebalo nam je promeniti tri autobuske linije, za nas tri bi to bilo 900 dinara, a toliko nas je koštao i ručak. Pa hoćemo li ručak ili ćemo se švercovati? Nije za primer, ali nas je zabavljalo. Valjda već odavno nismo šenlučile! A tri odrasle žene. Trgovkinja, profesorka i farmaceutkinja. Za svaki slučaj, ako naiđe kontrola, u džepu smo imale kupljenu kartu i tada bismo je provukle kroz automat i poništile. No, jedna kontrolorka, i to baš kada sam bila sama u autobusu, nikako nije popustila na moje pravdanje da sam iz provincije, da nemam ličnu kartu, da ne znam za pravila. Kada sam videla da ne odustaje od kazne, jednim pokretom sam skinula periku i pokazala голу sjajnu ćelavu glavu. Iznenadeno, samo me je

pogledala, kroz zube provukla: „Svi smo mi na neki način bolesni“, i nestala u gužvi. Cilj ne bira sredstvo.

Nismo ni primećivale da nemamo kosu. Jednog dana smo se spremile u šetnju, doterale smo se, utegle, namirisale, krenule. Uopšte nismo primetile da je Zora izašla bez perike. Kada to konačno primetih, izustim, onako: „Vidim da ti neki očin fali...“. Tada smo se sve tri smejale dugo, ostale bez daha, sa suzama na licu. Nisu bile suze tuge, nije bio očaj, bile smo srećne što smo konačno prepoznale šta je u životu važno. Ovim smehom smo se narugale sudbini i pokazale da smo jake...

Nakon operacije više vremena i snage posvećujem sebi, mislim na sebe i volim sebe. Više me ne ljute ni grube šale moga muža. Prihvatila sam da je to u stvari njegov način da se odbrani od iznenađenja i da je to njegov način da me voli. Kao da je njegov strah za mene bio veći od mog kada smo saznali za bolest, ali vojnički ponos nije dozvolio da to pokaže. Više vremena provodi sa mnom, naš unuk nam je uzdanica. Moj muž je zavoleo i moje drugarice i njihove porodice. Zahvalan im je na njihovoj pomoći u mom oporavku jer je svestan da on nije mogao takvu podršku da mi pruži.

DAJANA

Moja priča počinje 2007. godine. Bila sam student druge godine pedagogije, zaljubila sam se, ostala u drugom stanju i odlučila da ću se udati i roditi. Fakultet nek' malo pričeka. Radovala sam se što ću dobiti devojčicu, ali istovremeno sam bila uplašena i zabrinuta zbog tumora koju su mi morali operativno odstraniti. Slanjem pločica u London, ustanovljeno je da se radi o retkoj vrsti tumora jajnika. Psihički sam se iscrpela brinući se za zdravlje svoje devojčice. Carskim rezom u Novom Sadu sam dobila predivnu zdravu bebu, svoju Emu. Meseć dana posle operacije počela sam da primam hemoterapije. Savladale su me neverica, tuga, bol i osećaj usamljenosti. Ostavljam ćerku sa svojom majkom dok me otac vozi na terapiju. Mama, tata, hvala vam! Shvatila sam da mi je potrebna stručna pomoć psihologa i neuropsihijatra. Pomogao mi je razgovor i lekovi. Moj brak se raspadao. Šta li se ovo meni zapravo dešava? Gde sam?

Posle završene terapije činilo mi se da sam izašla iz crne rupe. Rezultati su bili dobri, ja sam se osećala bolje; da bih posle pola godine sa nevericom dobila nalaz koji me je zabrinuo i ponovo zatalasao moj život. Sada, sa više hrabrosti i samopouzdanja, otišla sam da zatražim stručnu pomoć u Londonu. Stigla sam na vreme, taman na sve pripreme koje me čekaju pred operaciju. Ema je ostala u Srbiji, a meni je bivalo sve teže... Satima bih plakala i dozivala njeno ime. Operisana sam po drugi put. Potvrđeno je da prilikom prve operacije nije odstranjen tumor u celosti i da se zbog toga raširio na drugi jajnik i deo materice. Određen mi je protokol terapije koju

sam trebala da primam. Preporučili su mi da se zbog porodice i finansija vratim u svoju zemlju, a da su oni otvoreni za svaku saradnju sa mojim onkolozima. Nisam naišla na razumevanje na klinikama gde sam potražila pomoć, predloženi citostatski protokl se kod nas nije primenjivao, a vreme je brzo prolazilo. Morala sam se vratiti, lečenje sam završila u Londonu, uz mene su bile i Ema i mama.

Sada, kada je sve to iza mene, rado pričam o boravku i lečenju u Londonu, sa smehom kažem da nam je tih četiri meseca bilo kao odmor. Moj muž, sada bivši, nije želeo da ima bolesnu ženu pored sebe. Ali, znate šta? Jednostavno me nije voleo. Nije zapravo dovoljno voleo ni našu Emu da bi ostao sa nama u vreme dok moje lečenje traje. Mama i Ema bi me čekale ispred bolnice dok sam primala terapiju, u mislima sam bila s njima i svim ljudima koji su mi, znam, slali svoje želje za ozdravljenje i pozitivnu energiju. Kad god sam ugledala radost svoje kćerke, kada bi se ona pojavila na vratima, znala sam zašto se borim. Osetila je svaku moju suzu, svaki moj strah, bol i miris citostatika. Videla me je u svakakvim stanjima, tako mala sve je razumela, grlila me i ljubila. Njen smeh bi mi davao snagu da ustanem iz kreveta i odem u park, da se sve tri smejem. Takođe, puno su mi pomogli ljudi koji sa ljubavlju rade svoj posao na sedmom spratu Bolnice „St.Bartholomew’s“ u Londonu. Rado ih se sećam.

Danas mogu reći da sam dobro. Diplomirala sam i trenutno uživam sa svojom kćerkom, rodbinom i prijateljima. Eminom ocu dajem priliku da Emi pokaže pažnju i da se bavi njome kad god mu to odgovara. Meni njegova pažnja sada više nije potrebna. O svom iskustvu pričam sa svima. Ne stidim se da o bolesti govorim pred novinarima i kamerama. Svojoj majci sam, za sve što je nesebično učinila za mene, priredila televizijsko iznenađenje u emisiji „Sve za ljubav“. Prkosim životu i smejem se izazovima koje je pred mene postavio. Odgovara mi da to svi znaju i da mi se dive, a ako ikad

dođu u situaciju da ih nevolje savladaju, neka iz mog primera izvuku pouku. Boriti se, samo boriti!

Oslobođena briga oko zdravlja, usmerila sam se na traženje posla. Odlučila sam da odem u Hrvatsku, gde sam rođena, zaposlila sam se, ali nisam dugo ostala. Svuda postoje predrasude u vezi sa ljudima lečenih od raka. Odlučila da živim onako kako ja želim, ne obazirući se na tuđa mišljenja. Dobro znam da je život previše kratak da bismo ga nepotrebno trošili. Sada radim u Somboru.

Radujem se svakom jutru, družim se samo sa pozitivnim ljudima, slušam muziku, dajem i primam osmehe i zagrljaje. Poklanjam sebe, to me čini srećnom. Znate, ja imam 25 godina i shvatila sam nije heroj onaj koji padne i ostane da leži, već onaj koji otrese prašinu sa sebe i krene dalje. I nemam vremena da se vraćam na ono što sam do sada uradila, čeka me još toliko mnogo posla!

DANICA

Rođena sam 1935. godine u Vasićima, na ušću reke Krivaje u Bosnu, na 21. kilometru puta od Zavidovića prema Olovu. Otac mi je poginuo odmah na početku Drugog svetskog rata, ni upamtila ga nisam. Ostalo nas „šestero“ nejači, uz mater, jedan brat i nas pet sestara. Gladni. Nije ti to plodna Vojvodina da ima i na pretek, Bosna je to, nema je lepše i zelenije, a u ono vreme, ni siromašnije. Muka je još veća kada nema odrasle muške glave, koja je kadra raditi u šumi ili otići zaraditi na kakvom državnom poslu, u rudniku.

Primili me u Dom za siročice na školovanje. Bila sam tamo dok je bio besplatan, a posle se vratila kući. Sa šesnaest godina sam počela raditi u jednom hotelu kao pomoćnica u kuhinji. Radilo se i po 12 sati, neka, samo nek je hljeba i kuvanog jela bilo. Hotel ostvario manjak, pa ga zatvorili. Kako sam bila završila higijeničarski kurs, pošalju me u Opštinu, u Zavidoviće da budem higijeničarka, onda neka reorganizacija i ja ostajem bez posla. Ljudi išli tada u Vojvodinu i Slavoniju brati kukuruze, nije bilo kombajna. Zakupimo stočni vagon, nas dvadesetak, odškrinemo vrata da se ne pogušimo, sedeći na podu stignemo do Sombora 1955. godine. Ja odma' potrefim na 1. upravu Poljoprivrednog preduzeća „Gakovo“ i tu sam ostala sve do penzije. Zagledala se u traktoristu koji nas je u prikolici vozio svako jutro na njivu. Pevam iz sveg glasa, sve se ori po poljima. Udala sam se za njega posle šest meseci. Izrodila sam dve šćeri. Nije onda bilo porodiljskog odsustva k'o danas, tri meseca i na pos'o.

Radila sam najpre u stočarstvu. Onda je bilo propisano, svako poljoprivredno dobro na jedan svoj hektar zemlje, koji poseduje, mora da gaji i jedno grlo krupne stoke. Najpre sam bila fizički radnik tj. radnica, a onda postala predradnik grupi od 60 ljudi koji su se brinuli, hranili, timarili i muzli krave. Kada su zbog mnogo teškog rada oko stoke, a zakon to omogućio, svi smanjili njihov broj, ja sam, završivši jednogodišnji tečaj za veterinarskog pomoćnika, ostala da se brinem o ono malo preostalih životinja. Radila sam na veštaškom osemenjivanju krava, štrojenju prasadi. Kol'ko puta me je krava poljubila jezikom i pomazila repom dok sam joj pomagala da na svet donese tele. Radilo se od jutra do sutra, ko te pita možeš li i gde su ti deca. Stanovali smo u državnom stanu na samoj Upravi, nas 32 porodice. Uvek je neko pričuvao decu, kakva baba ili još za rad nedorasla devojka.

Kada je na imanju stoke skroz ponestalo, radila sam u ratarstvu, bila predradnik sezoncima, upisivala njihove dolaske na posao, obračunavala dnevnicke. Slali me po vagama na uljarama i šećeranama, sušarama i silosima, kada naši predaju: suncokret, repu, kukuruz, pšenicu da kontolišem odvage, da nas ne varaju. Radila sam uz kombajnere, ispisivala blokove i evidentirala napunjene prikolice. Kad počne berba kukuruza, mehanizacija radi bez pauze, a ljude niko i ne pita mogu li. Moraju! Toliko sam slobodnih dana nakupila radeći subotom, nedeljom, praznikom, prekovremeno, da sam po celu zimu bila kod kuće. Tako je to u poljoprivredi. I tako uvek u pokretu, na vetru i kiši, a najviše na suncu, u prašini. Lepo je ipak to vreme bilo. Prištedili smo para i bez dinara kredita sagradili kućicu na gakovačkom putu u Somboru. Kada smo je završili 1986. godine, otišla sam i u penziju sa punih 35 godina staža.

Bila sam zdrava. Okalio me fizički rad i stalno kretanje.

2002. godine zbolela me dojka. Čutala sam mesec dana, a onda se požalila mlađoj kćerci, koja nakon razvoda, živi sa nama. „Mama, moraš kod lekara.“ Poslušala sam je. Le-

kar opšte prakse me poslao onkologu, pregledi, punktiranje. Posle analiza je odlučeno da se odseče dojka zbog nalaza malignih ćelija. Nisam se uplašila. Imala sam tada 67 godina, šta je meni još moglo da se dogodi, a da to nisam prošla i savladala.

Sa dojkom su mi izvadene i dve najbliže limfne žlezde, one nisu bile bolesne. Nikakvu terapiju posle nisam primala, osim leka „novaldeks“. Pila sam ga pet godina. Kupovala sam tablete selena. Na sokovniku sam cedila sok iz cvekle, jabuke i mrkve. Povrće sama proizvodim i ima ga i za pijac. Od toga školujemo unuku na fakultetu za književnost u Novom Sadu. Kćerka radi sa nama oko povrća. Druga šćer je u Sloveniji. Sin joj je pre neku godinu poginuo na motoru, u saobraćaju. To je prava nesreća, a ne moja bolest. Nje kao da nije ni bilo, a sa bolom za unukom moram da živim.

Jedna moja sestra, najstarija, je umrla. Višnja, koja živi sada u Tuzli, je je bolesna od raka maternice. Ja sam je 1996. odvela kod doktora kada je prokrvavila. Tada je bila kod nas u izbeglištvu. Nisu je operisali, samo zračili. Dobro je i ona. Kod starog čeljadeta se i rak sporije razvija. Brat je ubijen pored Krivaje od metka koji je došao sa druge obale. Nikad se nije saznalo ko ga je ispalio, a nije se ni htelo da se ispita. Imao je tada 18 godina.

To je moja priča i ona je istinita, mogu ako treba da se potpišem i prezimenom. Ničeg se ne stidim, niti sam se ikada stidila!

Bog je stvorio čoveka da radi i tako se on održava u životu. Radeći i stvarajući izbacuje iz sebe zlovolju i kojekakve otrove. Nema boljeg pročišćavanja od znojenja, ni ugodnijeg mirisa od mirisa oznojenog tela, ako je od korisnog rada, a ne od kojekakvih sprava u teretanama, saunama i fitnessima. Ne treba rasipati energiju uludo, zbog mode. Sve mora biti za opšte blagostanje. Sunce ubija tamu na Zemlji, pa i iz tela i iz duše čoveka. Lepa reč i lepa misao upućeni čoveku bolje leče od svakog medikamenta.

Pitaju me da li još vozim motor, pa moram, kada me kolena, u kojima je istrošena hrskavica, toliko bole da ne mogu da idem peške.

Provozam se do Gakova i mojih njiva, znam broj svake parcele, vidim useve, pomislim: „Čije li je sada, nekad beše naše. Nije važno, samo neka je obrađeno i napredno, živeće se već nekako dok je zemlje i žuljevitih dlanova“.

DANILO

Rekonstrukcija Fabrike vode u našem gradu. Za ovo vreme besparice, značajna investicija i posao. Deo sredstava je donirala Evropska unija i time je ceo posao dobio na značaju. Izgrađena je nova hala i počela ugradnja opreme: filtera velikog kapaciteta, kompresora, pumpi, mernih instrumenata. Sve uglavnom američkog porekla. Izvođač radova je privatna beogradska firma na čijem čelu je mlad menadžer, siguran u sebe, obučen u odeću poznatih modnih marki, elokventan, hrabar možda čak i drzak, uljudan samo koliko je potrebno.

Danilo je stigao je sa grupom montera. Prosed, mišičav, suv čovek u radničkom odelu, oznojen, bez bilo kakvih zahteva, pristupačan. Brzo je postao meta ogovaranja, podsmeha, gotovo maltretiranja od strane mladih kolega. „Oseti se na znoj, pogubljen je“, govorili su oni koji nikad nisu iskusili težak rad i terenske uslove života.

A on je nastojao biti neprimetan, uvek u dogovoru sa našim rukovodcima postrojenja, da ne bi remetio ustaljene postupke. Glas je podizao samo kada je telefonirao u svoju direkciju ukazujući na konkretne probleme, manjak ljudstva, potreban novac za isplatu novoangažovanih radnika. Uvek sa projektom ili šrafčigerom u ruci. Prvi je, u zoru, bio na vodovodu i blizu ponoći odlazio sa njega. Najčešće u kanalima pored cevovoda ili aparata za varenje. Jedino je on znao funkcionisanje svakog postavljenog ventila, uređaja. Prilikom ugradnje ključnih elemenata, dolazili bi svi rukovodioci, šetali okolo u svojim svilenim košuljama i uskim pantalonama, vikali na Danila koji ih, sigurna sam, nije čuo, koncentrisan

na posao. Uskakao je u šahte, natezao poluge, aktivirao filtre. Voda ga je slušala. Nikad nije napravio drastičniju grešku. Na sastancima, na koje sam retko pozivana, sedeo je na kraju stola; prethodno, kao da je najmlađi, svakom obezbedivši stolicu. Uvek je ćutao i sve udarce za probijene rokove primao bez pobune, s blagim osmehom. Mladi inženjeri, školovani u inostranstvu, su pokazivali svoju pamet, proračune iz glave, teoretisali, služili se engleskim frazama. Sedela sam izmorena i mislila kako je sve moglo biti jednostavno, prirodno, zdravo, temeljito, trajno. Pa tako je i u mnogim drugim svetskim gradovima, koje je u izboru tehnologije vodio zdrav razum.

Danilo, „Katica za sve“, vozio me je do Sombora u Zavod za javno zdravlje. Tada sam upoznala ozbiljnog čoveka, poznavaoa istorije i sadašnjeg trenutka. Pričao je: „Došao sam u Beograd da studiram na Mašinskom fakultetu 1968. godine iz malog sela ispod Lovćena. Otac me poslao sa komadom pršuta i kačicom sira. Dočekao me grad ispunjen strahom o mogućoj invaziji snaga Varšavskog pakta, koje su već slamale otpor pobunjenih intelektualaca u Čehoslovačkoj.

Smestio sam se najpre kod strica, a potom u studentski dom i u njemu ostao sve vreme. Nije mi smetala galama, ilegalci. Učio sam u čitaonicama. Leti sam radio kao fizički radnik, kaskader u stranim filmovima, noćni čuvar. U roku sam završio fakultet. Oženio sam se Bebom, rođenom beogradankom, profesoricom književnosti, prenežnom da me u dorćolskom stanu, sama, čeka godinama. Radio sam po najvećim jugoslovenskim gradilištima, dolazio kući samo da uzmem čisti veš, odeću i pomilujem kćerku. Tako trideset godina. Beba me je ispraćala i dočekivala ćuteći, sve više smo bili jedno drugom samo poznanici. I sada živimo jedno pored drugog, dva različita sveta: lepa, negovana, obrazovana žena za kojom je nekad uzdisalo pola Beograda i ja – izbledeli, razočarani starac koji je otišao na svoje poslednje gradilište. Kćerku je lepo vaspitala. I ona je danas inženjer, radi u pivari u Nikšiću. Odrasla je i otišla iz kuće, a da je dobro ni upoznao nisam.

Radio sam samo pet godina u Institutu, taman ponovo ugledao sjaj i nagoveštaj topline u Bebinim očima, osetio dodir ruke kada mi pruža šolju kafe i ponadao se da smo se pronašli, kada je otpočela ova divljčka privatizacija. Moj Institut je postao izložbeni salon stranih automobila u vlasništvu „Verano Motorsa“. Zajedno sa našim zastarelim instrumentima i pisaćim stolovima na beogradske ulice sam izbačen i ja u svojoj pedeset i devetoj godini. Opet sam pušio tri kutije cigareta i šetao izgubljen danju i noću po svojoj sobi. Beba je opet zatvorila vrata svoje duše.

Udomio sam se u ovoj firmi i krenuo opet po terenima: Kruševac, Sombor i sada Apatin“.

Dok priča svojim promuklim glasom, sigurno drži volan požutelim i potamnelim dlanovima.

„Koliko još morate raditi do penzije?“, pitam ne razumejući zašto govori kao da je na kraju svog životnog puta.

„Imam 62 godine. Neću je ja dočekati. Samo da završim ovu Fabriku vode, nikad nisam ostavio nezavršen posao“.

Došla sam jedno toplo, avgustovsko poslepodne da u laboratoriji, na miru, odradim analize vode, koje treba da nam pomognu da, prilikom prelaska na novi sistem njenog prečišćavanja, ne dođe do narušavanja propisanog kvaliteta. U kancelariji, koju su mu dali, za projektom, sedeo je Danilo. Nasmehio mi se. Radila sam predano i kada god bih dobila loš rezultat, znajući da sam napravila previd, izašla bih da odmorim oči u krošnjama jasenova. Danilo bi me pogledao: „Samo polako, možeš ti to, biću ovde dok ne završiš“. Listajući svoje velike skice, svojom staloženošću i razumevanjem, kao da je odmotavao moje zamršene misli i usmeravao ih na pravi put.

Uspela sam! Ispratilo nas je beskrajno čisto, ozvezdano nebo i neprekidni govor vode koja je rodila, odnjihala i nastavila da održava život. Mene je čekao moj dom i porodica, a njega zagušljiva hotelska soba.

Umro je juče od raka na grlu. „Dača je bio retko dobar čovek. Na terenima je štitio nas mlađe od svake opasnosti“,

napisao mi je kolega iz njihove firme, jedan od retkih mladih ljudi čiju dušu nije uništio novi duh vremena, kojim je zagospodario car koji se zove Profit.

U kancelariji, u kojoj je boravio prošle godine od ranog proleća do kasne jeseni, ostali su projekti umrljani Danilovim znojem i ponegde progoreli od žara cigareta. Ventili, u koje smo sumnjali, a koje je on znalački štelovao, besprekorno rade. Voda iz naše novosagrađene Fabrike vode ovog pretoplog leta gasi žeđ četrdeset hiljada ljudi. Oni ne znaju da je pre godinu dana svoj poslednji doprinos poboljšanju kvaliteta života svih nas, skrivajući svoju bolest, svoj bol, dao diplomirani inženjer beogradskog fakulteta Danilo. Ja pišem ovu priču o njemu da mu se ime ne bi sasvim zaboravilo.

DRAGA

Radila sam u hladnjači u kojoj se smrzavalo voće i povrće. U Jugoslaviji su počinjale podele. Osnovne organizacije udruženog rada su postajala samostalna preduzeća. Reorganizacijom poljoprivrednog kombinata u hladnjaču je došlo nekoliko službenica i među njima i Draga, ozbiljna, staložena žena obučena u crnu odeću. Muž joj je umro. Rak.

Radila sam u proizvodnji i družila se sa kolegicama vezanim za nju. Našavši se u novoj sredini, pridošle žene su napravile zatvoreni krug oko sebe. Viđali smo ih samo u dolasku i odlasku sa posla.

Uslovi rada su bili veoma teški. Promaja, vlaga i iznad svega hladnoća. Mnogobrojni sezonski radnici, nenaviknuti na preradu povrća, stvarali su probleme svojim ponašanjem. Opterećena ovim teškoćama nisam obraćala pažnju na žene iz kancelarije, pa nisam primetila Dragin izostanak.

„Bolesna je, odsekli su joj dojku, rak“, čula sam od Borke sa kojom je bila najbliža.

Kasna jesen je u hladnjači izuzetno naporna. Hladnoća napolju, u hali, u prepunim komorama. Posla mnogo, mrkva, krompir, karfiol, luk. Otpad od povrća i ostaci zemlje na sve strane. Para iz blanšera se kondenzuje na betonskim zidovima, limenom krovu i pada u vidu kapljica, orošavajući ljude i mašine. Naviknuti na surovost i borbu za što lakši položaj u proizvodnom lancu sa mnogo fizičkog rada, ljudi su često bili grubi i bezobzirni. Kada izmorena dođem kući, pobegnem u san tražeći temperaturnu, ali i duhovnu toplinu.

Posle nekoliko godina, duša mi se nekako skupila, a nikakvu lepotu i ugodnost čulima nisam više nalazila, a ni očekivala.

Prehlađena otišla sam kod lekara. U čekaonici susrećem Dragu. Blagost, kao i uvek, joj zrači sa lica. Raspituje se o mom zdravlju, o deci, zna im i imena. Ja o njoj ništa ne znam, nisam je ni mišlju dotakla, ne osećam ni stid što nikad nisam pitala za nju, nisam je pozdravila. Mislila sam da su moji problemi najveći. „Lepo izgledate“, kažem. „Nosim periku, protezu. No, dobro je, neka se živi. Čuvaj se, čuvaj decu, pozdravi sve, često mislim na vas“. Vedre joj oči, smeši se, nema ni traga strahu, mirno i hrabro prihvata nove životne okolnosti.

Bliži se Nova godina. Poslovi u pogonu jenjavaju. Utovari gotovih proizvoda su svakodnevni. Ulazim često u rashladne komore na -20°C . Marama, bunda, čizme. Plata je sve neredovnije. Nadamo joj se bar za praznike.

„Zove te Draga, dođi u laboratoriju“, neko mi dovikuje.

Draga me ljubi i u ruke stavlja korpicu izrađenu od slame sa suvim cvetićima u njoj. Iznenadena sam! Pažljivo držim dragoceni poklon.

„Što kamion nije još utovaren“, viču iz komercijale. „Brzo dole, ubrzaj to“, opominje me šef. Odlazim bez pozdrava, bez stiska ruke, kao da je desetak minuta koliko će čekati vozilo na carini važnije od Dragine pažnje. Mnogo kasnije sam čula da su slične rukotvorenine od ove kreativne, dobre žene dobile njene sve kolegice i eto – ja.

Umrla je u martu. Imala je troje dece koje je poštedela brige o sebi do poslednjih dana. Obilazila ju je jedino Borka. Nisam otišla ni na sahranu.

Kada sam imala 45 godina, isto kao i Draga u trenutku smrti, operisala sam rak. Tada sam svaki dan mislila o njoj. Osećala sam njenu samoću. Željno sam satima očekivala bar telefonski poziv. Moja zabrinutost i tuga su bili preteško breme čak i za širu porodicu i poznanike. Izbegavali su me.

Užu sam ja štedela.

Među sitnicama na polici sa knjigama stoji i Dragina korpica. Uspomena i opomena. Koliko nepravedni, neosetljivi, sebični i nestrpljivi umemo biti? Zar je potrebno baš sve da iskusimo da bismo bili bolji i pažljiviji, da bismo razumeli? Draga je bila sama svetlost koja još uvek traje u onima koje je njome dotakla.

ĐUKA

Imam 49 godina, radim kao sudija, sa suprugom i ćerkom živim u gradu koji sam znala iz pesme, da je na severu Bačke i da je u njemu sve lepo. Ovde sam našla svoj mir istupajući iz izbegličke kolone polovinom devedestih godina prošlog veka.

Da je život red radosti i red tuge, svetlog i tamnog, okusila sam još od rane mladosti. Rasla sam u okolini Kupresa u zelenom rajskom vrtu, u porodici koja je volela i negovala petoro dece. Od tri sina i dve ćerke bila sam najmlađa, miljenica. Otac je bio radnik, a majka domaćica se brinula o nama, o imanju, negovala stoku, obrađivala zemlju.

Kada sam završila osnovnu školu, majka me je pozvala i saopštila da me upućuje kod srednjeg brata u Petrinju, on će mi pomoći da završim školu, steknem obrazovanje i „budem svoja“. Nisam znala da je ta odluka bila zbog toga da me poštedi patnje i bola tihog umiranja od raka grlića materice. Kada sam sledeći put došla kući, dočekale su me samrtne muke moje dobre majke i svesnost u sopstvenu nemoć da joj pomognem dok ju je negovala moja starija sestra. Kada sam završila prvi razred srednje škole, otac se oženio i od tada sam se kući retko vraćala. Svu svoju snagu sam usmerila na obrazovanje, studije sam završila u roku, cilj mi je bio da ispunim obećanje dato majci da ću uspeti u životu, sećajući se njenog radosnog lika kada se vraćala sa roditeljskih sastanaka na kojem su bile samo reči hvale za njenu Đuku. Živela sam sa porodicom srednjeg brata, koji me je razumeo i beskrajno voleo, a najstariji brat, koji je živeo u Sloveniji, izdvajao je novac za moje školovanje.

Život je grabio napred. Zaposlila sam se u Slunju, gradiću u blizini Plitvičkih jezera, ovde se zaljubila, udala za čoveka kojeg sam volela i koji je imao roditelje koji su meni nedostajali, rodila ćerku, uredila stan. Zadovoljno živela i uživala u majčinstvu. Nisam ni primetila da se vihor rata uskovitlava. Nisam verovala ni 1991. kada sa malim detetom zbog bezbednosti odlazim u Srbiju i dalje u neverici da je moguće sve ovo što se dešava. Tada sam saznala da je najmlađi brat, koji je imao 35 godina, ubijen na Kupresu i da zbog kiše granata nije mogao dostojno, po običajima da se sahrani. Jedina uteha je bila da su se njegova supruga i dve ćerke izbile. Srce moga oca nije izdržalo ovaj gubitak. Krajina je zbrisana, a ja sam sa svojom malom šestogodišnjom devojčicom i svekrvom, ličnim dokumentima i ušteđevinom koja je stalno bila pripremljena krenula u nepoznato. U našem lepom domu ostale su nabavljene knjige za malog prvaka i prva školska tašna. I sve to je odnela „Oluja“. Preko svakog koga poznajem želela sam da poručim mužu da zna da smo izbegli, da brine o svom spasenju. Kada sam stigla u Beograd, izjedalo me je iščekivanje da saznam kako mi je muž. Više mi nije stalo ni do čeg materijalnog, samo da sačuva svoj život! I nije bilo veće sreće nego kada se pojavio.

Moja dobra tetka mi je ponudila da živim u kući u Somboru. Najvažnije je bilo da smo bili zajedno, počeli smo se prilagođavati novoj sredini. Uživanje nam je bio svaki Ružičin uspeh, živeli smo za svaku peticu i krenuli nanovo da stvaramo kako se ono kaže „od kašike“. Oboje smo radili, suprug pri vojsci, a ja sam izabrana za sudiju. Salili smo temelje za novu kuću, izgledalo je da će biti bolje nego pre.

Redovno sam odlazila ginekologu, a čvor u dojci sam slučajno otkrila, sama. Odmah sam otišla hirurgu. Operisana sam, nisam imala više desnu dojku. Imala sam 40 godina, a moja ćerka je imala 16 godina, isto kao i ja kada sam izgubila majku. Razgovarala sam sa njom, objasnila sam joj da sve može biti dobro jer su nalazi dobri, bolest sam otkrila na vre-

me i svi stručnjaci su davali dobru prognozu. Hemioterapiju i zračenje sam hrabro podnela, nisam gubila nadu kad me je mučnina ophrvala. Kosu nisam izgubila, a nije me bilo strah ni ako otpadne, ima lepih perika od prirodne kose. Sve što sam pitala moje lekare, toplom ljudskom reči mi je odgovoreno, redovno sam vežbala, desna ruka je ubrzo bila pokretna isto kao i leva. Samo da je bolest izlečena, da se podmuklo ne proširi.

Moj muž je kao višak radne snage dobio otkaz. Nije pomoglo ni to što trenutno sam radi i izdržava porodicu, a ja bolesna. Iskaljena, očvrsla, poučena iskustvom da uvek ima nekog izlaza iz svega zlog, nisam se jako brinula, samo mi je želja bila da ostanem dobro. Lečenje je trajalo kratko, kroz osam meseci, ja sam se okrenula poslu. Nova nesreća je bila najporaznija do sada. Moj dobri brat, koji me je školovao, razboleo se od raka jetre. Taj udarac sam jedva podnela. Tlo mi je izmicalo pod nogama dok sam ga gledala. Uvek je govorio da je dobro, čak i kad nije imao snage da mi to kaže, poručio mi je pogledom. Umro je za četiri meseca.

Trudim se da svoju porodicu rasutu po Bosni i Srbiji redovno obilazim, da nas sve zadržim na okupu, da svakom pružim utočište.

Uključila sam se u Klub žena operisanih zbog raka dojke. Svake srede popodne se sretnemo, razgovaramo, razmenjujemo iskustva, recepte, savete. Tu sam videla da ima mojih vršnjakinja, žena starijih od mene, pa i mlađih, da možemo biti pomoć jedne drugima, i osetila sam ih kao svoju rodbinu, drugarice. Telefoniramo jedna drugoj, ćaskamo, sa nekima se srećem i van redovnih sastanaka. Teško mi je kada nas neka napusti. I tu smo se osnažile i izgradile, negujemo uspomene na naše drugarice.

Kada je osmišljen Projekat „Živeti kao pre“ kao modna revija spoljnih silikonskih proteza za dojku, grudnjaka i kućaćih kostima, prva sam se odazvala pozivu da učestvujem, a tako ohrabrila i svoje drugarice da pokažemo ženama kako

smo lepe, jednake kao sve žene i da stvarno možemo živeti kao pre. Uživele smo se u modele, a nikad nismo sanjale da ćemo prošetati modnom pistom i da će nas neko hvaliti da smo lepe. Uživala sam u ovoj igri. Igram se i dalje! Ovaj život je tako kratak, neka bude lep!

DUŠAN

Imam 65 godina. Rođen sam i odrastao u Apatinu. Poznaju me gotovo svi moji sugrađani. Oduvek sam voleo druženja, zajednička slavlja, sportske susrete. Voleo sam i volim ljude.

Otac mi je bio strog, gorštak, partizan, učesnik Drugog svetskog rata od 1941. godine, a majka meka kao pamuk. Stigli su iz krševite Like u ovu široku ravnicu „vlakom bez voznog reda“. Morao sam da budem pošten, vredan, uzoran omladinac i dobar drug. Završio sam srednju mašinsku školu pošto su me odbili u vojnoj, jer sam daltonista. Razlikujem ja osnovne boje, ali ne i nijanse, kao da je to pa važno. Zato nisam postao pilot, a silno sam to želeo. Zbog letenja, ptica i neba, ali i zbog uniforme i devojaka.

Milku sam upoznao i oženio se. Dobili smo dva sina i napravili kuću. Većinu poslova na njoj sam sâm uradio ili uz pomoć prijatelja, komšija, rodbine.

Radio sam kao šef transporta u „Apatexu“ i kasnije u građevinskoj firmi „Marko Orešković“. Jako mi je smetao nemar, loša organizacija, nestručni i za posao nezainteresovani rukovodioci. Nastojao sam da budem pravedan, uvek upoznat sa pravim problemima, sa poslom. Šaljem kamion sa materijalom na gradilište u Beograd, a tamo nema ko da istovari, naši radnici otišli privatno da rade na drugo mesto i nikom ništa, a natovaren kamion stoji do sutradan. Znao sam: sve mora da propadne. Posle sam radio kod privatnika, a tamo još gore; hoće da zaradi, a neće da kupi alat i pravu mašinu, da plati radnike.

2001. godina. Razboleo sam se. Imao sam problema sa pražnjenjem creva. Budio sam se uvek rano, čim svane. Odem u klozet, jedva malo izmeta, k'o kafena kašičica, istisnem. Nisam krvario. Tako mesec dana. Lekar opšte prakse mi dao neke tablete, rekao da sam se sigurno prehladio sedeći na vlažnoj zemlji u šumi. Nije bilo bolje. Otišao sam kod hirurga. Na rektoskopiji su videli da imam tumor. Nije mi bilo lako. Što baš na mene, a opet mislim što i ne; i drugim ljudima se to događa, pa što ne bi onda i meni. „Eto, samo radiš, radiš i nerviraš se, kao da ćeš ti spasiti svet“, prekorevala me je Milka. Dolazila je u bolnicu, donosila jelo. Najgore mi je bilo što ću morati imati ugrađenu stому i nositi kesu. Pokazali su mi kako se njome rukuje, ali su mi u tome najviše pomogla predavanja koje je organizovalo Društvo za borbu protiv raka, kojem sam pristupio čim sam počeo primati hemoterapiju. Bilo mi je ponekad muka, nekad mi krv nije bila dobra, pa sam prekidao terapiju i čekao da se popravi. Dolazio sam kući i između terapija, išao u šumu seći drva, išao na pecanje, okupljao stare drugare oko kotlića i paprikaša. Te godine sam zasadio mlad voćnjak. Ja ga zasadim, a posle nekoliko dana neko izvadi sadnice. Hteo sam da ostavim Milku kada sam shvatio da to ona sa sinovima radi, kada ja odem na terapiju, samo da nemam posla oko njih i da ne idem od kuće. Ne mogu ja da ležim i gotovo, tek bih tada umro.

Dobro sam se osećao. Ispunjavao me snagom rad u Društvu, a u duši mi bilo mило kada nekom pomognem. Dao sam svoj telefonski broj u „apateku“ da svakog novo obolelog od raka debelog creva sa stomom uputi meni da ga obučim kako sam sebi da pomogne. Sramota je da u Domu zdravlja nema medicinskog radnika koji bi to radio.

Jeo sam sve što mi prija. Milka počela da čita knjige o raku, da smišlja recepte, naručila neke čajeve. Najviše volim lički kiseli kupus i dobru domaću slaninu. Skupljam i jedem: šumske plodove, divlje kupine, pečurke. Kuvam celu zimu kompote od voća. Sam uhranim i zakoljem svinje i sam na-

pravim prerađevine, i nama i drugima. Radim to i zbog dece, naročito onih od sina u Švajcarskoj.

2007. prilikom redovne kontrole na plućima mi otkrivaju neke fleke. Voćnjak mi je taman bio u punom cvetu, lep, napredan.

Prisustvujem predavanju u Zobnatici na koje sam otišao sa članovima Društva. Tamo je više od stotinu bolesnih ljudi i lekara koji se brinu o nama. Slušam poznatog profesora iz Kamenice, koji iznosi kao primer ranog otkrivanja metastaza na plućima slučaj pacijenta koji je ranije bolovao od raka debelog creva. Pokazuje snimke. Shvatam, taj pacijent sam ja. Prilazim mu kasnije i kažem da sam ja taj sa navedenim promenama na plućima. Poziva me da odmah sutradan dođem kod njega da mi odstrani smrtonosne ćelije, koje se nekontrolisano razmnožavaju i prete. Taman kada sam trebao kući, osetim oštar bol u grudima, ugasi se svetlo u očima, i ja padnem u komu i u njoj ostanem deset dana. Niko nije znao od čega. Probudio sam se zahvaljujući zalaganju lekara, ali i svojoj odluci da živim. Kada sam došao kući, opet hemoterapije.

Treba da idem poprskati voćke, cvet opao, zametnuo se plod. „Ako odeš, poliću ga benzinom, svako stablo i zapaliti; kao da ti nije dosta otrova“, kaže mi Milka. Luda žena! Učlanila se i ona u Društvo, pa slika; naslika čestitke za Osmi mart i za Novu godinu svima. Organizujem izlete za naše članove, prikupljam hranu i ogrev za materijalno ugrožene. Nije im dosta bolest, već i beda im se na leđa popela, a to dvoje je prevelik teret.

Ja otvoreno pričam o svojoj bolesti, pa i na televiziji. Pozivam ljude na preventivne i kontrolne preglede. Pozivam da izađu iz svoje opterećene duše i svoja četiri zida među ljude, na sunce, u prirodu. Ovde je Dunav najlepši, nigde toliko rukavaca, retkih ptica, plaža, netaknutih stoletnih šuma. Idem i nekoliko puta, ako treba, dok nekog ne izvučem iz oklopa straha i dok mu ne vratim nadu.

2011. godine zbog zakazane kontrole snimam pluća. Opet metastaza na istom plućnom krilu. I ovaj put je sve dobro prošlo. Na hemoterapije sam već navikao, a i one na mene.

Nedavno sam išao da preko socijalnog nabavim potrebne kese. Zapisivao sam. Dvadeset i sedam puta sam morao da odem kod lekara, na komisiju, u Socijalno. Pogrešno upisana šifra, nepoznavanje najnovijih propisa. Vraćaju me zbog njihove neobaveštenosti nekoliko puta na početak. Pa ljudi, dokle to tako, kako će onaj koji ne može da stoji, sedi i čeka?!

Izjutra radim u bašti. Biće paradajza za kuvanje, moram pomoći Milki, nju muči srce. Kada ode rosa, pokupim šljive, već padaju. Odem po hleb i mleko, odnesem i mami koja živi u stanu u zgradi. U „Remiju“ na uglu, u hladu kestena popijem rakiju i kafu, neću ujutro da budim Milku i pravim buku u kući. Popričam sa ljudima. Dele se tereni za seču drva, moram i ja u šumu, brzo će zima.

Upozoravam sinove da idu na pregled debelog creva obzirom na moju bolest. Slušaju me.

Uoči svake Nove godine, ja, preobučen u Deda Mraza, u prostorijama Društva, poželim sreću i dobro zdravlje svim članovima i predam kakav maleni poklon. Vole žene da se fotografišu meni u krilu. Smejemo se!

Trenutno radim na organizaciji izleta brodićem po zaštićenom rezervatu prirode „Gornje Podunavlje“ i skupljam kotliće da bude dovoljno ribljeg paprikaša za sve članove Društva za borbu protiv raka iz Sombora. Posle ručka ćemo se kupati na divnoj peščanoj plaži, svi mi sa stomom, sa protezama, sa perikama, mladi i stari. Bez ikavog stida i glumatanja, srećni što ćemo čuti prijateljsku reč, spustiti se niz rečnu maticu, osetiti vreli pesak i sunce. I sa bolešću se živi!

DUŠANKA

Dušanka mi je ime, stara sam pedeset tri godine, majka sam jednog deteta, baka sam dve devojčice, razvedena sam, dvadeset godina sam bila radnica u metalnoj industriji u Somboru, a sada živim i radim u Italiji kao kućna pomoćnica.

Izdali su me svi. Moj muž, kome sam verovala još kao devojčica, kao devojka i kao njegova supruga. Odabrao je alkohol umesto lepog i mirnog porodičnog života. Izdala me moja rođena majka, koja me, nakon mog razvoda, nije primila k sebi s detetom, no sam se morala potucati po stanovima. Izdala me je moja država, rasturila je moje preduzeće i oduzela mi pravo na rad, a zauzvrat je tražila da moj sin, moj dečak, služi vojni rok u zoni ratnih dejstava. Psovala sam i protestovala po hodnicima Vojnog odseka, ali nije bilo pomoći. Nije on bio sin nekog guzonje, već sin metalske radnice kakvih ima na birou rada k'o kusih pasa. I najzad, izdalo me moje telo, a tako mi je potrebno.

Kako sam bila besna na sebe u trenutku kad sam pod pazuhom desne ruke napipala nešto slično teniskoj loptici. Te veličine i još beži pod prstima. Zajebi stvar, ovo je nešto gadno! Da neću možda mandrknuti? Ne!!!

Imala sam malo više od četrdeset osam godina, nedovršenu kuću, nesituiranog sina, koji od oca nema šta očekivati, i plan da služenjem u Italiji sve stavim na svoje noge. Prethodnog leta sam se na njivi onesveščivala, ali nisam prepuštala svoj posao drugima. Ja moram raditi, ja moram živeti uprkos niskom pritisku i slaboj cirkulaciji. Sada sam bila kod kuće u Somboru i morala sam u bolnicu.

Devet dana sam provela u bolnici, operisana sam, odstranjena mi je dojka i izvađene su mi tri potpazušne žlezde. Znači – ona moja loptica i još dve, koje nisam sama napipala. I ode sisa: „Pa pa!“ Pa, šta? Jedna, od šest cimerki u bolnici, uzela da mi dočarava šta je rak. Odjebi ženo, neka rakčina sačeka, neću da znam ni šta je, ni otkud dolazi, njega nema! U papirima piše da je metastaza, valjda sa jetre, ko bi ga znao. E, sad smo ga se rešili.

Moja unučica Milica je plakala u školi u vreme dok sam ja bila na operaciji. Učiteljica ju je upitala zašto plače, a ona kaže: „Tata i mama su pričali da će moja baka umreti“. Učiteljica je pozvala mog sina koji je potvrdio da sam na operaciji i da su svi zabrinuti za mene. Nastava je za moju Milicu toga dana bila završena, a prilikom posete u bolnici, pozvala sam doktora da ohrabri Milicu.

„Nema šanse, Milice, da tvoja baka umre zbog jedne sise. I da ju je udario autobus, njoj ne bi bilo ništa!“

Hvala ti, doktore, na autobusu. Za svaki slučaj, i Milica i malena, koja je imala tada samo dve godine, su spavale sa mnom da me čuvaju. Verujte, tako su se pažljivo privijale uz mene, bojale su se da me ne povrede. Sin mi je za tih devet dana izmršavio sedam kilograma. Znala sam da neću mandrknuti, govorila sam da sam jedinstvena; svi imaju dve sise, a ja samo jednu. Neko mi je preporučio da jedem belu slaninu. Mi, ovde u Vojvodini, takvu slaninu zovemo „sapunjara“ (nekad se od nje kuvao sapun). Uz to mogu da jedem crni luk i jogurt. Nikako da ne jedem slatko jer šećer, navodno, umnožava maligne ćelije, da ne pijem koka-kolu i i nikako hranu sa konzervansom. Šalila sam se da od slanine, koja nije prošarana mesom, rastu sise. Obe unuke su jele zajedno sa mnom baš takvu slaninu, a čak je i ona malecka zavirivala ispod majice i pipala je l' joj rastu sise. Njihove će sigurno porasti sa slaninom ili bez slanine.

Svaki pet dana su mi kontrolisali stanje na jetri. Postojale su tri fleke. Kontrola je vršena u Somboru, a u Kamenici sam

upala u oglednu grupu, gde su te petodnevne kontrole bile i naučno obrađene. Zajebi stvar! Kosa mi je opala, nosila sam turban i za osam meseci podnela trideset i osam zračenja.

Trebalo je u Somboru obaviti još i hemioterapije, a moja Milica nosi školsku torbu veću od nje. Sve sam ja to sredila. Znači terapija curi, kaplje, jebe, grebe, muka me hvata čitava četiri sata. Milica, ja, velika torba i bicikl od kuće do škole. Milica i velika torba u školicu, u svoj prvi razred, ja i bicikl u bolnicu na terapiju. Kad iscuri, iskaplje, odmuči me, skine kosu i otera rak; završim terapiju, brzo na bicikl i pred školu. Milici je nastava završena i mi opet, znaš ono: bicikl, ja, velika torba i Milica – pravac kuća.

Čim sam završila sa terapijama, arivederči Sombore, odoh ja u Italiju raditi. Imam ja ‘talijansko zdravstveno osiguranje, ne zajebavam se ja da po Italiji radim neprijavljena, pa da me neko juri. A kod njih ti je to drugačije, ne čekaju oni da se ti njima javiš na preglede. Oni brinu o tebi, trebaš ti njima živ i zdrav, a ne da kao bolesnik trošiš iz državne kase. Godinu dana sam primala „herceptin“ u šesnaest terapijskih doza. Sad mi šalju pozive. Ma nemam ja rakčinu, šta vam je?! Nisam vaš pacijent! Moj lekar opšte prakse je došao po mene i bukvalno me odveo na pregled. Pronašli su žlezdu ispod brade, a ja im kažem da mi je to profesionalna deformacija stečena u metalnoj fabrici zbog rada u istom položaju dvadeset godina.

Hranim se zdravo. Umesto slanine sapunjare jedem ribu, maslinovo ulje i mnogo voća i povrća. Predlažu mi u Italiji da, radi ravnoteže, o njihovom trošku, ugradim implantat. Rekla sam vam već, unikatna sam; imam jednu sisu, pa ako kakav đuvegija hoće mene, tako posebnu, može, ako neće, arivederči, daso, ko te jebe!

EMA

2. septembar 1994. nas je razdvojio za večnost i, prekinuvši jedan život, zavio nas u crno. Od onda se osećam izgubljenim, nedovoljno snažnim, neodlučnim, nespretnim, čine mi se nerešivi životni problemi koje smo zajedno rešavali kao od šale. Nedostaje mi mnogo, nedostaje svima nama. Sad, kad sam ostao sam, vidim šta mi je sve značila u životu. Tada ništa nije bilo neostvarljivo. Kao kroz igru, postigli smo sve o čemu smo maštali. Zavoleli smo se još u školi. Otišli zajedno da službujemo na selo kao učitelji. Po dolasku iz moje vojske, smo se venčali. Dobili smo dva sina Gorana i Srđana. Posle petnaest godina rada u seoskoj školi dobili smo posao u gradu. Sagradili kuću. Oženili starijeg sina i dočekali rođenje unuke Ines. Niko nije bio sretniji od Eme kada je postala baka. Uvek je bila divna, dobra supruga i majka. Ništa nije smelo faliti. Spremala je uvek sveže raznolike đakonije. Sve u kući je bilo besprekorno čisto. Mi, muški, opeglani i doterani. U težim poslovima uvek smo joj pomagali. Volela je cveće, svoju kućicu u bašti. Veselila se jedrim šarenim cvetovima i plodovima odgajenim njenom rukom.

Sećam se naših godišnjica braka. Prisećali smo se lepih trenutaka prelistavajući zajednički život. Ponovo smo bili na bračnom putovanju u Malom Lošinjju. Za trideset četiri godine braka dvadest sedam puta smo letovali na moru ili u brdima. To su bili najlepši trenuci, kada se sa decom izdvojimo, otputujemo, osamimo, uživamo daleko od svakodnevnih briga i obaveza.

Stigoše nesretne devedesete godine. Stariji sin, posle boravka na ratištu u Sremu, odluči da sa detetom i ženom ode u Kanadu. To nas je kao roditelje porazilo, uvredilo, osiromašilo. Jako je tugovala. Oni su bili tako daleko! Kome ćemo biti baba i deda? Pisala je duga pisma sinu i unuki u Kanadu. Puno lepih kristalno jasnih poruka i obavezan prilog, sitnica koja će ih sećati na ovaj dom. U svakom pismu je rukopis na početku bio čitak, a kako dalje odmiče, postaje nečitkiji od bola, uzbuđenja i umora.

Imala je 50 godina kada su bolovi u želucu postali učestali. Primili su je u bolnicu na ispitivanje. Interno odeljenje, soba 403. Sumnjalo se na čir ili nešto drugo. Krvarenje je postalo preteće po život, a lekova nije bilo. Odnokud sam ih nabavio. Bilo joj je bolje. Operisana je, odstranjen je želudac i od dela tankog creva je načinjen novi mali želudac. Operacija je trajala dugo, predugo. Hirurg, ozbiljnog lica, mi je prišao posle operacije i pitao koga imam u kući. „Pripremi ih“, rekao je. Te noći smo moj mlađi sin i ja zajedno plakali i dogovorili se da nikome ne govorimo ništa. Starijem bratu u Kanadi smo rekli da je mama ozbiljno bolesna kada je pitao za nju. Često sam joj dolazio u posetu. Nekad sam čekao da vizita prođe, uđem u sobu kad mi dozvole. Onih dana, kad je Emi bilo teško i loše, ostajao sam sve dok se ne umiri i ne zaspi. Pustili su me da budem uz nju, videli su o čemu je reč. Ema je izašla iz bolnice i malo se oporavila. Bolje je spavala, jela po manje i češće. Mlađi sin je profesionalni kuvar i sam je pripremao jela po preporuci. Doktor joj reče da može posle jela i malo piva. Sin je pronašao tamno pivo koje je radije pila. Šalili smo se. Samo da joj bude bolje. Svesno smo lagali sve oko sebe. A znala je ona o čemu se radi. Tražila je da joj dodam iz ormara knjigu „Narodni lekar“ i listala je. I danas traka za obeležavanje stoji na stranicama gde piše o raku želuca.

21. jula obeležavamo godišnjicu braka. Kako to da obavimo? „Vodi me prvo kod frizera, hoću da budem lepa“. I bila je. Odmah posle toga je požutela. Ponovo je primljena u bol-

nicu. Više se nije vraćala kući. Stalno sam je obilazio. Jedno popodne donosim joj preobuku u bolnicu. Na vratima prime- tim nekoga da sedi čelo nogu na njenom krevetu. U belom mantilu. Doktorica je teši, miluje po nogama i objašnjava da jos sledi hemoterapija i da će biti bolje. Stojim na vrati- ma i ne prekidam razgovor. Slušam blage reči pune nade. Ne znam šta da izgovorim posle onog šta sam čuo. Zaćutao sam. Polako je počela da se gasi. Prestala je govoriti. Gleda, čuje, a ne može da govori. Potom je zažmurila i te oči boje zrelih bobica somborskih boćoša zažmurile su zauvek. Izdahnula je na mojim rukama.

Kao malom su mi pričali da su zvezde na nebu duše onih koji su ranije živeli na zemlji, da svaka sija kao nećiji život. Ako je to istina, nebo se okitilo jednom od najleših zvezda. U hladnim, vedrim, zimskim noćima osame gledao sam dugo i tražio Tvoju zvezdu. Možda zbog suznih očiju ili ko zna zbog čega, nisam je do sada našao; a kad je našem, ponovo ćemo biti zajedno i srećni. Do tada mi ostaje samo da tugujem.

* Iz dnevnika supruge Milorada, osamnaest godina nakon Emine smrti. On se kao slikar uključio u rad Društva i obučava lećene osobe slikarskom umeću.

ERŽEBET

Rođena sam 1934. godine u Odžacima. Otac je bio fizički radnik u fabrici, posle rata kurir u opštinskom načelstvu. Teško smo živeli, kao i sve radničke porodice, ali lepo. Poštovali smo se međusobno. Tata je odlučio da se bavi užarstvom i napravio je kuću u Kupusini, selu između Sombora i Apatina, naseljenom mađarskim stanovništvom. Komšija mi je bio moj sadašnji muž Antun. Sećam se njegove veridbe. Imala sam šesnaest godina i još uvek se igrala sa lutkama. Jednoj sam nadenula ime njegove izabranice i istukla je, ljuta što od nje nikad nije video vatru čardaša u mojim nogama, na igrankama ispod topole u centru sela.

Završila sam Srednju trgovačku školu u Somboru. Sledeće godine ćemo proslaviti 60 godina od mature. Radujem se tom susretu. Radila sam u katastru u Apatinu i dugo godina bila šef Mesne kancelarije u Kupusini. Udala sam se i rodila dva sina. Muž je mnogo pio. Uzaludne su bile moje molbe i opomene. Sve sam češće u snovima sretala Antuna, moj dečinji zanos. Živeo je pored mene, ali se nisam usudila da mu pošaljem kakav znak. Muž se razboleo od ciroze jetre i umro. Ja sam se sve vreme brinula o sinovima.

Antun me je potražio u jedno pretoplo avgustovsko veče. Kada je osetio lepotu i snagu moga vitkog tela, poželeo je da zauvek ostane sa mnom. I od te 1981. smo stalno zajedno. Nadoknadila sam sve dane i noći provedene uz pijanog muža, u ćutnji i hladnoći. Najlepše su bile godine koje smo kao penzioneri proveli pčelareći. Nastanili bismo se i mi uz košnice, u maloj drvenoj prikolici, na kakvoj poljani uz rub šume, pored

Dunava. Od sredine marta do novembra meseca bili smo nomadi koji su slušali pesmu vetra u krošnjama drveća i osetili pravu slobodu o kojoj smo do tada samo maštali. Voleli smo se i bili srećni. Prali smo se u laboru vodom iz kakvog bunara ili iz reke. Uvek hladnom vodom. Muzika pčela nas je zabavljala. Delili smo ravnopravno sve poslove. Kada smo kupili bungalov u vikend-naselju Budžak, živeli smo tamo sve do prvih snegova. Nikad nismo osetili samoću, imali smo jedno drugo.

Napravili smo kuću u Apatinu. Moji sinovi su se odselili u Mađarsku. Ovde nije bilo posla. Boraveći kod mlađeg sina, 1989. godine godine, primetila sam čvorić u desnoj dojci. Odveo me je kod prijatelja Lacike, hirurga i on me je operisao; bilo je benigno.

2002. godine sam pala sa stepenica u bungalovu i udarila levu dojku. Poplavila je i bolela. Lekar je rekao da to nije ništa. Baš na proslavi mog sedamdesetog rođendana, 2004. godine, me opet zbolela leva dojka i napipala sam u njoj kvržicu. Moj ginekolog je rekao da, čim boli, nije maligno. Morala sam opet kod doktora Lacike u Mađarsku. Uzeo je isečak u bolnici u Dombovaru i patolog je u njemu video maligne ćelije. Vratila sam se kući, uradila mamografiju u privatnoj ambulanti. Doktor Lacika mi je odstranio dojku u Mađarskoj. Operaciju je platio moj sin. Negovale su me snahe. Brzo sam se oporavila, došla mužu i pomoć oko preporučene hemioterapije potražila na Onkologiji u Somboru. Dobro sam sve podnela. Pila sam „nolvadex“, posle lek „femaru“. Posle pet godina rekli su: „Sada ste izlečeni“. I ja sam se tako i osećala.

U zubarskoj ordinaciji, 2011. godine, zapela sam za kabl, pala i slomila kuk. Ležala sam pet nedelja, nogu ni pomeriti nisam mogla. Bolovi su bili nesnošljivi. Muž, koji je tada imao 81 godinu, mi je kuvao, umivao me, vadio lopate ispod mene. Zahvaljujući svojoj volji i njegovoj brizi oslonila sam se na noge. Mesecima sam vežbala. Uporno, vredno, satima svaki dan.

Sada vozim bicikl do grada. Juče sam se penjala na lestve i skidala zavese da ih operem. Polako, svaki dan po jednu. Volim da je sve uredno, tačno, onako kako treba. Praznici su nam kada nas posete Antunova deca i moja deca, koju smo izrodili sa našim prvim supružnicima. Srećni smo sa njima, ali nam je najbolje da u miru i tišini naše kuće slušamo Betovena, okopamo ruže, orežemo vinovu lozu, popijemo čašu našeg vina. Kuvam i jedem sve, ali umereno. Nikad se ne žalim. Još uvek volim da se lepo obučem, da imam urednu frizuru. Tuširam se svako jutro gotovo hladnom vodom, to mi pospešuje cirkulaciju krvi. Nije mi teško da odem u Sombor, da se sretnem sa ženama iz Društva za borbu protiv raka. Sa Antunom idem na izlete koje organizuje naše Društvo.

Vozili smo se brodićem po Dunavu, Antun je skinuo svoju jaknu i ogrnuo me. On je muški, odvažno istrpeo hladan vetar. Meni je bilo toplo od njegove pažnje. Pomislila sam kako bi bilo lepo da ovako zajedno, oslonjeni jedno na drugo, uplovimo u neki drugi svet kada naš biološki sat zauvek učuti. Sada još nije vreme za to jer mi još uvek ulivamo jedno drugom dovoljno vitalne životne energije.

FRANJO

Bolestan sam. Operisan prvi put 2003. godine od raka desnog bubrega. Tumor je bio uznapredovao. Zloćudne ćelije su zatvorile žučni kanal, pretile da zatvore tanko crevo, pa sam te metastaze operisao posle šest godina, a poslednji put 2011. godine. Sada sam dobro. Imam sedamdeset i četiri godine. Optimista sam i, pored svega, mislim da ću još zasvirati trubu.

Završio sam srednju mašinsko-tehničku školu i nižu muzičku. Ona prva mi je obezbedila posao u konstrukcionom birou apatinskog brodogradilišta, a kasnije u službi nabavke apatinske pivare. Od toga sam živio sa svojom porodicom, a od umeća izvežbanog u onoj drugoj školi sam uživao, rastao, radovao se.

Sećam se sa setom posleratnog zanosa u obnovi zemlje. Snažnih tela na vrelom kamenu dunavskog keja i naše hrabrosti s kojom smo preplivali Dunav. Mislili smo, kao i svi, da je negde drugde lepše. Devojke u kupaćim kostimima sa tačkicama i kosom stegnutom gumicama u repove su nas zadivljeno pozdravljale. U suton, kada crvena sunčana kugla zaroni da se napije rečne vode, ja bih stojeći na ogradi pored lučke kapetanije zasvirao trubu. Bio je to poziv na igranku u „Brodveju“, od 21 do 24 sata. Svirao sam u Ansamblu „Eho“. Nas šest muzičara. Noćima smo predano slušali stanicu „Rias“ na radio Berlinu skidajući po sluhu stranu, zapadnu muziku. Kasnije se oglosio radio Luksemburg. Uvek smo želeli da prvi u gradu zasviramo kakav evropski hit. Stotine ljubavi se rodilo uz naše zvuke sambe, valcera, polke, tanga. Svirali smo sve! Voleli smo i naše starogradske pesme, stare narodne, ruske

romanse. Svi pobjednički šlageri sa festivala „Beogradsko proleće“, „Zagreb“, „Opatija“ su svoj život nastavili na našim instrumentima. Muzika iz slavni filmova je u našem izvođenju pružala priliku Apatincima da bar na trenutak zarone u neki drugi svet koji je bio prepun nikad viđenih, samo slučajnih prizora dalekih mora i snežnih planinskih vrhova. Našom muzikom smo gasili žeđ ustreptale mladosti za putovanjima, za izazovima. U naš san o sreći primali smo sve koji su bili spremni da s nama sanjaju i vide lepotu oko sebe.

Počeo sam zapravo da sviram u orkestru još kao petnaestogodišnjak jer su me tada profesori iz muzičke škole, uvidevši moju posvećenost muzici, povelili na svirke duž Jadranske obale. I sada vidim mlada, vitka tela kako se njišu na vrelom pesku ulcinjske plaže i ogledaju u mirnom moru koje je blistalo od sjaja progutanih zvezda.

U „Brodveju“ sam upoznao i Mariju. Ona mi je sada sve: prijatelj, negovateljica, moja nežnost. Imam i sina, snaju, petoro unučadi. Moja prava bol, moja nesreća i uzrok moje bolesti je gubitak kćerke Suzane. Otišla je sa mužem na putovanje u Austriju. U povratku, automobil se u krivini prevrnuo, a ona ispala i izdahnula. Od tada su mi stalno u glavi reči oca, vojvođanskog seljaka iz drame „Selo Sakule, a u Banatu“ koji žali što nije izvadio oko i stavio ga na petu sinu, da u toploj prašini ne nagazi na zarđali ekser i umre od trovanja. Žalim i ja što nisam mogao da izvadim srce i stavim ga na kamen da moja Suzana ne udari o njega glavom.

Svirao sam i dalje, ali moja truba više nije mogla da širi radost. Sve su setniji i tiši bili naši zvuci. Svirali smo nostalgично, umirujuće, prizivajući večnost. Trajali smo četrdeset godina, sve do moje prve operacije. Ima nas još dvojica živih.

Zahvaljujući poslu u tehničkoj službi u pivari, znanju nemačkog jezika, proputovao sam Evropu i upoznao mnogo pametnih ljudi. Drugi dan posle penzionisanja sam se našao u bolnici da operišem rak bubruga. Nisam, a i sada ne osećam

strah. Nastojim da ispoštujem sve kontrole i zbog toga sam živ. Tumor pankreasa se sporo razvija. Pijem citostatike.

Zahvaljujući novcu od prodanih akcija uspešne firme mogu sebi da priuštim snimanja i laboratorijske analize u privatnim klinikama i laboratorijama. Teško mi je kad pomislim na duge redove u hodnicima kameničke bolnice, pokvarene uređaje, nedostatak besplatnih citostatika. Ako će ovo iko da pročita, lekari, molim vas, lečite nas stručno i sa dušom! Slušajte nas kad vas upozoravamo na simptome! Valjda je jeftinije i humanije sprečiti, nego lečiti. Mene lekar opšte prakse nije čuo kada sam rekao da sam izmršavio petnaest kilograma, da sam umoran. Nije me poslao ni krv da izvadim. Posle je sve bilo kasno. Oprostio sam mu, ja živim sa bolešću i uživam u svojoj tišini, u Marijinim i mojim navikama, u zajedničkim ručkovima sa decom. Pomozite drugima, mladim, onima koji još nisu ispunili svoju životnu misiju i pronašli svoj spokoj.

Beskrajno sam zahvalan poznatom hirurgu iz Novog Sada koji me je dva puta vratio u život. Poznaje moj stomak bolje od mene. Spasavajući druge ljude, nikad nije imao vremena da popriča sa mnom i da mu stisnem ruku. Samo smo u viziti pogledali jedan drugog i ja sam mu očima poslao poruku: „Hvala ti što postojiš!“

Ne mogu da zaboravim mladu sestru sa odeljenja hirurgije somborske bolnice koja je, kada god je bila u smeni, besprekorno obavljala svoj posao, pomažući ljudima da lakše podnesu svoj strah, svoju bol. Kada sam izlazio iz bolnice, pružio sam joj ruku i pocrvenevši rekao da je divna. Pocrvenela je i ona. Razlikovala se od drugog nezainteresovanog osoblja.

Odlazim na izlete koje organizuje Društvo za borbu protiv raka. Nakon vesele vožnje fijakerom ulicama Sombora prestao sam da krvarim. Deset dana posle poslednje operacije, uživao sam na predavanju doktora Čanka, svetski poznatog motivatora, kojeg je pozvalo u goste naše Društvo i učestvovao u zanosu ljudi kojima je znalčki tanano razotkrivao carstvo duše, snagu volje i značaj smeha u pobedi nad bolešću i tamom.

Kada bih znao da bi moja truba mogla dozvati neko bolje, humanije vreme za sve ljude, pa i nas obolele od maligne bolesti, zasvirao bih je punim plućima u rosom okupano jutro na obali večnog Fisona, biblijske reke iz edenskog vrta, rajskog Dunava.

GUSTAV

Januar, vetar prosuo svoju svirku ulicama našeg grada. Sijalice trepere i bore se sa pipcima tame koja se nadvila i caruje. Zimsko veče, soba topla. Idilu remeti uporno kašljanje moga supruga. Vreme odmiče, javlja se i temperatura, ne velika, ali uporna. Nekako mi je to poznato, do sada je imao nekoliko upala pluća. Sutradan, kod lekara, detaljnim pregledom, otkrivena je senka na levom plućnom krilu. Dovoljno za brigu, strah se ogleda u našim očima. Dugi niz godina smo zajedno, znamo kako da rešimo probleme. I kad smo bili u dobru i u zlu, trudili smo se da ne izgubimo nadu.

Ovoga puta je drugačije: on navukao masku na lice i ne dozvoljava da ga čitam, stičem utisak kao da se to dešava nekom drugom, ne nama. Moram sama da se nosim sa problemom. Zakazana mu je operacija u Sremskoj Kamenici na Veliki četvrtak. Uspešno je obavljena, razgovarali smo i stičem utisak da je dobro. Prvi put, otkako smo u braku, ne slavimo Uskrs zajedno. Izašao je iz bolnice sa infekcijom, imao je visoku temperaturu, neki nemir ga je ophrvao, nokti su mu počeli plaviti, morali smo otići u hitnu hiruršku ambulantu, a zatim nazad na Institut u Kamenicu. Stanje mu se poboljšalo, određena mu je hemoterapija. Upozoreni smo na propratne pojave koje mogu da ga snađu. Jedino nam nisu rekli da čovek može da zataji i da se pojavi ZLO. Nisu nam rekli da se u tom zlu uvek odnekud pojavi čovek koji donosi DOBRO. Sve vreme lečenja dobro i zlo se smenjuju. Naša odiseja sa dobrim i zlim vetrovima je počela.

Obavili smo prijem na odeljenje Dnevne bolnice gde će u vremenskim razmacima u četiri navrata primiti terapiju. Sreća, lekove za sva četiri puta imaju. Jeste da je bolest ZLO, ali DOBRO je da imaju lekove. Sledeći ponedeljak počinjemo: prvo vađenje krvi, čekanje rezultata laboratorijske analize i zatim, ako su nalazi odgovarajući, počinje se sa terapijom. Dok moj suprug čeka rezultat u čekaonici, nailazi naša stara poznanica, medicinska sestra, i smešta ga u sobu na krevet da mu bude ugodnije. Još uvek je slab, prošao je operativni zahvat, iscrpljen je. Evo nešto DOBRO. Posle sat vremena dolazi medicinska sestra zadužena za njega i komentariše: „Vidi ti gospodina kako se smestio i leži“.

E, to zvuči ZLO. Naša prijateljica je pogrešila što je ušla u revir koji joj ne pripada. Rezultat iz laboratorije je stigao oko 11 sati, bio je zadovoljavajući, terapija je uključena. DOBRO je opet preuzelo primat. Terapija je kapala, organizam se bunio, a sati su odmicali. Umoran od prve terapije i borbe dobra i zla, kući je došao kasno popodne.

Sedimo na našoj terasi, čuje se pojava ptica, vetar ljuljuška korpe sa cvećem. Slušam ga, kaže da svako ima svog anđela čuvara. Ima anđela koji nemaju krila, koji je uz tebe i kad ti je DOBRO i kad ti je ZLO. Naš anđeo brine o mnogim obolelim od karcinoma, pa i o nama. To je naša doktorka, onkolog. Isto veče je telefonirala da čuje kako je prošla prva terapija. Zaprepaštena onim što se događalo, a uvek racionalna, ima rešenje kako olakšati druge terapije. Razgovarala je sa kolegom koji radi na odeljenju gde se prima terapija i na jednostavan način dala rešenje da se terapija obavi u toku radnog vremena, što je ovaj prihvatio. To je DOBRO.

Po dogovoru, moj suprug dolazi na drugu terapiju, lekove nosi sa sobom, dobio ih je od sestre na prvoj terapiji. Rečeno je da je veoma skupa i da je čuvamo u mraku na sobnoj temperaturi. Kod sebe ima i nalaz krvne slike, da bi se ubrzao proces primanja terapije i da na visokoj temperaturi ne ostaje u montažnoj zgradi do kasno popodne. Mislili smo, to je DOBRO.

Ne lezi vraže, saznanje da je rezultat laboratorijske analize krvi gotov, izaziva buru negodovanja sestre koja je zadužena za davanje terapije. Čudila se odakle mu lekovi, kao da nije evidentirala da mu ih je ona dala. Ovo već sluti na ZLO. ZLO je proradilo. Čekanje se otešlo, moj suprug je revoltiran, interveniše u sestričkoj sobi i terapija mu je priključena negde posle 11 sati. Terapija je polako klizila opet do kasno popodne na +35 stepeni Celzijusa u zagrejanj baraci. Medicinska sestra iz popodnevnog smene je ljubazno obilazila pacijente i isključila terapiju oko 17 sati. DOBRO je pobedilo.

Kako vreme odmiče, moj suprug oseća umor, nemir, svrab, ljuskanje kože, kosa mu se proređuje na temenu i sve to izgleda dosta loše. Na scenu naših života stupa Društvo za borbu protiv raka koje radi vrlo dobro. Tu smo se prijatelji i bolesni i zdravi, učimo jedni od drugih, oni koji su prošli sve ove muke savetuju nas kako pregurati ovu nedaću. U Društvu se vredno radi uz šalu i kvalitetna predavanja, učimo slikati u raznim tehnikama, odlazimo na likovne kolonije, družimo se i privatno. To je zaista DOBRO. Zahvalna sam svim prijateljima koji su nas savetovali i koji su nas podržavali.

Vreme je za treću terapiju. Ponovo je u laboratoriji Odeljenja ujutro, vraća se kući i odlazi za 11 sati na terapiju. Naravno, opet čekanje i konačno terapija je priključena, što je DOBRO. Bitno je da je sve tiho, bez buke na ovoj toploti. Ali, uvek to – ali. Dolazi spremačica da pere pločice na zidovima sobe, pokreće krevet, premešta stalak za infuziju, cima braunilu koja stoji u veni, pacijent negoduje. Dolazi medicinska sestra da smiri situaciju uz tiradu da spremačica mora da odradi svoj posao, a gospodinu, ako se to ne sviđa, neka potraži gde će primiti terapiju. Eto, nastupilo je ZLO. Spremačica ohrabrena, otvara prozor, promaja briše preko znojnog tela, lestve naslanja na krevet, pomera ga, lestve padaju uz tresak i sve se pomera. E, ovo ni zdrav čovek ne bi podneo! Zbilja tako to ZLO radi. Ovo je bila prava golgota za mog supruga.

Naš anđeo čuvar se interesuje kako je pacijent. Posle treće terapije hoda polako, pokušava da radi, brzo se umara, koža mu je suva i bleđa, pogled izgubljen, mada je volja jaka i mora se izboriti. Krvna slika mu je narušena, četvrta terapija se odlaže na nekoliko dana. Anđeo brine i o terapiji za krvnu sliku i to je DOBRO.

Samo da prođemo tu četvrtu terapiju, znamo da će biti lakše. Anđeo je sa nama i tako nam je bolje. Prošla je četvrta terapija bez senzacija. Tu je i sestra koja prepodne ne podnosi sebe, a poslepodne ceo svet. Odradila je 20 pacijenata, možda i više, osećam da bi se isto odnosila i prema daskama. Nju ne grize savest, čeka penziju, oseća zasićenje, pravo ZLO.

Oporavak ide sporo, prisutno je samouverenje, šetamo po šumama u hladovini, borimo se za bolju krvnu sliku. Suprug počinje voziti automobil. Obilazi pčele, polako izlazimo iz krize. Prva kontrola u Sremskoj Kamenici je zadovoljavajuća, druga nakon tri meseca uliva strah. Senka na desnom plućnom krilu, mala, nedefinisana. Ne želimo da razmišljamo o lošem.

Slavimo Božić, puna kuća: naša deca, unučad i prvo praunuče. Svi smo raspoloženi, hoćemo da živimo normalno kao pre i to nam polazi za rukom. Kontrola i urađeni CT kazuju da je sve uredi. Zbilja smo srećni, izborili smo se sa opakom bolešću uz pomoć DOBRA i Božje volje.

U borbi ZLA i DOBRA, pobedilo je DOBRO. I naš anđeo čuvar je zadovoljan. Naučila je da slika. Njene slike su zapažene na mnogim izložbama i osvajaju nagrade. Njeni radovi su prepoznatljiv i krase mnoge domove prijatelja jer ih nesebično daruje. Ovo je kao u bajci kada pobeđi DOBRO.

Ne traži Boga u praznini misli
Gde ti se mis'o kao senka gubi,
Uza te Bog je uvek u blizini
U oku, u nebu, bližnjem što te ljubi.

Bog ti je uvek najbliži od svega
To ti je prijatelj, pogled u nebo,
U tvojoj sobi, cvetu sjajnom žutom
U licu dragom kome pomoć treba.

Ne traži Boga u praznoj daljini
U srcu tvome Bog tvoj te čeka,
Ispruži ruku onom kome treba
I duša će biti mirna, topla, meka.

IZABELA

Radeći godinama na različitim poslovima kao psiholog mislila sam da sam dovoljno profesionalno istrenirana i da me malo toga može iznenaditi, a iznenadilo me je... Iznenadio me je rak koji je dobila moja majka! Kao mnogi i ja sam se nadala da se takve, loše stvari uvek dešavaju nekim drugim ljudima, međutim život me je naučio da to nije tako....

Čini mi se, kao da se u sekundi život naše porodice okrenuo naglavačke i dobio potpuno drugi tok. Sekundi u kojoj je mami saopšteno da ima rak, sekundi u kojoj je ona to rekla tati, sekundi u kojoj je to rekla mojoj sestri i meni... Tek posle sam saznala da je ona mesec dana ranije napipala neku promenu, „nešto“ u svojoj dojci i da je danima brinula, strahovala od toga, a nikome od nas nije htela da kaže, da bi nas pošteдела brige. Mama je uvek prema nama imala taj prezaštitnički stav, i mada smo sestra i ja već odrasle žene, ona je i dalje pokušavala da nas poštedi briga i zaštititi od nevolja. Posle sam shvatila da su baš te mamine osobine, ta prezaštitnička uloga, koju je ona uvek imala u našoj porodici, ta stalna briga o drugima, upravo osobine koje karakterišu tip ličnosti koji je sklon da se kod njega razvije rak dojke.

Pošto je ona ćutala, mi nismo mogli ni da pretpostavimo šta se dešava i sa kakvim brigama se ona bori, a sve promene u raspoloženjima, koje je imala, vezivali smo za to što joj je par meseci ranije umrla majka, moja baka. Tek kada je najavila da je napipala promenu na dojci i da ide kod lekara na pregled, primetila sam da nešto ozbiljno nije u redu i da deluje uplašena... Nadala sam se da je to „nešto“ bezopasno, ali u

dubini duše sam osećala, znala da nije dobro... Intuicija, taj naš unutrašnji glas, osećaj koji retko pogreši, ali ga nažalost ne slušamo dovoljno...

Sve se desilo jako brzo. Od saznanja za problem, do mamine operacije prošlo je nešto više od deset dana. Ta brzina rešavanja problema je bila pravi spas, jer nije bilo puno vremena za razmišljanje i tugovanje. Stalno je išla na neke preglede, koji su bili priprema za operaciju, stizali su novi nalazi, puni nepoznatih termina. Sve nam je to bilo potpuno novo, nepoznato i činilo nas dodatno nesigurnima. Rak! Sama reč već izaziva jezu i strah. Naravno da se javio strah i kod mene od toga šta će biti dalje. Međutim, borac sam po prirodi i ne predajem se lako, tako da ni u ovoj situaciji nisam dozvolila sebi da se prepustim strahu i posustanem, jer sam znala da sestra i ja moramo biti jake i zbog mame, a i zbog tate. Poslednje što joj je trebalo u toj situaciji bi bilo da se potpuno parališemo od straha i svi oko nje sedimo, plačemo i očajavamo nad lošom sudbinom koja nas je zadesila!

Mislila sam da ćemo se moći bolje snaći i boriti sa maminom bolešću ako problem imenujemo pravim imenom i upoznamo ga bolje. Zato sam sate provodila za računarom pokušavajući da na internetu pronađem sve što nam može biti od koristi u toj situaciji. Od tumačenja dijagnoze, do toga kakva se ishrana preporučuje kod obolelih, koje su terapije u lečenju, medicinske, alternativne... Sve što sam pronalazila, a delovalo je korisno, ja sam prepričavala mami, tati, sestri, štampala materijale, davala im da ih čitaju.

Ono što me je tada posebno zbunjivalo, a posle sam shvatile da se mnogi ljudi u susretu sa bolešću tako osećaju, prolaze kroz takva razmišljanja, jeste masa informacija, koje su na temu raka dostupne, ali koje su toliko različite i često kontradiktorne da je čoveku teško da se u svemu tome snađe i pronađe šta je pravi način da se bori sa bolešću. Ono što sam tada zaključila i savetovala mami, govorim danas ženama koje mi se obrate za pomoć, a to je da treba izabrati jednog lekara,

koji vam najviše uliva poverenje i njemu verovati. Poštovati sve medicinske tretmane, koje on preporuči, slušati sve što savetuje i konsultovati se sa njim kada postoji neka dilema. Naravno, treba se informisati što više, menjati svoj način života, ishrane, ali ono što je najvažnije jeste imati borben stav u odnosu na bolest, imati nade i verovati u uspešnost lečenja i ozdravljenje!

Naravno da smo se svi pitali zašto baš ona i zašto baš mi, jer to je normalna reakcija svih ljudi na saznanje o bolesti. Uticaj genetike na pojavu raka je sigurno značajan. Nasledni faktor postoji i kod mame u porodici i to je sigurno predstavljalo predispoziciju da se kod nje javi bolest. Međutim, ono što smatram mnogo važnijim faktorom za nastanak, okidačem za genetsku predispoziciju, jesu mnogi stresovi koje je naša porodica, pa samim tim i mama imala. To su oni sitni svakodnevni stresovi, koji se godinama kupe, talože i narušavaju naše psihofizičko zdravlje, ali i oni krupni događaji koji menjaju život. Bilo je tu zaista svega. Jedan splet loših događaja, koji kao da su se samo nizali. Ne kaže naš narod za džabe da nesreća nikad ne dolazi sama! U samo par godina mnogi bliski članovi porodice su nam umrli. Mama je to posebno teško doživela. U to vreme sam se i ja razvodila i sa bivšim suprugom na sudu borila oko starateljstva nad detetom. Svaki razvod je na svoj način tužan i težak, a moj je bio od onih najgorih i trajao je predugih pet godina. U životu sam uvek i u svemu imala podršku i oslonac u svojoj porodici, roditeljima, sestri tako da sam i tu borbu dobila zahvaljujući njihovoj podršci. Na tome sam im beskrajno zahvalna, ali znam da im je bilo teško i da je i to bio ogroman izvor stresa i tuge za sve, pa tako i za moju mamu. Žao mi je što smo morali kroz to da prolazimo, ali i to je život. Naučili smo da se borimo! Naučili smo da se od problema ne može pobeći, već se sa njima treba suočiti i rešavati ih. Rešavajući svakodnevne sitne i krupne probleme, mi smo kao porodica, ali i svako od nas pojedinačno, dobro funkcio-

nisali, radili, živeli i koliko se u tim okolnostima moglo biti, bili smo dobro.

Naučna istraživanja su pokazala da osobe obolele od raka obično u ličnoj istoriji imaju šest meseci do godinu dana pre pojave bolesti neki veliki stres. Moja mama je po tome ono što zovu školski primer. U januaru 2007. godine je otišla u zasluženu prosvetarsku penziju. Odlazak u penziju je lep životni događaj, ali takođe i velika životna promena i na skali životnih stresova nalazi se vrlo visoko. Nije uspela ni da se privikne na činjenicu da je u penziji, da može malo da se opusti i odmori od dečije graje, a majka joj se razbolela i ona je morala da je neguje. Baka je umrla u maju i to je mama izuzetno teško podnela. To je bila kap koja je prelila čašu. Promenu na dojci je napipala u avgustu, a u septembru je već bila operisana.

Stres je sastavni deo života. Života bez problema i stresa nema! Ono što treba svi da učimo jesu zdravi načini za prevazilaženje stresa i različite antistres tehnike. Zbog maminе bolesti, ja sam se zamislila i nad sopstvenim ponašanjem, načinom ishrane, nedovoljnom fizičkom aktivnošću. Trudim se da živim zdravo, mada još uvek mogu i treba više da radim na tome.

Posmatrajući maminu bolest sad, sa ove vremenske distance od skoro pet godina, shvatila sam da se sve desilo baš onako kako je i trebalo da bude, jer drugačije mama ne bi počela da menja svoj način razmišljanja i svoj stav prema životu. Uvek je bila preosetljiva. Duboko emotivno je reagovala na mnoge stvari, trošila se i na ljude koji njenu brigu i pažnju nisu uvek zasluživali. To je ona, dobra za druge, pa čak i na svoju štetu. Zato je i dobila rak, kao opomenu i lekciju, kao novu šansu. Morala je da nauči da vodi više računa o sebi, da uživa u dobrim stvarima, koje joj se dešavaju, da nauči da je i smrt sastavni deo života, da konačno odboluje smrti njoj bliskih ljudi i shvati da beskrajno tugovanje njih ne može vratiti, ali njoj može mnogo štetiti, da se konačno odluči da živi u sadašnjosti, gradeći budućnost.

Mislim da je jedini trenutak kada sam zaista osetila pravi strah, bila mamina operacija. Tata i sestra su bili sve vreme u bolnici, a ja sam zbog svog sina morala ostati kod kuće. Pokušavala sam da čitam, radim nešto, bilo šta, samo da skrenem sebi misli na nešto drugo. Čekala sam da telefon zazvoni i jave mi kako je prošlo. Sećam se jezivog osećaja hladnoće, koji sam imala. Bio je topao septembarski dan, a ja sam se smrzavala. To je valjda bio onaj osećaj kada se „od straha zaledi krv u žilama“. Mislim da sam se jedino tada, za sve ovo vreme, onako zapravo uplašila i pomislila da mama može da umre. Nisam vernik, ali tada sam molila i Boga, i Prirodu i Univerzum da mama bude dobro. Na svu sreću, operacija nije dugo trajala, sve je prošlo dobro, mama se probudila.

Mada smo pre operacije znali da će najverovatnije morati da joj amputiraju celu dojku i mama je na to bila spremna, ipak smo se nadali da možda neće morati. Morali su. Pred prvi susret sa mamom u bolnici, posle operacije osetila sam istu onu jezu i hladnoću. Stvarno je bio šok videti je onako bledu, bez jedne dojke. Razmišljala sam o tome kako da se postavim, šta da joj kažem, a da to ne bude bezveze i pogrešno, gde da gledam, a da je time ne povredim... Sestra i ja smo se dobro snašle, ali tata nije mogao ni da sakrije, ni da zaustavi suze. To nas je dodatno brinulo, jer mama je samo gledala u nas i pratila svaki naš pokret, gest, izgovorenu reč. Na svu sreću, posle prvog šoka, sve je posle išlo lakše, normalno. Ono što je najvažnije, ona je bila ta koja nas je u bolnici dočekivala sa osmehom, vedra, puna optimizma i nade. Spremna da se bori i dobije tu bitku. Možda je u početku to bila više njena poza / maska zbog nas, ali svakako je urodilo plodom i ona je zaista počela tako i da razmišlja i da se ponaša. Mada veoma emotivna, ona je ipak čvrsta i jaka, jer da nije takva, ne bi bila stub naše porodice i kuće, a ona to jeste.

Mama se sjajno držala, ali joj je ipak trebala i naša pomoć. Pomoć u smislu podrške, optimizma, vere, ali i krajnje prizemna fizička pomoć i oko običnih stvari kao što su kupanje i

presvlačenje. Kada sam prvi put pomagala mami da se okupa u oronulom bolničkom kupatilu, osetila sam blagu nelagodu. Samo taj prvi put. Posle toga smo našle neki zajednički sistem kako da to radimo, kako da joj istrljam leđa, pridržim je dok presvuče veš... I sve smo to radile uz šalu i smeh. Tako nam je valjda bilo lakše, nije bilo važno zašto to radimo, tako je sve bilo manje strašno.

Kada je došla kući, sve je bilo jednostavnije. Svi smo bili tu oko nje, spremni da pomognemo, da ugodimo. Ali život ide dalje, obaveze koje sestra i ja imamo nisu mogle da čekaju, tako da je tata, koji je i sam u penziji, najviše brinuo o tome da mami bude sve onako kako treba i kako joj godi. On se u tome odlično snašao i zaista joj je bio prava pomoć i podrška.

Ono o čemu smo tada svi mislili i pričali jeste bilo to da je najvažnije da je ono što „ne valja“ odstranjeno i da će mama biti dobro. I zaista, to jeste bilo najvažnije, ali... Moja mama je veoma lepa žena, koja vodi računa o svom izgledu. Uvek doterana, elegantna. Imala je bujno poprsje. Zbog toga nam je bilo jako neobično videti je u novom izdanju, bez jedne dojke. Kako je njoj bilo, mogu samo da pretpostavim. Vrlo brzo posle dolaska kući iz bolnice, mama je dobila svoju prvu protezu za dojku. Kakva je to sreća bila! Mama je ponovo bila zadovoljna svojim izgledom, bila je kao „ona stara“ ona.

Sledeća nepoznanica je bila hemioterapija koju je mama morala da prima. Teška je bila samo prva terapija. Nismo jasno znali kako će to sve izgledati, mnogi su nas plašili tim „otrovom“ za organizam. Međutim, kada smo videli kako to sve ide, kada je mami i ta situacija postala poznata, sve je bilo lakše. Najveći problem je bio da se mami održi dobra krvna slika, da bi mogla terapije da primi po redu, bez pauze. Ona je to zaista odlično odradila! Toliko je bila svesna važnosti svog načina razmišljanja, ishrane, fizičke aktivnosti. Divim joj se na tome kako je o svemu svesno vodila računa i to sve dobro podnela! Često joj sada, u ovim godinama posle operacije, kada se desi da zapadne u neke krize i crne misli, znam reći

da treba da se seti svog mentalnog stava koji je imala kada se borila sa rakom i da treba stalno da bude takva, jer tada je bila nepobediva!

Crne misli, krize, loši dani, minus faze... Sve su to normalne pojave i svi ih iz raznoraznih razloga ponekad imamo. Treba sebi dozvoliti ponekad da budemo crni, bezvoljni, jer i to je normalno, ali ne treba dozvoliti da nas takva osećanja prevladaju toliko da ne možemo da izađemo iz njih. Kakav god problem da nam se desi, treba dići glavu, ustati i boriti se! Veoma je važno kako mi događaje i različite situacije u svom životu tumačimo, jer događaji su takvi kakvi su, mi smo ti koji im svojim tumačenjem dajemo značenje. Mi kažemo da li je nešto dobro ili loše. Pa tako i bolest može biti veliki problem i velika kriza sa jedne strane, ali takođe i prilika i nova šansa sa druge strane. Šansa da počnemo svoj život da gledamo drugačije, da cenimo više ono dobro što u životu imamo, da uživamo u svakom novom danu koji je pred nama, šansa da više zavolimo sebe, a sami tim i druge ljude. Povezanost između našeg mišljenja i ponašanja, pa samim tim i onoga što nam se dešava je veća nego što se to obično misli. Koja god oblast života da je u pitanju, zdravlje, posao, ovo sigurno važi: ako verujete da ćete uspeti, velike šanse su da će to tako i biti, ali ako ne verujete, sigurno nećete uspeti! Nema tu nikave mistike ni neke velike tajne. Stvar je u tome da u zavisnosti od toga kako mi razmišljamo, tako i upravljamo naše ponašanje. Tako da, ako verujemo da ćemo u nečemu uspeti, onda ćemo sigurno raditi sve što je potrebno da do tog uspeha dođe, i on će uslediti. Isti princip važi i u obrnutom smeru, kada je u pitanju neuspeh.

Posle hemioterapije, usledilo je i zračenje. Ponovo težak period za našu porodicu. Mesec dana u kojem nismo znali na koju stranu pre da se okrenemo. Tata je dobio tešku upalu pluća i posle prve mamine zračne terapije, na koju ju je on odvezao, završio je na grudnom odeljenju u bolnici. Verovatno je tada njegov imunitet popustio pred tolikim stresom i bri-

gama... Mama je odlazila svaki dan u Sremsku Kamenicu na terapiju, a tata je ležao u somborskoj bolnici. Kada sad pomislim na taj period, ne mogu, a da se ne zapitam, kako li smo sve to izdržali i ostali smireni, pribrani i normalni! Međutim, tada, dok je sve to trajalo, nije bilo vremena za takva razmišljanja i kukanja. Prosto, u takvim situacijama čovek mora da prihvati novonastale okolnosti i ponaša se onako kako situacija zahteva, radi sve što je potrebno da pomogne onima kojima pomoć treba. Izdržali smo... Prošlo je i to!

Dok god se nešto dešavalo, dok su trajale terapije, mamine, tatine, mi smo se odlično držali. Stalno spremni na akciju, svesni situacije i jaki da se uhvatimo u koštac sa svakim problemom. Problem je nastao sledeće jeseni, naročite zime, kada se sve završilo i onda kada je trebalo nastaviti živeti dalje u novonastaloj situaciji. Mislim da se te zime mama zapravo suočavala sa činjenicom da je imala rak, da nema jednu dojku i da će morati svakih šest meseci da ide na preglede i sa strepnjom očekuje rezultate analiza koje budu rađene. I to uglavnom kod svih ljudi, suočenih sa malignom bolešću, tako ide. Kada se svi medicinski tretmani završe, kada nestane neposredne opasnosti za život i dođe do jednog olakšanja, nastaje pravo suočavanje sa situacijom i to suočavanje je vrlo često praćeno tugom, povlačenjem u sebe, pa i depresijom.

Vrlo brzo posle operacije, sestra i ja smo nagovorile mamu da se uključi u rad Društva za borbu protiv raka i to se pokazalo kao izuzetno dobar i neizmerno koristan potez. Pored toga što je u Društvu mama pronašla nove prijatelje, nekoga sa kim može vrlo lako da se razume, jer su kroz slična iskustva bolesti prolazili, ona se i osnažila da o svojoj bolesti otvoreno priča i svojim iskustvom pomogne drugima, inspiriše ih da više vode računa o svom zdravlju, odu na pregled kod lekara, više cene i vole svoj život...

Mislim da su aktivnosti, kojima se mama bavi u ovom Društvu, bile od neprocenjive koristi za nju i da su joj pomogle da potpuno prihvati činjenicu da je imala rak, da nema

jednu dojku, da je to njena nova realnost, ali i nova šansa za bolji život!

Tom Društvu sam se priključila i ja. U početku samo kao podrška mami u nekim aktivnostima koje je Društvo realizovalo, da bismo posle nekog vremena, shvatili da moj angažman u Društvu može biti i mnogo konkretniji i korisniji i za ostale članove Društva, ali i šire. Ispostavilo se da moja stručna znanja, ali i neposredno iskustvo u borbi sa bolešću, u podršci mami, mogu biti od velike pomoći drugima, tako da u poslednje tri godine sa zadovoljstvom aktivno učestvujem u radu Društva.

Angažovana sam kao psihološki savetnik u mnogim aktivnostima Društva, koje se organizuju u cilju pružanja psihosocijalne pomoći i osnaživanja obolelih i njihovih porodica. U tom angažmanu posebno bih izdvojila psihološke radionice i predavanja koje držim, kao i učešće u kontakt radio-emisijama „Znanjem do zdravlja“ u okviru stalne rubrike Psihološko savetovalište. Ljudi, okupljeni oko Društva, su zaista divni! Oni su moji saradnici, najdivnija publika na predavanjima, prijatelji... Sa druge strane i ja puno učim od njih! Učim se snazi, istrajnosti, optimizmu, jačini duha i hvala im na tome! U svemu tome mi zajedno rastemo, jačamo, širimo svoje vidike i kapacitete!

I kako to obično u životu biva, da svaki loš događaj uvek nosi u sebi i nešto dobro, čega ne bi bilo da nema upravo tog lošeg događaja, tako je i mamin rak, koji je sam po sebi nešto loše i strašno, doneo i mnogo toga dobrog u naše živote! Naravno, i dalje se moramo s vremena na vreme podsećati koliko smo u suštini srećni, vežbati se da tu sreću vidimo svaki dan i u sitnicama, biti zahvalni za sve ono dobro što nam život nosi i iz toga crpeti snagu za dalju borbu sa novim problemima, jer života bez problema nema!

JELICA

Deset godina posle amputacije desnog bubrega osećala sam se izlečenom i dovoljno snažnom da se pridružim ljudima u Društvu za borbu protiv raka u Somboru. O aktivnostima Društva sam najviše doznala sa njihovog internet-sajta. Prvi susret sa članovima Društva, jedne srede u avgustu 2011. godine, na senovitoj terasi Udruženja penzionera u Somboru, mi je bio ugodan, a ja sam se tada osećala tako smirenom kao da sam se se posle dugog izbijanja ponovo vratila kući.

Živim u Apatinu, te sam osnovala sekciju Društva u našem gradu kako bih približila njegove ciljeve svojim sugrađanima. Dobila sam spisak dotadašnjih članova iz Apatina, a prvo ime je bilo Jeličine mame Dušanke. Jelica je moja prijateljica iz ranog detinjstva i gimnazijskih dana. Jelica je umrla od raka dojke 2000. godine kada je imala 45 godina. Često sam je se sećala, naročito za vreme moje velike usamljenosti, straha i sumnji u dobar ishod, neposredno nakon moje operacije.

Teta Dušanka je došla na osnivački sastanak, poljubila me dugo držeći moje ruke u svojim. Bila je još uvek lepa.

Na moje pitanje kako joj je, odgovorila mi je: „Posle gubitka Jelice, ja nemam pravo da se žalim. Posećuju me unuci, sada diplomirani inženjeri elektrotehnike i zet. Šta ćeš, sine, neka su oni dobro“. Kasnije sam saznala da je i njoj pre nekoliko godina odsečena dojka.

Sećam se Jelice kao petogodišnje lepo negovane devojčice, svetlog tena i crne, guste, kovrdžave kose. Smejala se celim licem na kojem su se tada pojavljivale dve jamice. Vesela i poslušna, delila je sa mnom put do gradskog parka u kome

je bilo zabavište i ublažavala moju teskobu i tugu za selom u kome sam do tada živela, za babom i dedom i žutim mačkom u njemu. Često smo se igrale u njenoj sobi sa mnogobrojnim lutkama.

Susrele smo se ponovo u gimnazijskom dvorištu u koje sam ušla majskog jutra opijena mirisom procvetalog kestena i tihom srećom zbog povratka iz hladnog Osijeka u rodni grad. Jelica je tada bila lepa devojka, čiji je zvonki smeh nadjačavao zvuk zvona obližnje katoličke crkve.

Na maturskoj eskurziji prema Bledu, u autobusu, pedeset njenih vršnjaka joj je pevalo „O, Jelo, Jelo, Jeleno“ dok se ona oblivena suzama, preplavljena osećanjima, stapala sa rumenilom oktobarskog dana i nestajala u zlatnim šumama, izgubljena za stvarnost.

Poslednji put sam bila sa Jelicom u kancelariji privatne trgovinske firme u kojoj sam radila i gde mi je šef bila Ljilja, naša zajednička prijateljica. Bila je tada lepa, stasita žena, izrazito crne kose, koja se smejala svim svojim kovrdžicama. Radila je zajedno sa svojim mužem u Sekretarijatu unutrašnjih poslova u Novom Sadu. Imala je dvojicu sinova, tada učenika srednje elektrotehničke škole. „Operisala sam dojkicu“, podigla je bluzu i pokazala izbleđeli ožiljak. Nije joj odsečena cela dojka. „Da, rak. No, sada je sve u redu. Potrebna sam još porodici. Odlazim često u crkvu, smiruje me vera u Boga“. Bilo je tada i pored veselosti, mnogo mekih senki u njenom pogledu i silne želje da u našim očima pročita potvrdu da će živeti.

Posle nekoliko meseci od tog susreta umro je Jeličin tata. O njenoj smrti sam doznala iz „Glasa komune“. Smešilo se, sa fotografije u crnom okviru, njeno milo lice, a natpis znam i danas: „Lepa i dobra otplovila si u naše sećanje. Tvoj četvrti tri.“

Jelice sam se često sećala verovatno zato što sam na njenom licu uvek opažala neke zanose, posebnu osećajnost i saosećanje. Iako jedinica, uvek je hrlila drugim osobama u susret.

Njeno ponašanje prema meni se razlikovalo od ponašanja većine. Ljudi su me često izbegavali, tumačeći moju ozbiljnost strogošću. Kao devojčica i devojka, imala sam malo prijateljica i, nekako, jedino mi je Jelica, tada, prilazila ljubavno, otvoreno, s puno dragosti u svakoj reči i pokretu. Posebno mi je značilo što su i njeni roditelji poznavali i poštovali moje, rano preminule roditelje, a koji su prema mišljenju stanovnika našeg grada, imali neobična shvatanja i nedodiriv život.

Više o Jeličinoj bolesti sam saznala od njene mame, teta Dušanke, koju sam posetila na njen poziv. Ovako sam zapsala:

Tiho julsko predvečerje. Teta Dušanka, Jeličina mama me pozvala na pitu sa sirom. Dobro izgleda, smirena je. Ne možemo, a da ne pričamo o Jelici.

„Zašto joj nisu odsekli celu dojku kada su ustanovili da ima rak?“ , pitam jer mislim da je u pitanju loša lekarska procena.

„Zato što je bilo kasno. Kada je napipala čvor u dojci, uočila uvučenu bradavicu i otišla kod lekara, imala je već metastaze na jetri. Ništa se više nije moglo učiniti“ .

„Da li je znala?“ , pitam, a slutim odgovor.

„U početku ne, ali čim smo joj nabavili preporučeni cistostatik iz Italije i kada ga je počela piti, shvatila je, ali je ćutala. Lekari su Milošu, njenom mužu, rekli da joj preostaje još najviše osamnaest meseci života. Izdržala je tri godine. Išla je na posao sve do dva meseca pred smrt. Poslednje tri nedelje je ležala u bolnici. Otišla je sama, peške, oslonjena Milošu na ruku. Bila sam tamo sa njom. Držala joj ruku da ne ispadne igla od infuzije. Sve vreme me tešila. To jutro, kada je izdahnula, izašla sam na balkon, sela na stolicu i omamljena suncem, slomljena tugom i umorom, zaspala. U tim trenucima, Jelica je zauvek otišla. Prištedila me i tada“ .

„Kada je umro Vaš muž, čika Milan?“

„Četiri meseca od trenutka kada smo saznali da se Jeličin život gasi. Njegovo srce nije izdržalo. Ja sam valjda jača.

Ponekad pomislim da nisam bila dobra majka. Učiteljica Biserka mi je ispričala kako je moja devojčica u trećem razredu osnovne škole na pitanje šta želi u Novoj godini odgovorila da želi da je mama češće drži u krilu. Eto, a ja sam tada stalno radila i u kući i u trgovini, nastojeći stvoriti dobre materijalne uslove za njeno odrastanje. Bojim se da joj nisam dokraja iskazala svoju ljubav i da joj se nisam, naročito kada je postala žena i majka, dovoljno približila. Ona je imala čvrst karakter na oca, a data reč joj je bila zakon“.

„Da li je imala kakav stres pre bolesti“ pitam jer se često on spominje među činiocima koji izazivaju malignu bolest. Sve je više dokaza da je i ona psihosomatskog karaktera.

„Pet godina pre Jeličinog saznanja o bolesti, umrla je Dragica koja je tada imala 42 godine. Ona je bila kćerka moje sestre. Dovala sam je u našu kuću kada je imala deset godina. Odrastale su zajedno. Ja sam znala da više neću imati dece, a htela sam i da pomognem sestri koja je teško živela sa mnogobrojnom porodicom. Volele su se. Imale su jedna drugu. Od nas se Draga i udala, rodila i ona dva sina, tako smo imali četvoro unučadi.

Jelica je bila kod nas na godišnjem odmoru. Sedeli smo za ručkom kada je neko utrčao i viknuo da je Draga pala na pod u biblioteci u kojoj je radila. Jelica je odjurila, a Dragica, onako sa maskom za kiseonik, okružena medicinskim osobljem, se okrenula prema njoj i osmehnula. Više je nije bilo. Skrhana bolom Jelica je samo rekla da je i deo nje umro sa sestrom“.

„Uvek je bila nežna i brižna, neobično topla je bila njena duša“, kažem, prisećajući se kako je na maturskoj večeri davala znak orkestru da ne prekida svirku, obradovana što sam se uz njenu podršku oslobodila i zaigrala kolo, držeći u svom, njen nežni, odani dlan.

„Da, oduvek. Jedno veče, kada sam došla sa posla, Jelica je stavila Lidiju, devojčicu iz komšiluka, koju je našla ispred naše kuće kako plače, sama i uplašena, u svoj krevetac. Oprala ju je i obukla u svoju pidžamu. Devojčica je spavala. Li-

dijin tata je ležao pijan kod kuće, a mama negde otišla. Niko nije primetio njen nestanak do ujutro kada smo je odveli kući, nahranjenu i u novoj odeći“, seća se teta Dušanka.

„Kada sam poslednji put bila s njom, rekla mi je da ide često u crkvu, da u molitvi i razgovoru sa duhovnikom nalazi utehu i smirenje“, želim da mi potvrdi.

„Da, tražila je da skupe lekove koji preostanu posle njene smrti odnesemo u Uspensku crkvu u Novom Sadu, koja će ih pokloniti onom kome budu potrebni. Ne znam, posle svega, da li ima Boga?“, završava teta Dušanka i pakuje mi pitu da ponese deci, pošto sam se digla od stola.

„Nemojte tako, Jelica je samo prošla kroz kapiju između svetova. Sada nam sigurno šalje podršku svojim prelepim, tamnim očima“, izgovaram tešeći nju, tešeći sebe, sve nas. „Kao što znate, moji roditelji nisu bili religiozni, ali ja ipak verujem u Božiju milost“, kažem.

„A, ne, varaš se. Kada sam, davno, bila sa Ljubicom, tvojom mamom u Somboru, začula su se zvona pravoslavne crkve pored koje smo prolazile, ona je zastala iza mene, okrenula se i prekrstila. Bila je tako tužna“.

Gotovo sam istrčala, plačući. Ispratila me tišina, ona ista koja me i dočekala.

Posle ove posete, saznajući mnoge odgovore, mogla sam Jelicu da pustim da otplovi u moje sećanje.

JEVRA

Jevra je osetila da počinje da drhti; nevoljni drhtaj celog njenog tela naveo ju je da, pod izgovorom neke sasvim druge bolesti, ode kod lekara i požali se na dojkju. To hladno belo osećanje, taj drhtaj traje i danas. Kao da nije u stanju da upravlja svojim životom. Oseća se kao brod koji će potonuti u olujnom moru. Strepnja joj oduzima dah, dobija napade panike.

Jevra je gluvonema. Ne čuje dobro, a to što govori malo ko razume. Njeno uho za svet je njen muž. Izbegli su iz Lukavca, iz Bosne. Od imovine skoro ništa nisu poneli. Rat je buktao balkanskim prostorom. Jevrin muž je ostao u Lukavcu, a ona u komandi Vojske Republike Srpske; pri kuhinji je sticala kakvu-takvu zaradu. Morali su školovati sinove. Neko vreme su živeli tako, razdvojeno. Ona sa sinovima sa jedne strane fronta, muž na drugoj strani.

Polako je jenjavao sukob u Bosni. Opet su bili zajedno, sada u vojvođanskoj ravnici. Poznanik sa ovih prostora pozvao ih je da dođu u Vojvodinu. Čak su se i okumili. Vezali se Božjom voljom za učinjenu ljudsku pomoć i razumevanje. Trebalo je skućiti se. Pomoći i sinovima da formiraju svoje domove i porodice. Muževljeva mala penzija nije dovoljna ni za njegove lekove. I baš kad su želeli da odu u Bosnu i vide jedno od novorođenih unučadi, Jevri je otkriven tumor.

Otkud to baš njoj da se desi? Ona oseća bol, vidi događaje oko sebe, ali ih ne razume, a to još više plaši.

Taman kada je pomislila da je uhvatila komadić životne sreće, besprekorno uredila njihovu malu kuću, poradovala

se unučićima... Neka tajanstvena zla kob sreću je pretvorila u malodušnost, samopouzdanje u strah. Osetila je bolest i drhtala svojim nemim telom. Ta drhtavica je naježivši kožu, protresla i njene nerve, oslabila duh. Velika je sreća imati u ovakvom trenutku životnog saputnika spremnog da sve što se može učini za nju. Jevra to ima! Njena nemoćna čula imaju pomoćnika. Svakog trenutka je uz nju, nadopunjuje nedostatak komunikacije sa spoljnim svetom, pruža podršku i bori se svim silama da, u nedostatku materijalnih sredstava, omogući Jevrino lečenje. Budno prati pojavu novih znakova bolesti, organizuje preglede, putovanja na terapije i uvek je uz nju.

Jevra živi u Sivcu i na hemioterapije mora u Dnevnu onkološku bolnicu u Sombor. Društvo za borbu protiv raka je zahvaljujući humanosti ljudi iz „Lav“ taksi-udruženja kroz zajednički projekat obezbedilo bonove za besplatnu vožnju obolelih od maligne bolesti do spasonosnih terapija. Jevri smo ih prvoj odneli da ugodnije, u pratnji muža, savladava svoje teške dane ispunjene tišinom. Kada iz Sivca vozom stignu u Sombor, taksijem brže stignu na terapiju i osećaju da neko brine o njima; i čini se život lakšim. Ovo taksi-udruženje mesečno pokloni stotinu besplatnih vožnji bolesnim ljudima. Nadamo se da će i drugi primeniti ovakvu humanost na delu. Dobro bi došle usluge frizera, šišanje i održavanje perika, nega osušene i iscrpljene kože kod kozmetičara nakon hemioterapije. Izmučenom telu bi prijale i povremene relaksirajuće masaže. Biblioteka je otvorila vrata našim članovima, svi mogu besplatno da pozajmljuju knjige!

JULIJA

Moja priča se ne zove mojim imenom, jer moja bolest kao da se nije dešavala meni. Ili baš suprotno, dešavala se samo meni, u tajnosti, da me niko ne bi sažaljevaio i da ne kvarim životnu idilu. Bolest je bila moja neizlečiva briga i moj teret. Htela sam da niko za nju ne zna, jer mi je bilo teško i bila sam prestrašena. Na svakom koraku sam osluškivala poruke da se i sa ovom bolesti može živeti, od svakog lekara očekivala da ćujem da će sve biti dobro i da ću živeti. Tražila sam i upoznavala se sa ljudima koji su **to** već prošli i preživeli. Zatvarala sam se u sobu da tražim informacije po internetu i knjigama za sve što me je mučilo. Knjiga mi je bila najbolji drug. Kad sam čitala, bila sam u najboljem društvu i nije postojao nijedan problem koji sat vremena čitanja nije ublažilo. Na taj način sam obnavljala snagu. Evo, još i sada kada pričam, bolest je za mene **to**, i uvek sam u strahu kad me nesto zaboli.

Volim život, svog muža, svoje drago dete, svoj posao, svu decu koju sam izvela na put ili im bar pokazala putokaz. Žena sam i volim da sam lepa, da mi je kosa vatrena, duga i bujna. Volim da se šalim, da se smejem. Svemu se radujem!

Nisam mogla da razumem ni prvu dijagnozu – rak debelog creva, ni drugu dijagnozu – rak dojke, posle pet godina. I prvu i drugu bolest sam otkrila sama. Prvi put nisam ni sanjala da može biti nešto ozbiljno kada ponekad imam grčeve u stomaku i neredovnu stolicu, nisam ni pomislila da **to** može biti opaka bolest. Imala sam samo 40 godina. Osećala sam se tako dobro, imala sam mnogo posla, mno-

go ciljeva, pregršt želja. Posle pet godina, kad sam napipala čvorić u dojci, prvo sam pomislila: „Ne daj, Bože, da je **to** što ja mislim“. Operacije su prošle, hemoterapija, zračenje takođe. Želela sam da za mene **to** bude, onako usput, a neprimetno za druge. Bila sam sama sa svojim mislima. Oko mene bolnica, bolesni ljudi, lekovi, težak miris, a ja sve **to** kao da gledam kroz maglu. Samo da mi se kosa ne proredi... Pažljivo sam je prala, retko, da je voda ne odnese. Nabavljala sam „suvi šampon“ iz inostranstva, nežno sam je češljala, brižno čuvala. Onako kako sam želela da mene čuvaju. Da se ništa od mog lepog života ne promeni. Obazrivo i sa pažnjom sam nameštala svaku vlas, ugađala joj, skrivala od sunca i vetra svilenim šalom. Kazali su da od crvenih terapija kosa opadne. Ja nisam želela da mi se **to** desi. I dok sam primala terapiju kap po kap, činilo mi se da moja terapija i nije toliko crvena. Stvarno, kosa mi nije opala.

Osim moga muža i mojih lekara, ni danas niko ne zna za moje dijagnoze. Ne mogu da zamislim, niti bih mogla da živim sa saznanjem da ljudi oko mene znaju za ovu tajnu.

Moj muž me je dobro razumeo i osećao. Znao je da mi se se strah uvukao pod kožu, svakodnevno je dolazio u bolnicu, udaljenu 50 kilometara, vedar i raspoložen sa pričom kako brine o našem sinu, održava kuću, kuva ručak, radi na poslu i sve čini da se ne primeti da me nema. Želela sam: mir, tišinu, samoću... Suprug mi je kupovao knjige i novine, a bio je pored mene baš kad je trebalo. I **to** mi ni danas nije jasno: kako je uspevao da tako dobro glumi. Glumio je bolje i bio je lepši od Džemsa Dina. Bio je tih i neprimetan, baš kavog sam ga htela, tako optimističan. Ja sam bila tužna.

Po zanimanju sam sociolog i radim u školi. Nekoliko godina unazad pomažem lečenim ženama da se ponovo uključe u život, da žive kao pre bolesti. Kroz međusobne razgovore i zajedničke vežbe približavamo osobe, članove porodica i prilazimo deci. Čini mi se da kroz ovo svo-

je učešće sebi najviše pomažem. Još i danas mislim da o **tome** nikada javno neću progovoriti. Zašto neko mora da zna moje tajne? A možda se i ja osnažim da kažem glasno: „Jeste, kao i hiljade drugih ljudi, i ja imam rak i pored toga živim i volim!“

KOSOVKA

Moje ime otkriva i moje poreklo. Rođena sam se pre 65 godina u malom selu pored Pečke patrijaršije. Imam još tri sestre i dva brata. Pošto smo teško i mučno živeli, otac je otišao kod strica u plodnu ravnicu da nađe mesto pod njenim toplim suncem za sve nas.

Utočište smo našli na salašu pored Kule. Za smeštaj i hranu, gazda bele kuće od čerpića sa krovom od slame, je zahtevao da mu na njegovih 15 jutara zemlje kopamo, beremo kukuruz, vadimo i tovarimo repu, sečemo glave suncokreta, sasečemo i složimo u snopove stabljike sa kojih je ubran plod i iznesemo ih do puta. On je konjima, plugom i sejačicom uzor'o i zasej'o njive. Sve je moralo da bude okrečeno, popravljeno i čisto. Bilo nam je bolje, ali mi se činilo da je u Metohiji sunce svetlije, a ljudi prisniji. Tamo je otac svakog ko mu dođe na kućni prag, pa makar bio i neznanac, pozvao unutra, a ovde su drugi vlasnici salaša još s kapije pitali što želimo. Kasnije, kada su se uverili u našu pitomost, prihvatili su nas.

Salaš je bio udaljen od Kule 7 kilometara i do njega se išlo peške, poljskim putem, leti po prašini, a s jeseni po blatu, zimi se prtio sneg visok do stomaka.

Posećivala nas je jedino jedna rusinska porodica sa petoro dece na salašu kilometar od našeg. Nekada smo i kod njih za nadnicu išli raditi.

Pošto sam bila najstarija, delila sam sa majkom sve kućne poslove, a često išla i na njivu. Nije bilo struje. Uveče smo palili fitilj u lampi i brzo, kako bismo prištedili petroleum, uranjali u dunje od perja, po dvoje u jedan krevet.

Otac je često radio i u gradu najteže građevinske poslove. Prikupljajući ciglu po ciglu, sagradio je kuću u Kuli. Tamo kada je trebalo da se preselimo, otac pogibe u saobraćajnoj nesreći. Mama i ja smo ostale na salašu da još pozavršavamo sa gazdom dogovorene poslove, pa smo se kasnije priključile sestrama i braći, koji su se zbog škole uselili u jedinu osposobljenu sobu nove kuće.

Zaposlila sam se u kulskoj štofari u svojoj dvadesetoj godini, u proizvodnji. Udala sam se sa 25 godina za majstora iz štofarine kotlarnice. Imali smo državni stan u staroj zgradi i, kada smo napravili malu kuću na bregu, od stambenih kredita i vlastitog rada, prepustili ga drugoj porodici. Rodila sam dva dečaka koji su oduvek bili dobra i poslušna deca, nekako uvek vezani za mene kao i ja za njih. Sa njima i za njih sam sve mogla i htela! Oni su bili sve moje interesovanje i sav moj svet! Kada je ekonomska kriza opustošila naša sela i gradove, prijavila sam se da budem čistačica u Upravnoj zgradi, kako bih radila stalno poslepodne. Prepodne sam išla po pijacama noseći prepunjene, velike plastične torbe na biciklu. Robu sam nabavljala u Rumuniji, Bugarskoj, posle na buvljaku u Pančevu. Tako sam imala novca da deci kupim autobuske karte, kiflu za doručak. Stariji sin je diplomirao književnost i radi kao profesor u Crvenki, mlađi radi kao trgovac u Novom Sadu i oženjen je. U penziju sam otišla sa napunjenih 35 godina radnog staža.

2005. godine je muž po drugi put dobio šlog. Od tada je nepokretan. Može samo nerazumljivo da govori i da se služi jednom rukom. Hranim ga, presvlačim, perem. Noću mu stavljam pelene. Pomaže mi stariji sin, koji je sa mnom u kući. Ne ostavljam ga samog. Čini mi se, stalno mi je u glavi, danju i noću, kucanje njegovog štapa kojim nas priziva. Ako i odem nekuda, taj opominjići zvuk me uznemirava i vuče kući.

U jesen 2009. godine me počelo peckati u jednoj dojci i napipala sam u njoj nekoliko čvorića. Posle ultrazvuka u

Vrbasu lekar je procenio da moram hitno na mamografiju. Nisam znala ništa o tome, deca su me vodala po privatnim klinikama, platili pregled na VMA, ne želeći da veruju ono što su svi nalazili i potvrđivali; tumor iz moje dojke je postojao i pretio. Operisana sam u somborskoj bolnici. Bila sam sva utrnula. Sve se brzo događalo, idi tamo, idi 'vamo i sve nekako sredinom nedelje. Pomolim se svako veče Bogu jer nas je, još kao decu, majka tome naučila. Pre operacije to nisam uradila, mislila sam valjda da je sve već odlučeno i da se samo treba prepustiti neka se događa kako mora. Narkozu teško podnosim i posle se dugo mučim.

Nisam dozvolila da me iko vidi prvi dan, a pogotovu ne sinovi.

U bolnici više nisam čula dozivanje muževljevog štapa. Borba za vlastiti život je bila jača. Mlađi sin je uzeo godišnji odmor i bio uz oca dok stariji radi. Tri nedelje mi je curila sukrvica i tečnost iz rane, išla sam i na punktiranje. Kada sam došla kući, moje sestre su se brinule o mužu, a ja sam ih zamenila čim sam se pridigla.

Hemioterapije su bile jake i bilo mi je muka od njih. Kosa mi je opala posle druge. Strašan je osećaj kada posle pranja sa dlanova skidaš čitave pramenove. Periku nisam nosila, otkud mi pare za nju, a i tako mi je svejedno kako izgledam. Bila je zima, stavim kapu. Kada je otoplilo, povežem maramu. Šest terapija, svake treće nedelje sam legala u stolicu na somborskoj onkologiji.

Onkološka komisija mi je prepisala i 25 zračenja. Svaki dan sam, osim subote i nedelje, išla autobusom u Institut u Kamenicu. U poslednjem trenutku sam i ostvarila pravo na spasonosnu terapiju. Aparat je često bio pokvaren, pacijenata na čekanju previše, a vreme je curilo. Mlađi sin je svakodnevno išao da moli da me pozovu.

Sve se završilo. Idem redovno na kontrole. Radujem se svojoj deci, njihovoj sreći. Kako je lep i napredan moj šestomesečni unuk!

Ispričala sam svoje detinjstvo i devojaštva da biste shvatili da je većina ljudi u ovoj zemlji oduvek teško živela. Oduvek se borilo za sreću, ali samo radom. Nikad ništa nije došlo samo. Dobro ne može da se rodi bez truda i napora! Ni ova moja bolest nije došla sama, gledam muža i njegove patnje sedam godina. U bolnici sam se jedino dobro naspavala!

Moja braća i sestre su svi u Kuli, lepo se slažemo i obilazimo. To mi puno znači!

Učlanila sam se u Društvo za borbu protiv raka. Bila sam na izletu i Banji Koviljači i bilo mi je ugodno. Nisam do puta nikoga poznavala, ali tamo nisam bila usamljena. Kada pitaju otkud u meni toliki mir i strpljenje, kažem zato što ja stalno u mislima nosim svoju decu i sve što radim je u ime njihovog dobra. Uvek sam bila, a i sada sam zadovoljna sa malo pažnje i ljudske topline, malo hrane i malo novca.

Moram da završim svoju priču, sličnu kao i sve priče naših majki i žena obolelih od raka, koje se nadaju da se sedmoglava aždaja neće više nikad probuditi; čujem uplašeni zvuk štapa, moram da ga umirim i utešim jer meni je sada dobro, a volela bih da tako i ostane!

MARA

Iz svog iskustva govorim: srećan je onaj koji kroz proces lečenja prodje glatko, brzo, bez prepreka. Onaj kome velika administracija i moguće komplikacije bolesti ne uspori oporavak i učini ga nedostižnim. Takođe, srećan je onaj ko u bolesti ima nekog bliskog, ko će ga razumeti sa kim će podeliti teret koji je poneo. Ali da to nisu deca. Decu štitimo, i ne želimo dodatno da ih obavezujemo....

Otkrila sam rak dojke pre dve godine, u svojoj 57 godini. Slučajno. Moje dve koleginice su pošle da se prijave na akciju ranog otkrivanja raka mobilnim mamografom. Pre određivanja termina snimanja, pregledala me je lekarka, napipala čvor na dojci i pod pazuhom, i rekla da mamografiju treba odmah da uradim. Snimci su pokazali da se najverovatnije radi o masnom tkivu, što sam ja i prihvatila jer u porodici do sada niko nije imao rak, decu sam dojila po godinu dana, hormone nisam uzimala ni u mladosti kao kontraceptive, ni u klimaksu za potporu. Prema statistici mene je sledio visok pritisak, bolesti srca i šećerna bolest. Ali nisam imala mira, „Bog me seo u taj auto“, morala sam da razrešim tu tajnu koju sam nosila u dojčkama. Hirurg me je pregledao i, pošto je napipao žlezde u pazuhu, uradio biopsiju. Kratko sam bila u bolnici, ali mi je veoma dugo trajalo petnaestodnevno iščekivanje patohistološkog nalaza. Kada je potvrđena dijagnoza maligne metastaze u limfnim žlezdama, brzo je usledila druga operacija, koja je ustvari prvo trebala da se uradi. Operisana sam, amputirana mi je dojka. Ovaj boravak u bolnici je bio veoma dug, oporavak spor. U mojoj bolesničkoj sobi sam ispratila

na svakom krevetu tri pacijentkinje dok sam dočekala da ja napustim bolnicu. Svima u sobi sam bila uzdanica, savetnik, objašnjavala kako se ide na konzilijum u Kamenicu, šta je potrebno od dokumentacije, gde se nosi materijal na dodatno ispitivanje, davala putokaz u lečenju. Mnogi su u neverici slušali da i posle lečenja ima novog lečenja pošto su od operacije očekivali izlečenje. Često je bilo potrebno da i više od pet puta objasnim put kojim će proći kroz lečenje, toliko smo svi bili zbunjeni, iznenađeni i povređeni što se to nama dešava.

Ipak, i pored svega, u sobi je bilo smeha, šala, optimizma. I dan-danas se, osim sa Zorom i Cvetom sa kojima se stalno družim (imale su maligni čvor sa metastazama u limfnim žlezdama); povremeno susretmem i još češće čujem sa drugim bolesnicama iz sobe: sa Stojom, koja je bila samo na ispitivanju, Kajom i Vidom čiji je čvor bio benigni i operacijom su završile lečenje, Micom i Draginjom, čiji je čvor bio maligni, ali nije metastazirao u limfne žlezde pazuha, sa Radom kojoj je kao i meni rak dojke otkriven preko operacije metastaze u limfnoj žlezdi. U sobi je bila i baka Dobrica, koja više nije među nama, tada je već imala udaljene metastaze (operisala je pre nekoliko godina debelo crevo). Trpela je jake bolove, a kada bi joj lekovi umirili bolove, predvodila bi u zbijanju šala i pričanju priča. Zora je bila preplašeno pile zatečeno dijagnozom. Mica nije htela uzeti analgetik ako ja ne uzmem, niti otići kući ako ja ne odem! Cveta je u početku bila zatvorena i nepoverljiva. Ona je na lečenje u bolesničku sobu došla sa tri-četiri putne torbe i nekoliko crvenih kostima na vešalici, svi smo je samo gledali, ali je i ona ubrzo postala član ove složne družine razoružana našim optimizmom, mojim dobronamernim savetima i okrepljujućim pomorandžama. Cvetin muž je bio najčešći posetilac naše sobe, ali je i za sve bolesnice imao miloštu: sprske gibanice, jagode, višnje...

Koliko god je ovaj moj boravak u bolnici izgledao zabavan, nije bilo lako. Kada sam napustila bolnicu, toliko sam

bila slaba, iscrpljena i propala, da sam samo videla strah u očima ljudi kada me vide i jedva prepoznaju.

Na onkološkom konzilijumu mi je određena terapija. Od crvenih citostatika posle prve terapije mi je otpala kosa. Nisam se predala, živela sam uobičajeno, radila na svom radnom mestu, bila sam i u svatovima. Na poslu sam nosila periku, ali sam više volela svilene ešarpe, koje sam veoma lepo znala povezati i po kojima su me prepoznavali. Na polovini hemioterapije došla je nova komplikacija, moj smanjeni imunitet dozvolio je virusu da se razbukti i dobila sam Herpes Zoster, veoma bolnu kožnu manifestaciju ovčijih boginja od koje oboljevaju starije osobe. U našoj bolnici nema dermatologa, retko dolazi iz drugog mesta. Opet nisam imala sreće, bila sam zabrinuta zbog odgađanja terapije; bolelo je više nego što bi trebalo da boli, a poboljšanje je dolazilo sporo.

Nastavila sam hemioterapiju. Na terapiju sam išla sa Cvetom (zajedno smo bile i na onkološkom konzilijumu, zajedno smo kupile i perike) uz veliku, veliku požrtvovanost njenog muža. On je bio naš lični šofer i moralna podrška. Svaka terapija je iziskivala šest odlazaka, što na premedikaciju, što na terapiju, što na kontrolu krvne slike. Znali smo se u ponoć, odlazeći na premedikaciju šaliti na račun naše ćelavosti! Zbog premedikacije „deksazonom“ izgledale smo „zategnute“, mlade, okrugle kao lubenice. Uz podmlađen izgled, terapije su za posledicu donele nervozu i nesanicu. Ja sam to prevazilazila danju dugim telefonskim razgovorima, a noću štrikanjem.

Sve je bilo u redu tokom sledećih šest nedelja dok nisam naglo požutela. Svi su pomislili – metastatza na jetri, međutim kamen se isprečio u žučnoj kesici. Ponovo sam se našla u bolnici. Vreme je bilo moj neprijatelj, opet sam morala odgađati terapije. Uspeli smo da izbegnemo novu operaciju, treću za šest meseci. Hemioterapiju sam završila nakon devet meseci od operacije dojke, a trebalo je nakon šest. Već je paperjasta kosa počela da mi raste!

Odmah nakon operacije odnela sam pločice i kalupe na Institut u Sremsku Kamenicu da bi se procenilo da li bi mi pomogla hormonska i biološka terapija. Zvala sam za rezultat kroz mesec dana, kroz dva, četiri, šest meseci. Odgovor telefonom glasio je: „Nazovite sutra! Nazovite malo kasnije!“ Rezultat neodgovarajući iz nepoznatih laboratorijskih i tehnoloških razloga, da bi tek kroz godinu dana dobila rezultat analiza koji je potvrdio da bi mi pomogla terapija biološkim lekom „herceptin“, kada su svi optimalni rokovi probijeni. Nisam dobila lek na koji sam imala pravo. Doktorica, koja mi je saopštila rezultat, već je usled čestih telefonskih razgovora prepoznala moj glas, pokušala je da me uteši: „ne sekirajte se, Vi se uvek izvučete, to vam je suđeno“.

Nakon hemioterapije trebalo je da sledi začenje. Aparati u Kamenici su bili u kvaru, a u Kladovu nije bilo mesta. Započela je borba za terapiju u Beogradu. Osvojila sam mesto na VMA. Imala sam utisak da je to premija, jer još uvek nije prošao optimalan rok za zračnu terapiju. Koliko je borbe bilo, a prema zdravstvenom osiguranju, ja ostvarujem pravo na sve potrebne terapije i ne bi trebalo da bude nikakvih prepreka; tj. trebalo bi, kako se jedno lečenje završi, sledeće da se nastavi, glatko.

Zora je prva otišla na zračnu terapiju u Beograd, zatim Cveta i na kraju ja, jer sam zbog prekida u terapiji kasnila za njima. Ja sam beogradski student i Beograd mi je bio poznat, a imala sam i rođake kod kojih sam mogla boraviti u vreme zračenja. Ipak sam bila sa Cvetom i Zorom. Po njihovom odlasku iz Beograda otišla sam kod rođaka koji su me negovali i lečili opekotine od zračenja. Već po odlasku u Beograd mogla sam da skinem svoje ešarpe jer mi je porasla kosa, čak je postala kovrdžava.

Zora se u Beogradu od prestrašenog pileta iz Somborske bolnice pretvorila u zmaja; hod joj je postao snažan, siguran i samouveren. Cveta je, osim kriza pri polascima u Beograd, izgledala hrabra i optimistična. Ponedeljkom smo kao studen-

ti odlazile u Beograd, a petkom se vraćale. Borovak u Beogradu, osim za lečenje, iskoristile smo za obilazak znamenitosti. Uz podršku Zorinog sina obišle smo grob patrijarha Pavla, Kalemegdan, Avalski toranj, bile na koncertu Drezdenske filharmonije u Sava centru, gledale hit film „Montevideo, Bog te video“ na Ušću, išle u šetnje po Skadarliji... Prisustvovala smo Forumu o društveno odgovornom ponašanju prema obolelim od maligne bolesti, koje je naše Društvo za borbu protiv raka iz Sombora organizovalo u Beogradu.

Po povratku u Sombor odmah sam nastavila tamo gde me je bolest prekinila. Počela sam raditi, nastavila sa stručnim obukama u mojoj ustanovi. Družila sam se sa Cvetom i Zorom, a tu su bili i njihovi muževi, ponekad bi nam se pridružile Kaja i Mica, koja nam je priredila roštilj da proslavimo kraj zračne terapije. I sada odemo na sladoled ili sok, u bioskop, na kraće ili gotovo celodnevne izlete širom Vojvodine. Bude tu i kućnih „proslava“ sa ili bez povoda. Posle sastanaka Društva za borbu protiv raka, nas tri, a najčešće nam se pridruži još nekoliko članica Društva, posedimo u kafiću. Bolest i terapija su nas sve promenili. Doneli su nam nove prijatelje i drugačije poglede na život.

Kroz lečenje sam prolazila sama. Moj muž je umro pre četiri godine, dan nakon operativnog zahvata na trbušnoj aorti. A pre operacije mu je prognozirani novi bolji život. Pokosila me je njegova smrt. Osećala sam se poraženo, osramoćeno. Osećala sam odgovornost za njega. Teško mu je padalo što ja sama materijalno izdržavam porodicu, a on zbog krhkog zdravlja nije mogao da pomogne. Otkako smo se u ratnom vohoru preselili iz Baranje, bio je bez posla, posle operacije bi dobio invalidsku penziju. Jako mi je nedostajao nakon operacije dojke, možda najviše dok je trajalo zračenje. Muževi mojih prijateljica redovno su im telefonirali, i bodrili ih, a mene niko nije zvao. One nisu primetile da mi je bilo teško, a ja nisam htela da ih opterećujem. Prošlo je!

Moja deca, studenti, su stojički podnela moje lečenje, niko nije pokazao da mu je teško, naučili su da trpe. Tek nakon godinu dana ćerka se rasplakala i rekla: „Zar ti, mama, misliš da mi je bilo lako učiti, a ti bolesna?“ A sin je sve vreme ćutao; mislim da je njemu bilo još teže. Baš zbog njih sam pre operacije sredila sve važne dokumente, fotografije poredala po redu, stavila ih na mesto, da ostane traga. Baš zbog njih sam ljubila ruke doktorici anesteziologu koja me je budila nakon operacije, kada sam shvatila da sam živa. Onako bunovna od narkoze od silne želje za životom setila sam se svih brojeva telefona i odmah slala poruke svojim da sam živa.

Tokom svih boravaka u bolnici i tokom terapije uz mene su bila deca, porodica i kolegice iz apoteke u kojoj radim kao farmaceut. Sa njima sam mogla deliti svoje strepnje, strahove i nedoumice, oni su me bodrili da izdržim i tešili kada mi je bilo teško, savetovali.

Najteže mi je bilo i tada sam pozelela zaplakati, čekajući pred ambulantom, kada je bilo gotovo nemoguće da ostvarim preglede neophodne za operacije. Osećala sam se nemoćnom i jadnom. Plašilo me je što je mojih najbližih pet koleginica, sa kojima sam radila u Baranji, obolelo od raka u poslednjih nekoliko godina. Ja sam bila šesta; i jedina sam ostala živa.

Sada mi je dobro, nadam se da je kraj mojim mukama, ali to ne smem glasno da kažem jer me uvek nešto mlatne po glavi. Iza mene su ostale ratne godine, kada smo doneli tešku i bolnu odluku da se iz Baranje preselimo u Srbiju, poneseo uspomene, ostavimo lepu kuću, naše kućne ljubimce. Tih godina sam u Timu za humanitarnu pomoć kao farmaceut pregovarala sa komadantima sanitetskog tima belgijskog bataljona UNPROFOR-a; govorila im da budu svesni koliko su sretni dok pružaju pomoć, jer je najteže onom ko prima, i da nas ne ponižavaju što nam pomoć treba.

Danas me mnogi, koje sam upoznala na lečenju, potraže na šalteru, bliskiji smo, ulivam im nadu jer ako i posle

lečenja Mara radi, mogu i ja... I mislim koliko je teško zaposlenoj ženi da bude bolesna i da se leči. Svakih mesec dana treba da se pojavi na komisiji za produženje bolovanja. Za to je potrebno da ode do izabranog lekara da dobije uput za onkologa, da ode onkologu i dobije mišljenje za produženje bolovanja, potom na komisiju fonda da se potvrdi bolovanje, potom po doznake. Ukoliko je žena na zračenju ili ne terapiji na Institutu, koji je više od 100 kilometara udaljen od mesta stanovanja, nikako sve ovo ne može sama da obezbedi. A ko joj može pomoći kada je sama?

Kada se već neko razboli, srećan je ako lečenje teče glatko i onako kako je propisano, a naročito kada ima stalni oslonac u bliskoj osobi. Oni koji sve ovo nemaju, a među njima sam bila ja, nisu sasvim nesrećni. Vreme sve ublaži i izleči, sve prosto prođe i onda nam se učini da i nije bilo teško.

MARICA

Rođena sam u Bosni, pedesetih godina prošlog vijeka i kao djevojka došla u selo Svetožar Miletić, blizu mađarske granice da berem kuruze. S jeseni zna u ovim krajevima ponekad biti lijepo vrijeme, al' bude i kiše i mraza pa je ledeno do Boga. Sve sam to morali trpjeti i raditi. Kuruzi u Bosni baš ne rađaju, a dobri su za hraniti stoku. Svoju sam zaradu u kuruzu vozom poslala mojima kući, a ja sam se udala i ostala u Bačkoj.

Vrijedno sam radila, muž mi je malo više pio, pa sam sama morala da brinem i o kući, djeci, bašti i njivi. Imali smo kravu i puno stoke, kosila se trava, vozilo sijeno, nisam mogla sebe štedjeti, niti svaki čas ići ljekaru. Godine 1986, kad sam imala malo više od trideset godina, jedan sin mi je bio u petom razredu osmoljetke, a dva blizanca u drugom, jako su me zaboljela prsa, pa sam morala u bolnicu. Doktor mi reka' da mi života nema, da ću umrijet'. Odsjekli su mi lijevu sisu. Poslije operacije sam otišla u Osijek na zračenje. Tad se tamo išlo. Sve je bila jedna država. Nisam baš imala puno posjete, nije se moglo tako lako putovat'. Posjetila me doktorica i medicinska sestra iz Sombora. Baš sam se zaprepastila! Al' mi bilo milo! Posle te terapije, bilo mi bolje.

Devet godina je prošlo kako sam operisana, navikla sam da se služim i lijevom i desnom rukom jer se u seljačkoj kući mora uvijek radit' da bi se preživjelo. Boljelo je, ali – što ću. Kad utom, šta se desi, nešto mi nije dobro ni u desnoj sisi. Ja opet k ljekaru. Zlo! Moram ponovo na operaciju. Tol'ko se zagadilo da ću možda ostat' i bez druge sise.

Moja tri djeteta su za tol'ko godina od prve operacije bo-gme porasla, ali su još uvijek nejački i znam da im još puno trebam. Gledam ih i nešto su mi daleko, kao da im i nisam mater. Ili će biti kad odem u bolnicu kao da nemaju majku. Muž i dalje pije, vječito mu flaša rakije pri ruci. Jedan od bli-zanaca mi kaže: „Tata je sinoć bio pijan i rekao da ćeš ti mama umreti. Mama, hoćeš li stvarno umreti?“ Srce mi se cijepa, al' ništa ne govorim. Teško mi na srcu.

Pođem u bolnicu, a muž pijano i bezočno viče za mnom: „Ako ti odrežu i drugu sisu, ne vraćaj se kući, šta ćeš mi!“ Šutim i jedem se u sebi. Djeca mi ostadoše sa zaovom. Nikad se nije udavala, nema svoje djece, ali hoće i meni i njemu, nesretniku, da pomogne.

Osjećala sam se kao da me je neko osudio da prid vozom nosim fenjer i da će me svaki čas ona velika mašina satrati. Ma, i tu sam drugu operaciju izdržala. Ništa se nisam bojala! Ušla neka snaga u mene, pa me drži na životu.

Muž mi se posle objesio. K'o da je veći teret bio na nje-mu, neg' na meni. I k'o da se ja nisam mogla isto tako poni-štit'. A što bi nam djeca?

I ovako je bilo jako teško. Jedan od blizanaca se rano ože-nio. Ona bila puno starija od njega. Mislio je, valjda da će snaja odmjenit' mene, a ona ubrzo napusti i njega i još nam ostavi i dijete. Još veći teret svima nama. Sreća, pa mi zaova uvijek pri ruci, kuva, kopa u bašti, namiruje stoku, ma sve, brate, što treba. Jope sam 1998. morala na operaciju. Sreća, nije bilo zloćudno. Ma, ima nešto što me čuva u životu! Evo, već dulje od dvadeset i pet godina da sam se prvi put operisala, pa potom zračila i ostala živa. Drugi i treći put mi bilo lakše. Znala sam šta će mi radit'. Bio me stra' rezultata, ali, dao Bog, pa je bilo dobro.

Sudbina mi bila tak'a, od rođenja me pognala sirotinja, kroz život me pritiskao rad, teret i bol, muž mi nije bio od prave pomoći, rakija ga preuzela, a njegovga ga muka otela i od mene i od djece.

A, što ću? Mora se živjet'!

MARIJA

Bližim se svojoj sedamdesetoj godini života. Šta god zamislim, šta god zatreba, ja uradim. Ljudi ne mogu da poveruju da u kući sve uradim kada me vide sa tanušnom desnom šakom, poplavele kože, koja neprirodno visi, i koju ne mogu da koristim jer me ne sluša. Tako je već više od deset godina, a ja po kući sve uradim, vozim bicikl, nosim tašne sa pijsace, obrađujem baštu, ponekad farbam i krečim. Izgubila sam moć, snagu desne šake, najviše što mogu je da se oslonim na nju i pridržim nešto. Zato mi lakatni zglob desne ruke mnogo pomaže da ponesem, a leva ruka se izveštila za potpise i druge fine radnje. Desna šaka i podlaktica su počele da se suše posle operacije karpalnog tunela, na koju sam se odlučila posle dvadeset godina od operacije i zračenja zbog raka desne dojke. Nikada nismo odgonetnuli da li je ovo posledica lečenja raka ili neuspela operacija karpalnog tunela. Ja samo znam da sam mnogo lakše podnosila bol koju sam trpela, nego ovu sadašnju nemoć zbog nesposobne ruke. U toku ovih godina bilo je pomena i o amputaciji moje desne ruke. Nisam pristala.

Ovo se na meni vidi. A ima mnogo stvari koje su mi se izdogađale, a ne primete se na mojoj spoljašnjosti. Kada ih sve nabrojim, i sama se čudim snazi koju čini volja za život.

Počeću od 1982. godine kad sam imala trideset osam godina. Sinovi su tada imali jedan devet, drugi šesnaest godina, bila sam službenica, a moj muž je radio pri Savezu izviđača. Mama mi je pomagala u vođenju domaćinstva i brinula o deci. Iznenadila sam se kada mi je muž skrenuo pažnju na grudvicu

u mojoj desnoj dojci koju je napipao, veličine lešnika. Odmah sam otišla kod lekara, uzela preporučenu terapiju, popila antibiotike, očekivala da ta kvržica nestane, ali ona se nije promenila i zahtevala je dalje ispitivanje. Uradili smo mamografiju i operisana sam petnaesti dan od otkrivanja čvora. Rekli su mi da će to biti samo biopsija, a kad sam se probudila iz anestezije, ja više nisam imala desnu dojku. Izgubila sam svoj mir, zaturila sam negde samopouzdanje. Muž se uplašio. Svekar i svekrva su pitali: „Pa šta si se sad ti razbolela?“ Nisam im ništa odgovorila.

Posle tri dana sam otpuštena iz bolnice, moj stariji sin je u ta tri dana naučio na harmonici da svira staru bosansku sevdalinku „Ne klepeći nanulama“ i otpevao mi je sa željom da što pre ozdravim. I sad kad vidim njegovu dečačku fotografiju sa harmonikom, ne mogu da zaustavim suze. Oporavljala sam se šest meseci, zračena sam u Novom Sadu i brzo sam se vratila svome poslu. Kolege sa posla su bile iznenađene mojom bolešću, neki su saosećali sa mnom, a neki nisu bili dovoljno taktični. Jedno jutro sam izašla iz kancelarije po doručak i u povratku čula kako kolega sa dvorišnog prozora naše zgrade objašnjava nekom: „Marija je operisana, odrekli su joj dojku, neće dugo“. Tek tada sam se uplašila i razumela dijagnozu. I bojim se već trideset godina. Pre dve godine sam bila na sahrani tog mog kolege. Nikad se ne zna ko će dokle.

Ovo sa dojkom je bio samo moj prvi rak. U mojoj pedest petoj godini, baš ratne 1999. godine, u bolnici na Bežanijskoj kosi operisana sam od raka debelog creva. Kada su mi dijagnostikovali bolest, u Somboru, odmah su mi objasnili da ću dobiti stoma kesu. Moj prijatelj, doktor izviđač, sa kojim smo se poznavali više od jedne decenije i koji je zbog rata izbegao iz Hrvatske, odmah mi je zakazao prijem u bolnici na Bežanijskoj kosi. Ovaj događaj ima lepu priču i poruku. Godinu dana ranije, njegov sin je izbegao ratni vihor, tada sam ga prigrllila u Somboru i brinula o njemu više od mesec dana kada se rat u Hrvatskoj zahuktavao i bile u toku mobi-

lizacije. To je moj prijatelj osetio kao dug prema meni, koji mi sada može vratiti. Svima je govorio: „Dolazi Somborka koja je spasla mog Predraga. Pazite je“. A meni je ponavljao: „Samo da znaš koliko si ti meni učinila, koliko si me zadužila“. Operisana sam, moj prijatelj je od svog kolege lekara nabavio implantant pripremljen za njegovu taštu. Uvezen je iz Francuske, tašti nije bio potreban, a ja sam nakon operacije živela bez stoma pomagala.

Treći put sam pomislila: „E, sad je gotovo!“ 2010. godine, u mojoj šezdeset šestoj godini, na praznik Velike Gospojine, primetila sam da mi je mokraćna crvena. Bila je subota, radile su samo dežurne službe, mislila sam da će proći, samo je upala. Moj stariji sin me je odvezao u bolnicu. Pregledao me je urolog i ja sam ostala u bolnici. Operisan mi je veliki tumor koji je rastao u mokraćnoj bešici. Bio je to moj treći rak i bio je odstranjen. Mislila sam da je lečenje završeno, a na onkološkoj komisiji u Sremskoj Kamenici su me zbunili. Meni je rečeno da nije potrebna nikakva terapija, ali je u medicinskoj dokumentaciji zapisano da treba uraditi dodatna ispitivanja. Na pregledu skenerom uočena je tačkica na desnom plućnom krilu.

Preporučeni mi je pregled na Institutu u Kamenici. Dani-ma sam se šunjala oko ordinacije načelnika na kojeg su me uputili i u trenutku, kad sam bila sigurna da je sam, pokucala i ušla. Primio me je ljubavno, objasnio šta je sve potrebno da mi u fazi ispitivanja urade i onako usput upitao da li poznajem nekoga sa prezimenom kao što je moje. Bio je to nećak moga muža, a njegov gimnazijski kolega i prijatelj sa odbojke. Ohrabrena ovim prijateljskim, a ipak stručnim razgovorom, više se nisam „šunjala“ hodnicima Instituta. Urađena mi je torokalna punkciju prvi put, pa drugi put. Nije pronađeno ništa; ona tačkica je bila posledica preležane upale pluća, a ja sam upućena na ispitivanje celog tela metodom Pet skenom. Trebalo je da zasvetli na onom delu tela gde postoji tumor. Na plućima nije bilo bolesti. Međutim, na žučnoj kesi je bio

tumor, veliki; četvrti moj rak. U martu 2011. godine, ja sam ponovo operisana, probudila sam se. Kao da sam se već navikla. Ponovo je prošla jedna godina mira, a sada sam ponovo u fazi ispitivanja. Na novom pregledu primećeno je da su počeli da rastu čvorići tamo gde je bila žučna kesica, jedan 12, drugi 15 milimetara...

Uz sve to sam majka dva dobra sina, koji jako brinu o meni, baka malim unučićima koje volim i čuvam, supruga mužu koji je dobar, ali sad već teško izdržava sve ove naše nesreće i često se druži sa čašicom. Sve uradi, ali nema inicijativu. Uvek moram da mu kažem, da ga podsetim, da ga pokrenem. A ja sam se umorila stalno podsećajući nekoga na njegove obaveze, pa uradim sama. Baš sam sada slaba i uplašena. Baš mi je teško. Boli me što me ni majka, koja broji devedeset jednu godinu, ne razume dovoljno. Kad god joj se požalim, kad god želim sa njom podeliti svoj strah, ona naniže niz svojih problema, koji odmah potope moje reči, onda moje tegobe ne izgledaju uopšte velike, pa nema smisla da se žalim.

I tako uvek izgleda da je meni dobro. Pa, kako i ne bi! Već više od četiri decenije se borim sa malignom bolešću. Nekoga odnese samo jedan, a ja sam do sada izbrojala četiri raka. Valjda zato svi misle da sam snažna, da mogu sve sama i to samo levom rukom.

MARTA

Rođena je u porodici sa puno dece. Imala je pet sestara koje su živele u Americi i Švajcarskoj. Iako rasuti po svetu, držali su se zajedno. Pomagali se, brinuli jedni za druge. Obilazeći ih, Marta je donosila u domovinu humanitarnu pomoć. Bilo je vreme ratova i promena. Humanitarnu pomoć su svi rado primali, ali su njene priče o ljubavi, radosti, Bogu uznemiravale uplašene i izgubljene ljude. Jednom prilikom, baš kada se vratila iz daleka, onako sjajna, iskričava i nežna u isto vreme, opomenuli su nas iz Udruženja penzionera, u čijim prostorijama smo se sastajali i održavali zdravstvena predavanja, na oprez. Bojali su se da je član neke sekte, nisu prepoznali njenu neobičnost. Marta je pričala o ljubavi: „Tajna je u ljubavi... A nje, sve manje ima oko nas“.

Videla je kako su žene u svetu svesne sebe, ne stide se svoje bolesti, ružnih okolnosti koje su ih snašle. Okupljaju se u klubove lečenih, pomažu jedne drugima, pomažu im stručnjaci. Šiju sebi marame da bi pokrile glave koje su im ostale bez kose, biraju perike, kozmetičke preparate. Uče o zdravim stilovima života, dobroj ishrani, štetnosti duvana, zagađenog vazduha, zemlje i zagađene duše. Predstavljala nam je način života i razmišljanja žena u inostranstvu. Pričala je o sebi, o brojnim operacijama, tražeći lek raku dojke. Imala je mnogobrojne prijatelje širom sveta, koji su joj pomagali. Bila je među prvima koji su probali nove terapije, dok su bile još eksperiment. Borbu protiv bolesti je iskazivala i kroz uživanje u svojoj lepoti, dobroti i volji da čini dobro drugima.

Uvek odmerena i neobično lepa. Izdvajala se i po izgledu i po nastupu.

Pamtim njenu priču:

„Krenula sam kroz park poznatom stazom, koja je izgledala sumorno. Išla sam strašno sporo jer se na mene, kao znoj, izlivao neki strah i lepio moje noge za blatnjavo tle. Gledala sam svuda unaokolo, ali ništa nisam razaznavala. Nisam znala šta tražim, ali sam osetila treperenje u vazduhu i čula divnu pesmu. Postajalo je sve svetlije, a ja sve smirenija. Bila sam ispred crkve. Ušla sam, koračala po širokim kamenim pločama, išla ka oltaru. Pored mene su, u besprekornim redovima, u predanom verskom zanosu sedeli ljudi. Pridružila sam im se u ćutanju i u dubini duše čula Božji glas. Potom su ponovo zasvirale orgulje i naše molitve su se vinule u nebo, u večnost. Isus je bio sa nama i ukazivao na pravi put. Da praštamo i volimo sve živo i neživo: „Ljubi i neprijatelja svog“. Savetovao je: „Carstvo nebesko je u Vama“. Treba se vratiti samom sebi i od svojih čistih misli i dela stvarati radost i sreću. Deliti dobro sa drugima. „Kako poseješ, tako ćeš i požnjeti“, upozoravao nas je.

Muž me je ostavio zbog druge žene, zaljubio se; razumela sam ga. Htela sam da mu oprostim. Bilo mi je teško. Mojih četvoro dece je ostalo sa mnom. Neki još nejadi, neki u školi. Tešila sam se da nisam sama. Verujem u bolje. U svoje sestre. U večni plamen koji greje sve usamljene, zaboravljene i bolesne. Ne stidite se i ne plašite se svoje sreće. Onaj koji voli sebe, ima dovoljno ljubavi i za druge. Bog je u vama, samo ga pronađite, spoznajte i pustite da vas vodi putevima ljubavi“.

Marta je umrla nakon petnaest godina stalne borbe sa rakom dojke. Biopsija, kvadrantektomija, amputacija, recidivi, metastaze na plućima, jetri, mozgu. Red hemioterapija, red zračenja. Bolest se rasplamsavala i lekovima dovodila u smiraj. Do novog zaleta. Preko nje smo upoznavali nove lekove, kojima se leči rak dojke u Americi. Sve vreme je svojim primerom pokazivala da se mora boriti za život. Za tih petnaest

godina izvela je svoju decu na put. Neki su diplomirali, drugi su zasnovali porodice, rodila su joj se unučad. U dvorištu njenog doma priređeno je venčanje. U zelenoj bašti, kakvu smo do tada videli samo na filmovima. Zaspala je u miru u svojoj pedeset petoj godini. Sećamo se Marte, njene vere u ljubav.

MATILDA

Mene ljudi teško razumeju kada pričam. Ne znam da li zato što sam rođena i odrasla u Sloveniji ili zato što hoću odjednom sve da kažem kao da će ljudi pobeći i ja neću uspeti da im saopštim sve što znam, osećam, želim. Razumeju me jedino deca i to od prvog dana kada sam pre četrdeset pet godina stigla u ovaj grad i zaposlila se u zabavištu.

Završila sam Višu medicinsku školu u Ljubljani, ali nisam podnosila ljudsku bol i nesreću. Ja sam to nosila u sebi i nisam mogla još toga da primam. Mama me je ostavila i otišla sa nemačkom vojskom posle završetka Drugog svetskog rata, otac poginuo, kako i na čijoj strani, ne znam. Ne sećam se ni lika majke, izbrisala sam ga kao što je i ona mene iz svog života. Dovedi su me u Dom za nezbrinutu decu. Sićušna sam bila, najsitnija. Upravnikova žena je došla da nas vidi i ja sam je uhvatila oko struka. „Mama, hoću s tobom kući“, rekla sam. Povala me je. Tako sam odrasla u upavnikovoj kući. Dobri ljudi su mi pružili ljubavi koliko je preostajalo iza njihove dece, meni nikad dovoljno.

U meni je i danas toplina dodira usamljene, zalutale srne koja me je pronašla ispod ustreptale breze u parku u Rogaškoj Slatini. Ta srna, to sam bila ja.

Završavam školu i udajem se za mladog poručnika jugoslovenske vojske, Bosanca, i sa njim dolazim u Apatin. Muž gine u saobraćajnoj nesreći posle godinu dana. Opet sam sama. Deca u zabavištu ne dozvoljavaju da tugujem, da bežim u svoje misli, da se sećam. Deca me hoće celu. Svu moju pažnju, moje priče, umeće, dodire. Traže da ih čujem, a ne

samo da slušam, da ih osetim, podignem, utešim. Dajem im se svim svojim srcem, svojim mislima. Još i danas to radim. Svi me znaju kao vaspitačicu Matildu. Prva moja deca sada su bake i deke i još uvek mi se obraćaju sa „Vaspitačice“. Deca prijatelja, komšija, deca sa ulice ulaze kucajući na moja vrata, samo onda kada kažem da je slobodno, jer ih tako učim, ali u moje srce ulaze bez čekanja. Stroga sam kada je to potrebno, a naročito prema mamama koje ne vode računa o svojoj deci, o njihovoj ishrani, higijeni, vaspitanju. I kada sam najbolesnija, posle hemoterapija, infuzija, ja imam snage da deci, koja me potraže, priprelim puding, skuvam supicu.

Vodila sam ih na more, učila plivati i na planini skijati.

Od dece se može uvek nešto naučiti. Dok ih mi odrasli ne pripitomimo, oni nepogrešivo znaju šta je dobro i gde je istina.

Sećam se kako je Peđa na ostrvu Silbi uzeo moj peškir sa slikom jedrilice, raširio ga u more i bacio se na njega. Skočila sam za njim kada je počeo tonuti. „Peškir ti je, Matilda, toliko lep, hteo sam da plovim na njemu“, rekao je. Oni i budni sanjaju. Kako su bili musavi, srećni i siti kada sam ih vodila da jedu dudova sa usamljenog stabla među maslinama.

Imala sam sedamdeset godina u julu 2007. godine kada sam posle tuširanja sedeći na kadi, zaogrnuta frotirskim mantilom, primetila da mi je bradavica na jednoj dojci uvučena. Spavala sam s rukom na njoj, budila se prestrašena, odlazila do ogledala i gledala, gledala... Jeste. Moram lekaru.

Ja sam često kod njih. Muče me alergije, astma. Poznajem ih. Idem kod onih koji su pristojni, poštuju svoje radno vreme i pacijenta. Na mamografiji razaznaju tumorsku masu. Čovek sam i bojim se smrti, bola. Sećam se.

Hodam lagano prema svom stanu noseći strašno saznanje u sebi. Prvi put ne primećujem ni decu.

„Izvoli“, kaže mi maleni dečak i pruža nekoliko strukova poljskog cveća. Bacam ih odsutno i čujem plač iza sebe. Okrećem se i prepoznajem Miloša koji mi često poklanja bilo kakav cvet. „Matilda, nikad nisi bacila moje cveće, više

me ne voliš“, gleda me i žalosno i besno, ne može da oprostí. Sedam na trotoar ispruženih nogu i plačem i ja. Plačem za sobom, za svom nedovoljno voljenom i napuštenom decom ovog sveta. Ljidi misle da sam pala ili da sam pijana. Svejedno mi je.

Želela sam da se operišem u Somboru. Tu će bar neko doći da me poseti, a i lično poznajem nekoliko lekara, bili su moja deca. Na prijemnom šalteru, sestra mi kaže: „Vi ćete gore na dečiju hirurgiju, nema dole mesta“. „Tako je“, mislim zadovoljno, „tamo i pripadam“.

Budim se. Rana boli. Proviruju čupave glavice i gledaju me. Uspevam da im se nasmešim. Jedne noći devojčica mi leže ispod nogu, osećam njen topli dah i neću da se pomerim. Sigurna je sa mnom i ja sa njom. Ujutro je nije bilo, ali ja više nisam osetila bol.

Hemoterapiju sam teško podnosila, a moj onkolog se mučila zajedno sa mnom jer sam alergična na sve i svašta.

Sećam se. Park u Kamenici. Delim kockice čokolade mojim malim prijateljima sa zračenja. „Matilda, kada mogu oni izdržati, možeš i ti“, kažem sebi.

Smetaju mi neispravni toaleti, pohabana posteljina. Gledam stid i nemoć žena koje nemaju novaca za autobus kada ih otpuste kući. Dajem svoje spavačice kada prokrvare. Tamo smo svi zaboravljeni i napušteni, imamo samo jedni druge.

Izgubila sam kosu i nosila periku, žuljala me proteza.

Cedila sam sokove iz svežeg povrća i voća, jela što više presnog povrća i to je obnavljalo moj imunitet. Kretanje mi vraća snagu. Naročito volim šetnje pored Dunava jer u njegovoj moćnoj matici utapam svoje strahove. Reke zato i postoje, da umiruju i odnose zlo.

Ja sam planinar i nekoliko puta sam osvojila Triglav. I večiti sam putnik. Pevam u gradskom horu, stojim u prvom redu. Opominjem nemarne na preventivne preglede, posećujem bolesne i tvrdoglave i dajem brojeve telefona lekara koji su meni pomogli.

Ne mogu da prođem pored cveta i deteta, a da ga ne pomilujem. Prija mi dodir ljudske ruke, a još više ljudske duše. Čitam, idem u pozorište. Družim se sa ženama iz Društva za borbu protiv raka jer me one najbolje čuju. Razumeju moju želju da sam uvek u pobedničkom timu. Kada hodam ulicom, uvek sa novom frizurom i prikladnom odećom, hoću da pokažem svima da ću još živeti.

Ja hoću da umrem od starosti, a ne od raka. Svako neka dobro radi svoj posao; lekari svoj, a moj je, sada, da se ne predam. Kada to mogu ja, koja živim sama sedamdeset pet godina, onda to možete i vi.

MILENA

Kada me vide ovako visoku, kršnu, uspravnu i ponosnu, pomisle da sam snažna, jaka, odlučna žena. I svi se iznenade kada progovorim tiho, mirno, a ponajviše ćutim, samo mi oči kazuju. Spremna sam za priču, bez tajni, bez ustezanja samo u svom okruženju, u svom domu, i tamo gde su mi prijatelji.

Došla sam u Sombor iz Banja Luke, radila kao tekstilna radnica kada je to bilo na ceni i kada se poštovala stručnost i spretnost. Uvek sam u poslu bila prva na zadatku i trudila sam se da ga najbolje uradim. Radovala me je i moja porodica, suprug i dva sina, za koje mi nikada ništa nije bilo teško učiniti. Supruga nema već devet godina, a sinovi su izgradili svoje porodice; jedan živi u mom rodnom gradu, a drugi sa mnom u Somboru. Sada živim za unuke i uživam u njima.

Ne znam kako mi se desilo da se razbolim od raka dojke. Imala sam 60 godina, bilo je to pre 12 godina. Niko u mojoj porodici do sada nije bolovao od raka i svi su dugovečni. Meni se nekako čini da ni ja nisam bolovala. Napipala sam čvor, otišla do lekara, ubrzo operisana. Nije bilo nikakvih terapija, ni infuzija, ni zračenja, ni tableta. Redovno odlazim lekaru na kontrole, rezultati su uvek besprekorni. Ponekad pomislim da, ko zna, možda i nisam bila bolesna. A možda sam i zaslužila nečim da se osećam ovako dobro.

Živeli smo u naselju na obodu Sombora. Uvek smo se dobro slagali sa komšijama, ispomagali se, družili se. U naše dvorište svako je voleo ući. Najčešće je tu sa nama bila mala Zumra, vršnjakinja mog mlađeg sina. Bila je mala, neugledna, musava devojčica, veselih očiju i lepog osmeha. Roditelji su

joj se utapali u alkoholu i nemaštini, a svo devetoro dece su bili prepušteni sami sebi. Ja bih je umila, nahranila, ponekad i obukla. Volela je da bude sa nama. Njena majka me je jednog dana zamolila da je pričuvam dok ona ode u Bosnu, boji se, kaže, da joj otac ne naudi. Umesto nekoliko dana, Zumra je kod nas ostala mesec i po dana. Komšije su me pitale zašto sam je primila, zar ne vidim da me iskorištavaju? A meni je bilo lepo. Vratila se majka, a mala Zumra nije htela da pođe kući. Pozvali su majku u Centar za socijalni rad. Tamo je pijana otišla. Tada su došli iz Centra kod nas i saopštili da će Zumra u dom. Ona me je čvrsto uhvatila za suknju i glasno, u plaču govorila: „Ako me daš u dom, ja ću pobeći i baciti se u kanal!“ Svi smo plakali, a stariji sin mi je rekao: „Mama, neka Zumra ostane, ja ću uskoro početi raditi, biće nam lakše“. I usvojili smo Zumru. Dobila sam ćerku. Moj muž se nije protivio. Kada ja mogu brinuti o njoj, i on će pripomoći. Uvek je bila dobra devojčica. Uzorna u školi. Svuda sam je vodila sa sobom. Nije mi ispuštala ruku. Znala sam često do mojih u Banja Luku, nije bilo teško jer mi je muž bio železničar, pa smo besplatno išle. Vikendom smo išle u Suboticu, na pijacu ili na Palić u zoološki vrt. Uživale smo. Moja Zumra i ja. Zvala me je teta Milena. Ja sam se radovala što mi je Bog podario ćerku, eto meni sreće... Završila je poljoprivrednu školu. Kada su dopisnicom pozivali na roditeljski sastanak, nikako nije bilo jasno kako se za Zumru Mulalić poziva neko iz porodice Suzić. Zaposlila se. Kod nas je bila mojih deset najlepših godina. Potom se udala i otila u Petrinju. Rodila je četvoro dece. Prvu devočicu je nazvala Milena, po meni.

Kad sam operisala rak dojke, nisam joj to napisala u pismo da se ne uzruja. Prvi put je u posetu došla na sahranu mog muža 2003. godine. Bila je lepa žena, doterana, jedva sam je poznala. Joj, kako je to bilo! I suze, i smeh, i radost, i tuga. Eto meni moje Zumre! Više me nije zvala teta Milena, nego Bakica. Ostavila mi je 500 evra da redovno idem na grob mužu, ne peške, da uzmem taksi. Već odavno želim da

joj pođem u goste, ali bojim se da bi taj put bi za mene bio prenaporan.

Pred majčinu smrt sam otišla u Banja Luku, dvorila je i služila dva meseca. Dugo smo živele odvojeno, na dve strane, i kao da sam želela da nadoknadim propušteno. I mojoj majci je nedostajao razgovor sa mnom. Zahvaljivala mi je i stalno govorila da nije mogla zamisliti da ćemo tako brinuti o njoj i snaja i ja, nije verovala da će u takvom miru umreti i takvu uslugu imati.

Takva sam. Ne žalim se, dobro i mirno živim. Slažem se sa komšilikom. Ako ne mogu da pomognem, odmoći sigurno neću! Volim da obiđem i posavetujem. Za mene su sva vrata otvorena! Ponesem kafu, voće i pomognem. I dobro se osećam kada pomognem! Mislim da sam se izlečila baš zato što sam zadovoljna.

MILEVA

Ispratila nas je snežna mećava. Hladnoća od juče i u meni. Strah me paralisao. Misli mi se ukočile i počele da bruje u glavi ne dozvoljavajući nikakavo smirenje. Pre deset godina mi je izvađen bubreg zbog raka, a sada moram na operaciju žuči. Znam, čemu taj strah kada je to obična hirurška intervencija, rutinska, česta? Udišem bolnički miris i imam blagu nesvesticu. U sobi četiri bolesnice koje spavaju. Blede, stare. Posteljina isprana, moram da čekam da sestra namesti moj krevet. Izlećem iz sobe prema mužu. „Ovde je strašno“, šapućem. „Šta si mislila da je valjda klinika Švarcvald“, odgovara mi podsmešljivo. Vraćam se. Gledam kroz ogroman prozor somborske bolnice kako sneg pokriva grad.

„Dobar dan“, kažem tiho ženi suvonjavog, tamnog lica i crnih sitnih očiju, koja se probudila. „Stigla si“, odgovara. Pomislih, iza sna ili od lekova pričinilo joj se da me poznaje. Iz bolesničke liste vidim da se zove Mileva, iz Stapara je.

Lekarska vizita. Mileva hitro ustaje iz kreveta. Niska, mršava žena. Sestra joj skida gazu, odsečena joj dojka, šav od rane besprekora, lekar je zadovoljan: „Možete sutra kući, javite da dođu po vas“.

Po odlasku vizite, žena u susednom krevetu počinje da priča, preti celom svetu, dovikuje sestre, ulaguje im se. Uplašena sam i od nje. Gleda me nekako s prezirom, sigurno vidi koliko sam slaba i opterećena. Milevin pogled me smiruje. Posle provale hvalospeva svojoj odvažnosti, žena je zaspala.

„Mnogo se bojiš, ne treba“, obraća mi se Mileva.

„Imala sam već težu operaciju“, pokušavam da pravdam svoj strah.

„Znam. Sve znam“, prekida me Mileva, „Bilo pa prošlo. Živo čeljade sve istrpi“.

„Šta sad moja živina radi, valjda ih je komšija Pera zatvorio i nahranio“, nastavlja Mileva. „Dobro im je u štali, prostrano. Nekad su u njoj bila dva konja i krava. E, odavno je već prazna. Tako i naša kuća nekad tesna, sada prevelika“.

„Sami živite?“, pitam je.

„Sama. Kćerka mi udata u Kuli, unuka studira u Novom Sadu. Kuća mi na kraju sela. Od bašte i okućnice mogle bi da žive dve porodice. Zasadim u proleće svega: krompira, luka, paradajza, graška, boba, maka, imamo svi. Ovo proleće ću da zasadim i brokoli, karfiol mi svake godine bude dobar, beo kao ovaj sneg. Imam još desetak ćuraka, domaće, crne, nisam za katolički Božić sve prodala, nema narod para. Pilića i kokošaka i ne znam koliko, hodaju po zadnjem dvorištu. Pataka, jato, baćokaju po valovu, guske prošle godine nisam ni čupala, napravila sam sigurno preko pedeset jorgana ranije, sada niko i ne pravi više, kupe veštačke“, završava Mileva.

„Što se toliko umarate, morate li baš to sve da držite?“, žao mi je što toliko radi.

„Kako ću, dete, sedeti skrštenih ruku od tolikog prostora i smeštaja. Najveća je grehota pustiti vreme da utaman prolazi. I Gospod nas je stvorio da stvaramo dalje, za decu, druge ljude. Dok dišeš, moraš da radiš“, priča tiho, odmereno. I dok nabraja sve svoje poslove, nema u tome preterane živosti, žestine, naznaka hvale, samo ogromno strpljenje i mirenje sa sudbinom.

Saznajem, muž joj umro pre desetak godina. Posvetila se kćerci i unuci. Razume ona sve, zašto ne mogu često da dođu, eto, i sada ne želi da kćerka uzima godišnji i da je neguje, ne treba, dobro je. Komšije će prineti drva, može ona sama. Voli da popije kavu svako jutro, gleda u nepregledne njive i oseća kako diše zemlja, hraniteljka naroda.

Kako je ova smirena i vredna žena zaradila rak? Ima sigurno i ona svoj krst, ali ga nosi, a da ga ne pokazuje. Najteže je pobediti samoću.

Sutradan sam čekala na operaciju do podne. Dobila sam od straha ogroman pritisak. Mileva me sve vreme pratila i bodrila pogledom. Čula sam kako kaže kćerci koja je htela da dođe ujutro po nju da ne može izaći tako rano jer mora pričekati da mene dovedu iz operacione sale. Nisam mogla da verujem, prvi put, posle mamine smrti da neko pokazuje toliko nežnosti prema meni.

Doneli su me posle težeg, dugog buđenja iz narkoze. Mileva je sedela pored mene i brisala me vlažnim maramicama.

„Eto, gotovo je. Bićeš ti dobro“, tiho mi govori.

Spakovala je stvari i otišla zadovoljna što je i mene zbrinutu dočekala. Mirnim, laganim hodom kao da je nije ni bilo, ostalo je samo blaženstvo koje me je preplavilo i paket vlažnih maramica na mom stolu.

MIRJANA

Ja sam Anđelko, imam 65 godina, udovac sam, penzioner, otac dvoje dece, deda troje unučadi. Živim u uspomenama. Moja supruga Mirjana je bila od mene mlađa dve godine, čitav radni vek smo zajedno radili u metalnoj industriji. Ona u finansijama, ja u proizvodnji, stan smo dobili od firme, bavili smo se pčelarstvom iz hobija, podizali dvoje dece, voleli ih i bili ponosni na njih. U odnosu prema zdravlju ponašali smo se različito. Ja sam za svaku sitnicu odlazio u fabričku ambulantu, pregledao se, uzimao lekove, dok je moja Mirjana manje obraćala pažnju na svoje zdravlje. „Pa, mora nekad nešto i da boli, proći će.“ Žalim što joj nisam nametnuo svoj način ponašanja, možda je mogla duže poživeti. Stigla je do zaslužene penzije nakon trideset pet godina radnog staža. Bila je to 2003. godina. Tada se sve promenilo...

Sad uviđam da smo izgubili njeno dragoceno vreme. Izgubili smo njen život. Od proleća 2004. godine se počela žaliti da se ne oseća dobro, kao da je muči želudac. Znao sam da je sigurno jako boli kad je pristala da odemo do lekara. Dobila je lekove i uput za ispitivanje donjeg stomaka. Došla je i jesen 2005, a sledeća poseta lekaru se odlagala. Imala je ubrzanu sedimentacija. Uzela je antibiotike i otišla na pregled kod ginekologa. Hitno je upućena je na Ginekološku kliniku u Novi Sad. Bila je lepa u svojim pedestim godinama, neka snimanja su obavljali po dva puta jer bi po nalazima trebalo da izgleda iscrpljeno, a ona je delovala sveže, baš lepo. Predložena je operacija i ona joj se rado-

vala. Nadala se da će biti izlečena. Operacija je obavljena početkom septembra 2005. godine, odstranjeni su joj materica, jajnici i nekoliko limfnih čvorova. U oktobru smo stigli na prvu onkološku komisiju. U otpusnoj listi je stajalo IV stepen. Da bi ispunila uslove za zračnu terapiju, komisija je bila blaža u proceni dijagnoze, stadijum III na IV. Sve je to moja Mirjana odbila. Nije želela ni zračenja, ni hemoterapiju. Samo je želela da zna da li će ovim odustajanjem izgubiti pravo da dobije lekarsku pomoć, ako joj bude potrebna. Poštovao sam njenu odluku. I uvek tako. Kćerka, sin i ja smo joj donosili enciklopedije zdravlja, knjige o raznim vidovima lečenja raka, internet informacije o nje-
noj bolesti i ostavljali joj da donese svoju odluku. Šta je uticalo na to da se okrene alternativni? Možda priča da je glavna sestra onkologije na Institutu u Sremskoj Kamenici odbila da bude zračena i da prima hemoterapiju. Možda saveti lekarke da pređe na vegetarijski način ishrane. Možda, najviše, ispovest drugarice sa posla koja je zbog raka grlića materice zračena kobaltnom bombom. Njena priča o neizdrživim bolovima bila je dovoljna da Mirjana prednost u svom lečenju dâ alternativnom načinu.

Odakle da počnem? Gde sve nismo bili? Šta sve nismo poručivali preko interneta? Čajeve, reiši, japanske sušene pečurke, koje se na kineskom zovu „ling čí“. Tvrđi se da je to najkorišćenija lekovita gljiva Dalekog istoka. Kod nas je zovu „hrastova sjajnica“, a latinski naziv joj je „ganoderma lucidum“. Čajeve i mešavine francuske travarke Marije Treben smo takođe imali u svojoj kućnoj apoteci. Postao sam stručnjak u pripremanju i serviranju za nju.

Nisam vršio pritisak, niti sam je odgovarao od onog što bi joj se činilo povoljno za dobrobit njenog zdravlja, čak ni onda kada bi se u sebi duboko protivio toj alternativnoj metodi. Vozio sam je sigurno više od deset puta u selo Vučak kod Smedereva, kod majke Borke koja je lečila bioenergijom i masovnim molitvama. Moja Mirjana je bila ateista,

ali u trenucima svoje bolesti postala je duboko religiozna ,kao da je u prihvatanju vere pronalazila dodatnu snagu. Nisam ostajao uz nju tokom molitvi, nego sam šetao po selu i razgovarao sa seljacima. Svratio sam kod ljudi koji su prodavali med jer me je interesovalo njihovo iskustvo u pčelarenju. Pitali su me: „Šta radiš, čoveče, u selu Vučku? Zar ne vidiš da je ona šarlatanka? U Nemačkoj je bila i u zatvoru. Tužio je jedan Nemaac koga je kobajagi lečila“. Nisam imao odgovora, želeo sam samo da povlađujem Mirjaninoj želji. Sa njom je pred majka Borkinom kućom bilo ljudi iz cele Srbije, ponekad i više od sto. Spavali su kod nje na spratu i po drugim kućama u selu jer su seanse trajale po nekoliko dana. Došli su u Vučak zbog pisanja jedne novinarkе „Politike“ kojoj je Borka, navodno, spasila sina, pa je objavila članak o tom čudesnom izlečenju. Kopali smo i zemlju sa groblja po mesečini i nosili put Smederva, sela Vučka i majke Borke. Nisam verovao u delotvornost, bojao sam se da ne povredim Mirjaninu veru, sve sam činio što je od mene tražila.

Išli smo nekoliko puta i u Suboticu kod čoveka o kome su pričali da ima natprirodne moći, javno se reklamirao i na televiziji. Koristio je takozvani „Teslin generator“. Čini mi se da je i on bio zatvaran zbog plagijata ili tako nešto. Kod njega se zakazivao pregled i po nekoliko meseci unapred. Ne sećam se koliko je to koštalo. To nam nije bilo bitno. Mislili smo samo o zdravlju.

Izgledali smo kao očajnici. Naši putevi su imali samo jedan cilj. Pomoć. Pomoć! Mirjani se stanje sve više pogoršavalo. Čuli smo i za rusku doktorku Majru Sapugali, koja je primala u Beogradu. Rekli su da ima skener u očima. Imala je neki štapić. „Skenirala“ je Mirjanu, mahnula štapićem i nije uzela ni dinara.

Bili smo i na privatnoj klinici „Nova vita“ u Rakovici, interesovali smo se za principe zdrave ishrane u Mirjaninom lečenju. Pitaš me kakve je lekove Mirjana koristila?

Čitam ti otpusnu listu nakon operacije: „midol“, šumeće tablete gvožđa i „famotidin“. Ništa više. Mirjana je postala vegetarijanka, šetala je sve dok je još imala snage, pila je po deset čaša vode jer je u deset pravila o zdravlju dehidracija označena kao jedan od ključnih razloga za dobijanje raka. Izlagala se sunčevoj svetlosti i verovala u njenu blagotvornost. Bila je umerena jer je i to jedno od pravila. Nekad je pušila, pa je prestala. Bez cigareta nije joj trebala ni kafa, pa ni šećer, konzervisanu hranu je prestala da koristi. Kad god je mogla, bila je na svežem vazduhu, pogotovo dok je mogla ići u pčelinjak. U krevet je polazila najkasnije do pola deset, imala pozitivan duh i dobru volju. Jedino se nije mogla braniti od stresa.

Stigla je i 2006. godina. Mirjana je kopnila. Više sam je nosio, nego vodio kad je trebalo. Negovao sam je, tuširao, oblačio, slušao, pričao i zajedno smo donosili odluke. Životne. Ili bolje reći odluke koje će važiti i posle njenog života. Imali smo veliki trosoban stan koji je trebao naslediti sin, iskreno rečeno, njen miljenik. Nije rekla, ali sad pouzdano znam, žurilo joj se da se iselimo iz tog stana da ne umre u njemu i sinu ostavi tužnu uspomenu na maminu smrt. Dvadeset dana pre smrti uselili smo u naš mali stan. Nije dozvolila da se lakiraju parketi, samo da što pre uđemo u njega. I klimu smo postavili tamo gde je ona rekla, ne poštujući pravila o optimalnom mestu za to. Imao sam vremena u godinama posle njene smrti da ispoštujem optimalnost i premestim klimu. Tada je sve bilo podređeno njoj. Koristio sam godišnji odmor, slobodne dane, ljudi, kolege s posla su mi izlazili u susret, samo da mogu da se posvetim njoj.

Kopnela je. Menjala se. Više nije ličila na onu moju Mirjanu. Promenila je stav i o vegetarijanskoj ishrani. Poželela je pečeno pile, njena rođaka joj je od srca ispunila tu želju. Slatko je jela svoje poslednje zalogaje. Došla je u fazu kada su bolovi postali nesnosni. Doktorica joj je is-

pisala recept za flastere protiv bola, prihvatila ih je tek na nagovor lekarke iz Kućne nege.

Umrta je u noći 20. jula 2006. godine, oslobođena bolova. Andjelko mi je ime, bio sam njen anđeo čuvar, ali nakon svega, pitam se da li je moglo biti drugačije?

NADA

Lečena sam od raka grlića materice pre više od trideset godina, u svojoj petoj deceniji, a pre deset godina sam se suočila sa rakom dojke.

Oba puta znala sam dijagnozu svoje bolesti jer sam tražila iskrenost od svojih lekara. Nije bilo lako boriti se. U toj borbi bilo je i uspona i padova. Izuzetno teško sam podnela zračenje. Bilo je bolno punjenje kobalt bombom pre operacije materice, dobila sam fistule i pretila mi je gangrena. Lečenje je beskrajno dugo trajalo i tražilo je moju strpljivost. Oporavila sam se, a kod kuće me je negovala majka. Muž je bio veterinar, često odsutan zbog rada na terenu. Zaokupljen poslom, omogućio mi je da imam sve što mi je potrebno, ali je on retko bio kod kuće. Dece nismo imali. Na nekom putu u toku vožnje automobilom doživeo je infarkt i umro. Posle njega i moja majka. Svi ovi nemili događaji ponovo su slomili moj odbrambeni štit i ponovo sam se razbolela, sada od raka dojke. Ovog puta sam hemioterapiju još teže podnela, nego prošli put zračenje. Bila sam na granici života i smrti. Istrošena koštana srž odbijala je da proizvodi bela krvna zrnca koja bi me dalje štitila. Ipak, u borbi za život nisam nikada posustala. I sada mislim da sam pobedila zahvaljujući neverovatnoj izdržljivosti mog organizma, životnom optimizmu i veri u Boga. Moja sinovka je prihvatila da sa svojom porodicom brine o meni, da me neguje i ja sam konačno dobila decu kada sam imala više od 70 godina.

Najveću podršku tokom lečenja imala sam od mojih prijatelja iz Društva za borbu protiv raka, dobro su me razumeli,

jer su prošli isti put kao i ja. Tu smo naučili da se ne predajemo kada se nađemo u teškoj situaciji, da se borimo do kraja, da se radujemo svakom narednom danu, a i godini koje su nam poklonjene. Tu smo naučili da živimo sa bolesti, slično kao i pre nje, ne opterećujući sebe, pa ni druge. Bila sam srećna kada su moje prijateljice odlučile da se Klub žena operisanih zbog raka dojke nazove mojim imenom, jer sam svojim primerom pokazala da treba voleti život i da imati NADU znači novi put uz veru i ljubav, i izlečenje kao cilj. Inicirala sam posete manastirima na Fruškoj gori, odlazila u Veliku Remetu i manastir Grgeteg, molila se za zdravlje, za život, palila sveće za sve nas u Udruženju, ostavljala ponude i pomoć. Kada više nisam mogla putovati jer su me noge izdavale, a vrtoglavica povijala, pisala sam svešteniku pismo i darivala manastir za zdravlje svih nas. Ovaj poslednji, nesrećni rat i nemaština mnoge bolesne ljude je lišila mogućnosti da nabave lek ili odu u inostranstvo gde ih je čekalo ozdravljenje. Organizovala sam sakupljanje pomoći i usmeravala je onom kome je potrebna.

Rodila sam se tridesetih godina dvadesetog veka u imućnoj vojvođanskoj porodici, u Srbobranu, rasla u patrijarhalnim uslovima, školovala se za profesora maternjeg jezika, vaspitali su me da negujem prefinjeni ukus i gospodske manire. Učili su me da uvek pomažem, savetujem, vaspitavam i stvaram ljude. Volela sam da imam ne mnogo, ali da sve to bude najbolje, najfinije, najmekše, najprijatnije. Volela sam ljude i učila ih da je briga o sebi neophodna kako bi se imalo snage brinuti o drugima. Podsticala sam ih da čuvaju svoje zdravlje, da redovno odlaze lekaru, da osluškuju svoje telo jer ako se bolest na vreme prepozna, lečenje je uspešno. Da je to tako, dokaz je mojih trideset godina života sa ovom bolesti. Skoro polovina moga veka.

* Naše Nade danas nema, otišla je tiho zbog bolesti srca. Nezaboravne su njene večeri sa tamburašima. Naručivala je

bećarce i bila istovremeno srećna i tužna. Bećarci su bili njena spona sa svetom. Mogla je da se izgubi među tamburašima jer im je u potpunosti verovala. Tada se činilo se da nema nikakvih problema. Kao da joj se nije ništa loše događalo, svet je bio nov i otvoren za nju. Naša Nada ostaje naša NADA!

NAĐA

Naš poznati pisac, nobelovac Ivo Andrić napisao je otprilike ovako: „Bolesnik koji se ne pomiri sa činjenicom da je bolestan i bolest ne nazove pravim imenom, neće nikada ozdraviti.“

Od kad sam se razbolela, učim da živim sa činjenicom da sam se razbolela, da sam operisana, a da je to što je napipano u mojoj desnoj dojci bilo maligno i da je moja dojka odstranjena.

Kada sam pomislila da ću odlaskom u penziju konačno imati mirniji život, život sa manje stresa, više opuštenosti, više vremena za sebe i svoje najbliže, suočavam se sa činjenicom da je moj život doveden u pitanje. O životu se uglavnom razmišlja kada on bude doveden u pitanje iz bilo kog razloga.

Našavši se u situaciji da budem operisana od raka dojke, hvatam sebe kako čitam sve što je u vezi sa rakom, knjige, brošure, pa i novinske članke, praktično sve što mi dolazi pod ruku, što kod mene stvara konfuziju; jer i same reči karcinom, rak, maligno... dovoljne su da u najmanju ruku uznemire svakog čoveka, a obolelog i da uplaše.

Videvši da sam poprilično panična, uznemirena, puna straha, moje kćerke su me prosto „zatrpane“ novom literaturom, knjigama iz oblasti psihologije, knjigama koje jačaju svest, podsvest, samopouzdanje i mnogo naslova gde zdrav život zauzima primat. Verujte, pomoglo je, mnogo bolje sam se osećala.

Suočena sa teškom bolešću, vraćam svoja sećanja unazad i kao da sam u trenutku proživela čitav svoj život. I pored toga

što imam lep i dobar brak, dve predivne ćerke, divnog unuka, ja se sećam roditeljskog doma, koji je bio skroman, ali topao i pun ljubavi. Tata vrstan radnik, tesar, graditelj, samouk, iznad svega vešt. Verovatno sam od njega nasledila mnoge talente koji su činili deo mog života. Bio je dobar čovek, znao je sa odraslima, ali i sa decom. Na licu mu je najčešće bio smešak i spremnost da pomogne – po tome je bio poznat. Mama je bila oličenje žene, majke, domaćice. Bila je upravo sve što jedna porodica treba da ima. Bilo nas je troje dece, starija sestra, mlađi brat i ja, a pored brige o nama tu su bile i njive, krave, konji... Ne kaže naš narod uzalud da žena drži tri stuba kuće, a ona je bila upravo takva.

Kao da osetim miris krofni koje je ona vrlo često pekla za nas i za decu iz komšiluka (kuća nam je bila na čošku i tu je uglavnom bilo okupljanje i igra dece). O njenim krofnama se i danas priča! Sećanja na detinjstvo me čine srećnom. Bilo je lepo.

Osobinu da brinem o drugima, da su drugi uvek jako važni, da obraćam pažnju na njih, da im se uvek nađem ponela sam iz porodice. Shvatam, previše sam se davala, pa čak i tamo gde nije trebalo. Takva sam, brižna i preosetljiva.

Na žalost, u našu porodicu se prerano „uselila“ smrt. Vrlo teško sam se nosila sa takvim događajima, a bilo ih je previše što „po redu“, a „što preko reda“, onako, na prečac. Prerano su iz naših života otišli: moj otac, sestra, bratov sin, jetrva, dever...

U proleće 2007. godine, „otišla“ je i moja draga majka, o kojoj sam ja brinula kada se razbolela. Još uvek, kad o tome razmišljam, na ruci osetim njen grčevit stisak, kao onaj kojim mi je stiskala ruku u kolima Hitne pomoći, dok je gubila svest i govorila mi: „Ne daj me... Ne daj me“. Bilo je strašno, ali bar znam da sam joj ulepšala poslednje dane, da je videla i osetila koliko je voljena.

Maminu smrt sam jako teško podnela i nekad mi se čini kao da je još nisam prebolela. Posle mamine smrti bila sam

skrhana bolom, izmorena, slaba, osećala sam da i „mentalno popuštam“, kao da se vrtim u začaranom krugu iz koga nema izlaza. Time sam dovela sebe u bolesno stanje, a nedugo zatim sam se zaista i razbolela.

Sa svojih 60 godina nisam razmišljala o umiranju. Mislim da za to još ima vremena. Znam da još mogu da primam, a i pružam ljubav, da uživam u životu, koji je jedinstven, da uživam u svojoj porodici, čiji život bez obzira na sve, ja činim ušuškanim, blažim bolove, teram strahove, podstičem ambicije. Zato biram život!

Pitam se da li sam živela ispravno? Koliko sam grešila u životu, u želji da sve postignem, da imam dovoljno vremena za sve svoje ljubavi, bilo da su u pitanju ljudi oko mene ili poslovi? Mnogo sam radila, kako naš narod kaže „od jutra do sutra“, na radnom mestu, koje sam obožavala. Radila sam kao nastavnik u školi. Moja ljubav su bila i ostala deca, a kad dođem kući „izborim“ se da sve bude moje: snabdevanje, kuhinja... i tako redom, jer sam ja ta koja to radi najbolje, najbrže. Da li sam mogla drugačije? Mogla sam, znam to, ali to je ipak bio moj izbor. Začuđena nad nekim spoznajama polako shvatam zablude, a i to je korak napred.

Prve sumnje da nešto nije u redu sa mojom desnom dojkom javile su se u leto 2007. godine. Napipala sam nešto, nešto što nije ličilo na kliker, ali bilo je, nije bolelo, nije bilo promena na koži, bradavicama, ali bilo je „nešto“. To „nešto“ unosi nemir u moj život, postala sam nervozna, razdražljiva, sve mi je smetalo; a ja, ja sam ćutala, nisam pričala, a trebalo je, pa ja bar imam sa kim da pričam i naišla bih na razumevanje. Bilo bi lakše. Zašto nisam? Možda sam htela da ih poštedim, možda sam se ponadala da će to „nešto“ proći, nestati.

Moje ponašanje je bilo neobično i primetno, tako da sam prosto bila pod „lupom“ porodice, i pod njenim pritiskom sam otišla kod lekara. Krajem avgusta otišla sam kod onkologa.

Ulazim u hodnik, uzan, mračan, prepun zabrinutih i izobličjenih lica, a onkološka ambulanta poslednja, na kraju

hodnika. Zastadoh zapanjena i pomislih: „Bože, pa šta ću ja ovde?“ I, naravno, vratim se kući. To vraćanje kući nije rešilo moj problem, sumnje su i dalje ostale. Kad legnem na leđa, moja leva ruka sama ide, nesvesno ka desnoj dojci pipam i ima „nešto“, a to „nešto“ mi ne da mira i ponovo odlazim kod onkologa, ali sa ciljem da budem zaista i pregledana. Zahvalna knjigama strpljivo čekam svoj red.

Danas sam svesna činjenice da mi je pregled na koji sam tada otišla spasao život.

Doktorica je potvrdila moje sumnje i rekla da je, to što se pipa, za hirurga.

Kako sam se tada osećala, nemam pravih sećanja, verovatno šok, zaista ne znam.

Ozbiljnost i pravi strah osećam pri susretu sa porodicom po povratku kući. Neverica, briga, razgovor, šta, kako, pa i suze.

Narednih dana nije bilo mnogo vremena za razmišljanje: uputi, pregledi, analize, lekari i na kraju hirurški zahvat. Radikalna operacija, mastektomija desne dojke.

Tešila me moja sestra iz Beograda, koja je radni vek provela na onkologiji. „Znaš, sele“, tako me ona zove „Samo je bitno da ti zaista veruješ i da budeš ubeđena da će sve biti uredi. Ti to možeš, zaista možeš, ti si jaka i uporna, imaš divnu porodicu i dozvoli im da ti olakšaju put ozdravljenja, jer oni to zaista žele“. Ona je divna i hvala joj!

Nakon anestezije, buđenje, znači – živa sam, dobro je! Polako postajem svesna situacije. Suočila sam se sa činjenicom da nekako nisam više ista, nešto mi nedostaje. Polako levom rukom pipam i – šok, desna strana je ravna, nedostaje mi moja desna dojka, kvvari mi ravnotežu, stvara asimetriju. Puna straha pitam se kako li je ispod zavoja, šta me još čeka i da li ću to sve izdržati.

Bezrezervna podrška moje divne porodice, koja je sve vreme uz mene, daje mi snagu i nakon operacije svaki dan je lakši. Uz mene je bila i moja šira porodica, kumovi, komšije,

prijatelji... Znala sam da svi brinu, ali ipak posete u bolnici nisam želela. Mislim da ne bih podnela bol na njihovim licima, pri susretu sa mnom.

Dalji tok mog lečenja je određen konzilijarno u Sremskoj Kamenici. Terapija, koja me čeka, je: hemioterapija, ozračivanje i hormonska terapija pet godina, čime zapravo počinje mukotrpa i dugotrajna borba za moje zdravlje.

Dijagnoza je potvrđena, da – karcinom je, maligno.

Moj suprug je zaista uplašen, a kad je uplašen, on čuti, a oči ne trepću jer ako trepnu, zaplakaće, prosto ne može da sakrije emocije. Deca zabrinuta i stalno zapitkuju: „Mama, šta treba? Da li si bolje? Da li je sve u redu?“

Osetim, kuća je puna straha. Od ukupne situacije kao da se budim iz nekog sna, prihvatam činjenice i sebi ne dozvoljavam tugu, suze, jer kad mene vide jaku, raspoloženu, optimističnu i njima će biti lakše. Zaista je bilo tako i pomoglo je. Moja želja za ozdravljenjem, moj optimizam čine čuda i moj oporavak je vidan.

Novi strahovi! Počinje hemioterapija u Somboru i opet bezbroj pitanja, koja čekaju odgovor. Moja desna ruka mora biti pošteđena, a da li će leva sa tankim i dubokim venama sve izdržati? Šta je sa mučninom? Šta će biti sa mojom kosom? Preplašena ulazim u prostoriju koja ni po čemu ne liči na bolnički prostor, sedam na neku drvenu stolicu i pružam levu ruku. Strpljivo čekam da boca sa infuzijom i lekovima, kap po kap, konačno bude prazna. Znači to je to, sad znam šta me čeka i mnogo sam spremnija za sledeću. Medicinsko osoblje ljubazno, doktorka savetuje, obilazi, treba sačuvati leukocite, da ne dođe do odlaganja sledeće terapije, jer to remeti ceo ritam lečenja.

Od tada mnogo šta menjam u svom životu. Prvenstveno ishranu. Moj suprug je postao pravi virtuoz u miksanju voća, povrća, ceđenju sokova. Prilagođavam odevanje, a organizam jačam šetajući i po nekoliko kilometara dnevno. Odmaram se, čitam, radim stvari koje me opuštaju.

I pored terapije, koja nije laka, ja se sve bolje osećam.

Suprug i ja smo penzioneri, a Novi Sad je moj grad, moja šira porodica je tamo. Fruška gora, proleće dolazi, odlučujemo se da na zračnu terapiju putujemo svaki dan. Lepo zamišljeno, ali život je čudo i retko bude sve baš kako zamislimo, te i naše zajedničko putovanje.

Otišli smo na prvu zračnu terapiju, prebrodila sam nove strahove, sreća kratko traje, par minuta, da bi po povratku u Sombor, moj suprug završio u bolnici na grudnom odeljenju uz kiseonik i obostranu pneumoniju (upalu pluća). Sad je brig-a udvostručena, misli podeljene i pitanje šta i kako dalje?

Na sreću postoje prijatelji, ali zaista pravi prijatelji, tako da sam ja svoje terapije „odradila“ putujući u Kamenicu uz svakodnevnu posetu somborskoj bolnici.

Na našu sreću i veliko zadovoljstvo, sve se dobro završilo. Nastavljena je hormonska terapija i kontrole na šest meseci. Naravno, svaka kontrola donosi dozu straha, to je valjda ljudski, normalno.

Ono što je bitno je da sam ja dobro i da sam svoj život potpuno vratila u normalu. Živim život!

Član sam Društva za borbu protiv raka, divim se entuzijazmu, snazi, volji svih nas. Tu su predavanja, saveti, druženja... Tu sam upoznala meni sada drage osobe i stekla nova prijateljstva, koja život čine lepšim, bogatijim, sadržajnijim.

Naučila sam da slikam. Svaka moja slika je radost i zadovoljstvo, jer mi je vreme provedeno slikajući pravi odmor za dušu i telo.

Sada već više od četiri godine sa dijagnozom C50 (rak dojke) još uvek učim da prihvatam tuđu pomoć, da tražim pomoć. Trudim se da izbegavam negativne teme i ljude, odvajam bitno od manje bitnog.

Učim da prošlost postavim na pravo mesto, učim da praštam, a praštanje je oslobađanje našeg povređenog identiteta. Ne opraštam ono što mi je učinjeno, već onima koji su to učinili, opraštam njihovu patnju, njihovo očajanje...

Trudim se da živim današnji trenutak jer jedino je on stvaran. Volim svojih 65 godina, to su moje najljepše godine, godine koje prvi put i sad živim. Srećna sam što sam dobila još jednog unuka, kome su sada tri i po godine. Doneo je novu radost u naš dom.

Pored svih ljubavi učim da volim i sebe, volim svoje telo, želim da izgledam dobro i da se pre svega dobro osećam.

Naučila sam da kažem: „Ne“. NE! Neću ovo, hoću ono, neću to sad kad ti hoćeš, ja ću to kad ja hoću. Ne želim da imam sebe za najvećeg neprijatelja, želim pobjedu, želim život!!! Mislim da sam na dobrom putu.

NATAŠA

Došla je nenajavljeno, iznenada. Bila sam u punoj brzini, kada me je zaustavila. Srušila me je tako da nisam bila svesna šta me je snašlo. Bolest!

Imala sam trideset godina kada sam prvi put primetila čudne zdravstvene promene. Bila sam umorna, stalno sam imala lažne nagone na stolicu, a na toalet-papiru krv koja me je jako plašila. Požalila sam se suprugu i, prema dijagnozi lekara koji me je pregledao, počela sam da lečim hemoroide. Nijedan od lekova za hemoroide, koje smo birali u apotekama, nije pomogao. Ponekad mi je nadu davalo lako poboljšanje, ali nakon kratke pauze, krv i sluz u stolici uporno su se vraćali. Tražili smo pomoć, nadali se boljitku u svakom savetu i u svakom melemu. Bolest se pogoršavala. Bolovi su se pojačali, noću su bili nepodnošljivi. Iz noći u noć sam se previjala, bol je parao moju utrobu, nekada je to bilo i po dvadesetak uzastopnih noći bez sna. Bol je malo uminuo tek kad sam u hitnoj službi dobila infuziju sa lekovima protiv bolova. Imala sam i temperaturu, gorela sam, izgarala, vapila za pomoći. Posle skoro godinu dana korišćenja pogrešne terapije, stanje se ozbiljno pogoršalo. Za samo nedelju dana izgubila sam petnaest kilograma. Smestili su me u bolnicu. Uz upornost lekara konačno mi je ustanovljena tačna dijagnoza: Colitis chr. ulcerosa – bolest koju ću imati zauvek. Bolest koja je jedna stepenica do raka debelog creva. Bolest koju treba zauzdati, zaustaviti da se ne razvija. Borba mojih lekara za mene je tada počela. Ali... Ja nisam bila ta koja se borila. Bila sam u snu, ružnom snu, tačnije u bunilu. Nisam imala snage da razmišljam ni o

čemu. Nisam mogla da volim, žalim, slušam. Izdvojila sam se iz celog sveta. Injekcije, infuzije, tablete i glad smenjivali su se dvadeset četiri sata. I tako danima, nedeljama. Videla sam da svi oko mene plaču, šapuću, to me je ljutilo i čudilo, a ja sam i dalje ležala bespomoćno. Moj lekar mi je predložio da u pauzi između dve infuzije odem kući. Prepao me je vrisak moje dece kada su me videli. Bio je to vrisak radosti i užasa u isto vreme. Jedva su prepoznali svoju mamu. Opis mi je potpuno bio izmenjen. Drugačije lice, oči podbule, podočnjaci sivi, imala sam četrdeset kilograma, a moja desetogodišnja ćerka četrdeset dva kilograma. Provela sam dva sata kod kuće. Kada sam krenula nazad u bolnicu, kroz prozor sam videla dve male glavice moje dece, dva plačna lica koja se propinju na prste da me još malo vide. I to me je pokrenulo. Posle skoro mesec dana setila sam se svog najvećeg blaga – svoje dece. Ja njima trebam! Počela sam da razmišljam, valjda. Počela sam i da plačem. Mislim da su mi se tada vratila osećanja. Nisam više bila odsutna. Prelomilo se nešto u meni. Rešila sam da ću se boriti zbog njih. Rešila sam da ću trpeti zbog njih i zbog svih onih kojima sam videla uplakane oči i zabrinut pogled. Znala sam da moramo opet, bez obzira na sve, zajedno otići na nama draga mesta. Morali smo opet otići na Dunav – na Dondo, u naš Herceg Novi, na Zlatibor. Znala sam da ih moram videti kako se kupaju, skijaju. Rešila sam da ćemo moj Dejan i ja opet biti u Vrnjačkoj Banji i obići moj najdraži manastir Sv. Petke u Stublu. Razmišljala sam o lepim stvarima i maštala, maštala ...

Bolest je uporna, podla, stalno prisutna. Lekari su me uputili na nov način života. Pokušavam da to prihvatim. Skrivam koliko je moguće od svoje dece sve svoje teške trenutke, jer ne želim da i oni pate. I moja deca mi pomažu. Često prekinu igru na ulici, u dvorištu, dotrče da me obiđu i vide treba li mi neka pomoć. Prebrojavaju mi lekove koje koristim i opominju me da ne zaboravim da ih popijem. Podsećaju me na redovne obroke, jednu hranu koju pripremam za sebe, da ne bih morala

i za njih posebno da kuvam. Kada se vratim umorna sa posla, i sada, posle toliko godina iznova se uplaše, utihnu i čekaju da im kažem da sam dobro. Redovno se kontrolišem, stalno koristim lekove, od terapije koju sam uzimala poremetio mi se metabolizam, imam čir na dvanaestercu. Na redovnim bolnim kolonoskopijama pratimo grozdove polipa u mojim crevima, da ne izmaknu kontroli i uzburkaju bolest. Svake dve godine naiđe talas pogoršanja, kada me svlada umor i iscrpljenost, a krv i gnoj me stalno plaše. Sada imam trideset osam godina i znam koliko je teško prihvatiti činjenicu da nisi više kao nekada i da moraš da se odričeš mnogih stvari da bi postojao.

Iako se moje stanje bolesti stalno menja, čini mi se da se osećam bolje. Bolje sam samo zato što imam svoj cilj. Cilj mi je da budem dobro i da sam nasmejana svojoj porodici. Njihov osmeh i uspeh je meni najbolji lek. Oni su moje ozdravljenje!

ROZALIJA

Rođena sam 1962. godine u jednom malom selu u Banatu na rumunskoj granici. Nisam baš imala neko lepo detinjstvo. Moji roditelji su se rastali kad sam imala tri godine. Otac se odselio u Australiju i od tada sam izgubila svaki kontakt sa njim.

Mama se ponovo udala kad sam imala sedam godina. Živela sam sa očuhom, njegovim sinom iz prvog braka i njegovim roditeljima. Nisam se lepo osećala u toj kući. Nisam imala ni ljubav, ni sigurnost koja je potrebna detetu. Mama je puno radila i imala mnogo obaveza, a za mene nije imala dovoljno vremena. Zato sam želela da što pre odrastem, završim školu i odselim iz te kuće. Dobila sam posao u Somboru. Radila sam jedno godinu dana i onda se udala. Rodila sam svoja dva sina i na njih sam jako ponosna.

U vreme dok smo gradili kuću, mama se razbolela, razvela od očuha i preselila kod nas. Od tada živi sa nama. Mnogo mi je pomogla dok su mi deca bila mala, i dan-danas mi pomaže. Moj brak je bio sasvim normalan do trenutka kad je moj muž ostao bez posla i počeo da pije. Tada su počele moje muke. Nekoliko puta sam htela i da se razvedem. Ipak, ostali smo da živimo u zajedničkom domaćinstvu, ali nažalost kao da smo živeli jako daleko jedno od drugog.

Moja sreća je u tome što volim svoj posao cvećarke. Na takmičenjima u aranžiranju cveća predstavljala sam svoju firmu i osvajala nagrade za svoj kolektiv. Bila sam uspešna u kategoriji aranžiranja buketa i ikebana. Aranžiranjem cveća ulepšavam svet oko sebe, ali i svoj život.

Nažalost, kad sam imala 42 godine, nisam mogla da ulepšam ni svoj život. Morala sam izdržati teške trenutke. Sama sam u desnoj dojci napipala čvor i jako se uplašila. Strah me je naterao da brzo odem do svog lekara i još brže do onkologa. Onkolog mi je rekao da moram na operaciju, mnogo sam se bojala i nikom ništa nisam govorila. Decu sam sažaljevala, muž je bio nezainteresovan, mami je bilo dosta i njene bolesti. Kome da se poverim? Ostao mi je samo moj kolektiv, kolege i kolegice. Rekla sam. S obzirom da nisam imala rodbine ovde u Somboru, bili su mi sve, i rod i pomozi Bog. Šefica se odmah angažovala da mi ubrza vreme pripreme nalaza za odlazak u bolnicu, oslobodila me radnih obaveza i ja sam sakupila dovoljno snage da odem na operaciju. Operacija je obavljena. Probudila sam se, na desnoj strani sam imala zavoj i shvatila sam da više nemam dojku. Kao kroz maglu pamtim uplašene oči svojih sinova i želela sam da živim samo da oteram taj strah iz njihovih očiju. Muž je bio u pijanom bunilu i nije ga bilo briga šta se sa mnom zbiva.

Određena mi je zračna i hemioterapija. Moje preduzeće je pomagalo svoje bolesne radnike, meni su organizovali prevoz do Instituta na zračenja. Dobila sam i novčanu pomoć. Osnažila me ova podrška. Posle druge terapije, kosa mi je opala, a ja sam kupila periku i garderobu bez dekoltea. Želela sam da budem lepa, da me ljudi ne sažaljevaju što nemam jednu dojku. Poslednje terapije sam vrlo teško podnela, ali kraj lečenja se nazirao i počela sam razmišljati kako ću se uskoro vratiti na posao.

Vodila sam računa o ishrani, koristila sam mnogo svežeg voća i povrća, mnogo semenki, isključila sam brzo spravljenju i konzervisanoj hranu. Uzdržavala sam se od dizanja tereta, kolege s posla i moji sinovi su takve poslove radili umesto mene. Uživala sam u šetnjama, muzici, čitala sam, družila se sa ljudima koji me razumeju i koji mi prijaju. I mislila sam sebi i drugima samo dobro.

Taman sam mislila da sam ponovo stala na svoje noge, kad se četiri godine posle moje bolesti razboleo moj muž.

Imao je rak pluća, njegova borba je trajala skoro godinu dana. On, koji je tokom moje bolesti više gledao flašu rakije nego mene i prstom pokazivao na glavu, poručujući da sve dolazi iz glave – i bolest i ozdravljenje, sad je očekivao da ga negujem. Svesna sam, on je otac mojih sinova i ja taj zadatak moram ispuniti. Brinula sam o njemu. Ponekad bih pomislila kako bi meni bilo da očekujem da on neguje mene. Moju sudbinu imaju mnoge žene koje nisu dovoljno cenjene u svojim porodicama, ali su uvek tu da podmetnu svoja leđa, brinu o svima oko sebe. Besplatna nega. Jednog hladnog februarskog dana, deset meseci od otkrivanja raka pluća, moj muž je umro. Naši sinovi su ostali bez oca.

Uz naše bolesti, lečenje i umiranje, deca su završavala srednje škole, mlađi sin i fakultet, sada se nalazi u Segedinu, upisao je master studije. Stariji čeka posao. Još uvek su pod mojim krilima.

Volim život i imam još velikih planova da ostvarim! Upoznala sam i jednog divnog čoveka, osećam da je naša romansa na vidiku.

RUŽA

Salaš je ravničarsko imanje, udaljeno od grada i sela, na kome se živi i radi usamljениčkim životom, a vreme meri sunčevim izlaskom, kišom, snegom, vetrom i sunčevim zalaskom. Ravnica čini prvi korak jednak sa poslednjim. Živi se izdvojeno i mukotrpno. Nema nikavih vesti, sve se svodi na svakodnevnu brigu oko zemlje i stoke. Sve je negde daleko i nedostupno. Nema ni lekara.

Ruža se na jednom salašu rodila, provela detinjstvo i devojaštvo. Na drugom postala mlada žena, mlada majka, pa majka u godinama, ali unučad nije dočekala. Napipala je čvor u dojci, nije to htela da prizna i zna, nije umela izaći iz vrtloga u koji je upala. Lekara nije ni videla. Stavljala meleme, privijala bapske recepte za izlečenje.

Ponekad je, tako se bar njoj činilo, svoje strahove i bolove lečila kapljicom rakije. Struja alkohola kroz vene ju je činila neosetljivom, terala strah od smrti i privlačila u omamljujuće prostore pijanstva kojih se nije mogla braniti uprkos muževljevima batinama i prekora dece. Oni nisu ni znali zašto beži iz stvarnosti i često se opija. I tako: red melema, red rakije, red batina, red prekora, pa red melema... A dojke su postajale još bolnije; a neizvesost i strah sve veći.

Njeno raspoloženje se u trenucima alkoholisanosti naglo menjalo: jednog trenutka bi se nadala izlečenju, čas kasnije nada bi se pretvorila u očaj, ali je bila previše otupela da bi reagovala i potražila pravi spas. Bila je slomljena. Bezglasni jecaji su potresali njeno telo. Nije bilo nikog u blizini da joj priđe, deca su otišla svojim životnim stazama daleko, a muž

u svakodnevnim težačkim obavezama. Nije imala ni pravih prijatelja, nikog ko bi joj pomogao u ovakvom trenutku očaja. Samo su jablanovi oko salaša šumili svojim visokim krošnjama. Bila je bolesna, sama, i ako se ne desi kakvo čudo, tako će i završiti svoj život.

U naletu su joj navirala sećanja na vreme kad su joj dojke napupile i kad je prvi put osetila da joj bluza postaje tesna, da joj je potreban neko ko će pomilovati njeno telo i nežno dotaknuti bradavice. Pa onda sećanje na oduševljenje muža bujnošću njenih dojki kada su začinjali decu. Zatim sećanje na nabreknutost dojki dok je dojila svoja čeda. I zadovoljstvo na licima dece kad siti zaspnu na njenim grudima. I onda sećanje na izdojene i opuštene dojke sa bolnim čvorovima. Za njih, kao i za svoju umornu dušu, ona nije pronalazila pravi lek.

Ružu su našli u bunaru. Udavila se. Poslednji pogled se zaustavio na krajičku modrog neba oivičenog bunarskim otvorom.

Salaš u nepreglednoj ravnici obasjava sunce, zalivaju ga kiše, zavejava sneg i vetar šumi u krošnjama jablanova. U nekoj priči spomene se Ruža i njena prerana smrt u osami.

SLAVICA

Imala sam četrdeset i sedam godina kada su mi lekari rekli: tumor dojke. Očekivala sam operaciju i time razrešenje mojih dilema, gledala sam ljude oko sebe u bolnici i nisam osećala da sam deo njih. Rak je za mene bila nerazumljiva, doktorska reč, a ja se uopšte nisam osećala bolesno. Kada su mi rekli da je to rak dojke, osetila sam se kao udarena maljem. Shvatila sam da je stvar ozbiljna i kroz mene je prolazilo hiljade crnih misli, samosažaljenje, projekcija mog života uz bolest, neizvesna prognoza. Osetila sam se usamljenom.

U drugom danu po operaciji očekivala sam posetu, muža, decu, mamu. Oni su došli puni straha, a ja sam želela da im pokažem da sam dobro, da ih razuverim da sve ovo nije strašno, i da ih zaštitim kao i uvek. Prikrila sam dren kojim se čistila moja rana, šetala sa njima kroz park, ručali smo u restoranu. Dren se pomerio jer nisam mirovala i izazvao upalu zbog koje sam šesnaest dana duže boravila u bolnici. Kad sam shvatila da oni ne razumeju šta mi se dešava i da mi ne mogu pomoći, rekla sam sebi: „Sama si. Ponašaj se lepo prema sebi. Ti si sada sebi najvažnija“. U meni se nešto pomerilo, ja sam se zbunila, dolaskom na lečenje očekivala sam da je ovo samo uragan koji će proći, da će posle toga biti isto kao i pre, a ovo je izgledalo kao događaj koji će izmeniti moj život.

Nisam tajila da sam operisana, ali sam imala potrebu da štitim svoju porodicu. To je bio stil našeg života. Štitila sam ih i od rata kada sam muža i sina poslala u Švedsku, a nas tri, moja majka i ćerka i ja, smo u velikoj kući preživljavale hladne zime, nestašice, siromaštvo. Njihov boravak u Švedskoj se

umesto predviđenih šest meseci produžio na pet godina. Ali nikome u ovoj našoj sredini tada nije bilo lako. Radila sam od jutra do mraka da bismo opstale u toj užasnoj inflaciji. Mene tada nije bilo. Morala sam da uradim sve za njih, ćerku, sina, mamu, muža. Na poslu niko nije smeo da oseti tugu i gnev zbog svega što sam osećala dok sam gledala kako nam se ruši dotadašnji svet, država... Bila sam svedok užasnih priča dok sam pomagala izbeglim ljudima da popune formulare za iseljenje u obećane zemlje preko okeana. U svakoj porodici se desio neki lom.

Doktor mi je rekao da tumor veličine trešnje, koliki je bio čvor u mojoj dojci, naraste za sedam godina. Kada sam operisala rak dojke, tačno je bilo sedam godina od početka rata.

Bilo mi je važno da dobijem najbolju terapiju. Onkološki konzilijum je donosio odluku. I kao presudu, bez toga da me gledaju u oči ili pregledaju, odredili su mi sendvič-terapiju. Nisam znala šta to znači i zapitala sam da li će biti zračenja, jer sam želela da ga izbegnem. Kada su mi objasnili da je kvalitete lečenja koji će mi se pružiti isti kao Parizu, Londonu ili Tokiju i da je moja odluka da li ću prihvatiti lečenje, prihvatila sam preporučenu terapiju. Trebao mi je taj razgovor, objašnjenje, preporuka. Redovno sam odlazila na terapiju, strpljivo čekala svoj red, radila sve pretrage i budno pratila nalaze, znajući da je moja posvećenost tom zadatku jedini ispravni put. Čekala sam da se to završi i da se vratim svom životu.

Sad je već petnaest godina prošlo otkako je iz moje dojke odstranjen tumorski čvor.

Tokom lečenja, koje je trajalo oko osam meseci, imala sam puno vremena da razmišljam o svemu. Najveći šok za mene je bilo saznanje da sam sama sebi stvorila rak. Moj dotadašnji način života je očigledno bio pun stresa koji sam ja potiskivala, nisam sebi ugađala, niti davala oduška. Vratila sam se svom poslu i porodici, sve je bilo po starom, ali sam ja bila drugačija prema sebi. Osluškivala sam svoje potrebe i želje. Veliku pažnju sam posvećivala ishrani, sirovoj hra-

ni, voću, povrću i semenkama. Družila sam se, putovala više nego pre, otkrila sam neke svoje uspavane talente (slikanje, fotografiju)...

Koristim svaku priliku za šetnju, vožnju biciklom, plivanje u kanalu... u svemu tome uživam. Bez ustezanja govorim o toj epizodi svog života – rak ze mene više nije tabu tema. Čak mi je i pomogao da više vrednujem život, male stvari, prave stvari, da sve ono što mi se događa primam lakše, prirodnije. Sada se i smejem i plačem i psujem i radujem. Prihvatam sebe i druge i sve oko nas takvim kakvo jeste.

Zakupljena sam svojim interesovanjima, ali želim i da ispunim očekivanja svoje dece, ispunim njihove želje. Osećam da su mi zahvalni za svu slobodu koju im pružam, jer imam toliko želja, da nekada nemam dovoljno vremena, pa moram birati koju ću ostvariti. Kroz sve ove godine, muž je bio stalno zaposlen, dugo odsutan, život je prolazio, promenio se, putevi su nam se razišli, navikli smo se da živimo svako za sebe. Razveli smo se. To nije bilo zbog bolesti ili zbog rata, već smo se samo promenili. A možda je, ipak, sve to povezano... Više nije važno. Pronašla sam sebe i svoj mir.

Jogom sam se počela baviti par godina nakon operacije i činilo se da sam je oduvek iščekivala. Joga me je naučila da volim sebe, da svoje telo uvažavam i osluškujem. Da se umirim i stišam misli, da se koncentrišem i uronim u mir u sebi i usred buke i užurbanosti oko mene. Puno je mudrosti u knjigama o jogi, osećam da mi govore ono što sam oduvek i znala – o harmoniji unutar nas (uma, duha i tela) i jedinstvu između pojedinca i celog univerzuma. Tu sam naučila koliko je važno biti prisutan u svakom trenutku, gledati ljude i događaje sa puno ljubavi i strpljenja, opraštati, pomagati, stvarati... (Budi ti ono svetlo koje želiš da vidiš u drugima). Svakodnevnim vežbanjem joge sam dovela svoje opšte stanje u jedan optimalni balans, ostavila sam pušenje, imam liniju bolju nego u mladosti, dobar pozitivan stav prema svemu, dobro spavam i imam puno vremena da slušam ljude i da se družim sa svojim

unukom. Imam energije za sve što poželim – i to i radim. Idem na sve moguće radionice, izložbe, koncerte. Tamo srećem ljude sličnih interesovanja i dobro se osećam u njihovom društvu. Volim ljude, jer sam zavolela sebe. Zahvalna sam za sve, a i ponosna jer znam da sam to sama za sebe izborila. Osećam se snažnom, centriranom (u sebe) i zaokruženom ličnošću. Za to mogu da zahvalim sebi i jogi.

SLAVKA

Imala sam dvadeset i jednu godinu kada sam u belom stala pred oltar sa svojim Antonijem. Bio je samo nekoliko godina stariji od mene, voleli smo se, uživali i plesali kroz život. Naš argentinski tango je bio ne samo ples, već strast i ljubav pre svega. Na takmičenjima plesnih parova uvek smo zauzimali prva mesta. Izrodili smo sina i kćerku.

Nevolje su počele sa ratom. Moj Antonije se nakon sto dana ratovanja u rezervnom sastavu Jugoslovenske vojske vratio sa baranjskog ratišta svojoj porodici u Srbiju. Osetio je da teže guta, da ima bolove u stomaku, da mu se menja glas i počeo je da gubi na težini. Dočekalo ga je popunjeno radno mesto, ćerka na studijama, sin na pripremama za srednju grafičku školu. Zabrinuta za njegovu slabost prema alkoholu i tegobe koje je imao uporno sam ga molila da ode na pregled.

„Što pre do hirurga“, upozorila je lekarka gastroenterolog kada je obavila pregled jednjaka dečjom sondom jer ona za odrasle, zbog uznapredovalog tumora, nije mogla u njegov jednjak. Kasnije je započelo lečenje. U Kliničkom centru u Beogradu odstranjen mu je jednjak i deo želuca, ugrađena je gastro stoma. Obećali su ugradnju veštačkog jednjaka kad ojača. Soba, u kojoj se oporavljao nakon operacije, brojala je dvadeset i jedan krevet. Više nije moglo stati. Svi su bili popunjeni. Neki su se ležali sa ugrađenim veštačkim jednjakom. To mu je davalo nadu.

Antonije je došao kući, pripremala sam mu obroke mik-sajući hranu, onako kako sam to činila za našu decu kad su bila mala. Kombinovala sam vitamine, minerale, leko-

ve; vodeći računa o količini tečnosti koja mu je potrebna uz veštačku hiperkaloričnu hranu koju je donosila njegova sestra iz Nemačke. Nije bilo špriceva za ubrizgavanje hrane kroz gastro stomu, nabavljali su nam ih prijatelji. Kada stoma prestane da funkcioniše, pomagali su u najbližoj bolnici. Brinula sam o njemu sama. Naučila sam kako se presvlači krevet, a da se bolesnik ne pomeri iz kreveta. Da bih mu lakše prišla sa svake strane, krevet sam namestila na sredinu sobe, okretala sam ga svaka dva sata ne dozvoljavajući suvoj, istanjenoj koži da se rascepi i pretvori u ranu. Stalno sam mu nudila i dodavala sokove, čajeve da ovlaži usta. Dodavala limun. Dugi dani, a još duže noći sa bolovima u celom telu iscrpljivale su mog muža, a mene cedile. Pred mojim očima se sušio i nestajao.

Deca su učila i studirala u Novom Sadu i Subotici, dolazili su samo vikendom. Oduvek su bili tihi, sad su postali još tiši. Bili su uplašeni, nisu odlazili ni u disko-klub. Nije više bilo okupljanja društva u njihovoj sobi. Očima su me pitali hoće li tata ozdraviti. Samo se u maloj kućnoj štampariji smanjenim kapacitetom odigravao poslovni život u kome su radili umesto tate.

Lekarka u seoskoj ambulanti mi je veoma dobronamerno savetovala da pri miksanju hrane stavim i malo slanine. Njegovom organizmu to treba. Načelnik jednog odeljenja somborske bolnice sa svojom suprugom, takođe doktoricom, nudio, prodavao u svojim posetama i skupe strane vitaminske preparate. U očajanju davala sam i poslednji dinar za spas svog Antonija. Uspevala sam uz mnogo veza da iskoristim posetu lekara iz Kamenice i dovedem Antonija na pregled u bolnicu. Ljubazno i saosećajno dao je svoje stručno mišljenje o ishodu lečenja. Tad sam prvi put shvatila da mu nema spasa.

Kako je njemu stanje bivalo sve gore, prijatelji i komšije su dolazili do prizemlja kuće, tiho se raspitivali kako teče lečenje, bojeći se otići na sprat kod njega. Bilo im ga je žao, a nisu znali kako da mu pomognu. Zadruga, u kojoj sam radila,

omogućila mi je plaćeno odsustvo za negu mog bolesnika, a iz zadružnog ribnjaka stizala nam je sveža riba. Jedino na koga sam mogla računati da će mi pomoći bio je ortak mog muža i moja sestra koja je vodila brigu o prijemnom ispitu našeg sina, neophodnoj administraciji u vezi sa pregledima, laboratorijskim nalazima, uputima i lekarskim komisijama. Ako je neko trebao ostati uz njega kad ja nisam u kući, prihvatao je samo našu dobru i dragu komšinicu. Njena nenametljivost, pa i pokoja psovka, prijala mu je.

Nisam bila ni neraspoložena, ni nesrećna, ni umorna. Negovala sam ga, prilazima mu smešeći se i hrabrila ga. Kad bih se osetila nemoćnom, trudila sam se da on to ne vidi i da ne čuje moje uzdahe. Nisam razumela zašto mi snaga prerasta u malodušnost, a samopouzdanje u strah. Trpela sam. Osetila sam pretnju smrti koja se približavala.

„Zašto plačeš? U mojoj porodici svi rano umiru. Što se ti bojiš, kad se ja ne bojim?“, pitao me je kad primeti crvene oči. Od tog nepoznatog pogleda prolazila bi ga jeza. I polako je počeo da tone. Duboko u bezdan. Stavio bi mi ruku na rame i molio me da ne plačem, molio me da ga pogledam svojim nekadašnjim, vedrim očima. Svojim jučerašnjim očima. U času kad je izgledalo da je smrt blizu i da neće uspeti da joj umakne, pogledala sam ga nekako drugačije, uznemirio se. I umro. Više ga nije bolelo, više nije trpeo, nije ga bilo. Očekivali smo to dugo, mesecima, ali smo se ovog časa jako iznenadili i nismo se snašli. Sin je od užasa vrisnuo kao ranjena životinja, a kćerka je neutešno plakala, dugo, dugo.

Moja tuga je bila nemerljiva, bila sam slaba, nepokretna, nisam verovala da se nešto završilo i da nešto veoma neizvesno započinje. Beskrajno mi je nedostajao. Živeli smo 25 godina zajedno. Nisam mogla zaspati, dani su gutali noći, a ja sam sagorevala. Miris apoteke je nestao iz doma, a iz mog života su nestale obaveze koje sam godinama nesebično izvršavala. Dom je bio prazan bez njega, deca daleko, sve ređe bi

mi neko pokucao na vrata, a brzo bi i otišao uplašen mirom i tišinom moga doma. Beskrajno mi je nedostajao.

Pokrenula su me deca, njihova mladost i životna snaga, koji su su od mene tražili osmeh, razgovor i život u stvarnosti. I tako su se polako kidale niti samoće, koja je bila isprepletena oko mene. Obećala sam sebi: „Isplivaću iz tuge i neću misliti o njegovoj smrti“. Nakon mnogo dana, osmehnula sam se. Prvo sam taj osmeh osetila kao ruganje sebi nemoćnoj, besnoj, poraženoj, nekadašnjoj od koje je ostala samo jedva vidljiva senka. Nešto sam morala promeniti! Svesno i savesno sam na sebe preuzela zajedničke obaveze, koje smo do tada muž i ja radili, u svakom poslu i u brizi oko dece. Nastavila sam njegov posao u maloj kućnoj štampariji i knjigoveznici, počela sam da slikam, istražujem nepoznato.

Ovo su Slavkine zabeleške o osećanjima i teškom životu ,koi je imala dok se borila sa bolešću svoga muža.

Slavka je umrla trinaest godina nakon smrti supruga. U ovom razdoblju doživela je radost da njena kćerka zasnjuje porodicu i da joj podari dve unučice. Sin je diplomirao i bila je ponosna na njegove poslovne uspehe. Radovala se časovima slikanja, koje joj je obezbedio sin, kako bi se što bolje umetnički iskazala. U danu pre sopstvene smrti, dok je prisustvovala predavanju o sreći, imala je osećaj ostvarenosti i sreće: imala je porodicu, dobru decu, volela prirodu, otkrivala umetnost i verovala da je dobro, da skoro ne može biti bolje. Slavki je te noći utihnulo srce. Sutra ujutro više je nije bilo.

Godinu dana nakon Slavkine smrti, priređena je njena prva, posthumna, samostalna izložba slika. Traku su zajedno presekle njene dve unuke.

SLAVUJKA

Bila sam svesna svih svojih nesreća još u detinjstvu. Ja sam dete ljubavi. Mama me je rodila, a nisu bili venčani. Tata je bio oženjen, živeo je sa svojom ženom do kraja života, imali su sina koji je umro na rođenju. Mama se udala kada sam imala dve godine, dobila sam očuha koji me je vaspitavao kaišem i prutom. Valjda ga je pekla savest zbog dva muška deteta koje je sa ženom ostavio daleko, zbog nas. Živeli smo na salašu, uz puno rada, u velikom siromaštvu. Još nam je bilo teže kada se očuh utopio i to baš na Svetog Iliju. Hteo se onako pijan rashladiti u kanalu, pa tamo i ostao. Tada smo mama i ja ostale same. Tata je počeo dolaziti da vidi i mene i mamu, donosio nam je novac. Odlazila sam i ja u njegovu kuću. Prihvatila me je njegova žena, moja maćeha, zvala sam je baka Ruža. Tata me je priznao sudskim putem kad sam imala 13 godina, i od onda nosim njegovo prezime. Prešla sam u njihovu kuću. Svoje krpene lutke i igračke od kukuruzovine sam zamenila lepim lutkama, doterivali su me, poklanjali pažnju, školovali me. Osećala sam se važna. Bilo mi je dobro. Mama se nakon tri godine od smrti prvog muža ponovo udala, sa ovim očuhom je živela dvadesetak godina, vaspitavala i negovala njegovu ćerku, njenu pastorku. Sa svojom porodicom majka je živela u mojoj ulici.

Zaposlila sam se kao administrativni radnik. Tata se razboleo i osam godina bolovao od atrofije mozga. Ničeg se nije sećao, gubio se, prepoznavao me je samo u retkim trenucima. Kada je umro, baka Ruža i ja smo ostale same. U istoj godini je umro i mamin drugi muž, poćerka se udala. Mama je živela

sa poćerkom u zajednici, bila nesrećna. Videći moju tugu za majkom, baka Ruža mi je predložila da majka dođe kod nas, probaćemo da živimo zajedno. I živimo zajedno devet godina, održavamo baštu, negujemo stoku, brinemo o našem domaćinstvu, volimo se i pazimo sve naše rođake.

Baš negde kada smo počele da živimo zajedno i kada je izgledalo da se sve kreće na bolje, jednog majskog dana slučajno sam oblaćeci haljinu na bretele uočila ćvor u dojci. Nisam ni znala kome da se obratim. Pre nekoliko meseci sam bila kod ginekologa, pregledala me je i rekla da je sve u redu. Moj kolega sa posla me je odveo onkologu i ubrzo sam operisana. Nisam shvatala koliko je to bilo ozbiljno sve dok nisam postala svesna da nemam jednu dojku. Uopšte se ne sećam da su mi pre operacije rekli da ću bez nje ostati. Od onda se još više bojim odlaska lekaru, bojim se novih iznenađenja. Posle operacije sam zraćena i primala „nolvadex“. Stalno me je, svih ovih godina, na bolest opominjala bol, oteklina i zatezanje u ožiljku i u ruci.

Pre pet godina sam išla u neke svatove i upoznala sam mog Dragana. Nije to bila ljubav, nije to bila strast, niti interes, već potreba, razumevanje, strah od samoće i želja da mi bude lepše. I njemu je trebala podrška, živeo je sam, njegova ćerka je odrasla i osamostalila se. Prija nam zajedno, prija i bakama, poštuje ih, ispomaže. Živimo u njegovoj kući, a odlazimo bakama i brinemo o njima svakodnevno. Nismo se venćali odmah, a posle to nije ni bilo važno.

Pre četiri godine sam postala tehnološki višak i borim se za invalidsku penziju, već sedam puta sam dobila odbijenicu. Teško živimo. Penzije mojih majki su male i njih treba ispomagati. Draganova plata je za dažbine; sve što pojedemo, uhranimo i odnegujemo u bašti. Ovih dana sam podnela papi-re i socijalnoj ustanovi za pomoć.

U pripremi dokumentacije, kada sam poslednji put izlazila na invalidsku komisiju, pronašli su mi promene na jetri. Sumnja na metastaze. Posle devet godina od operacije. Spre-

mam se za biopsiju na jetri, zakazana mi je ovih dana operacija na Institutu. Ponovo novi preokret u životu; i opet nagore. Opet mi je najvažnija bitka za sam život, a strah me izjeda i ne dozvoljava da dišem i mislim. A tako želim da mi je dobro i da živim! Imam pedeset jednu godinu. Sada uzimam pšenicu u prahu dva puta dnevno i neke čajeve, tinkture da očiste moju jetru. Slušam svaki savet, svako iskustvo ljudi koji su imali ovakvu bolest. Čitam, tražim spas. I moje majke, znaju da se nešto dešava, znaju da idem na operaciju, ništa ne pitaju, boje se odgovora. A ja njih čuvam, pazim da se njima nešto ne desi. Mnogo mi pomaže Dragan i njegova sestra. Oni su sa mnom podelili moju muku. Biće valjda i meni bolje...

SMILJA

Imam 71 godinu. Sedim i prisećam se, a sve je nekako mutno, ne znam da li mi se ceo život dogodio ili sam gledala neku drugu Smilju kako živi... Sećanje ne počinje detinjstvom, kao da ga nije bilo. Radila sam u pošti. Poštarka su me zvali. Ceo život na šalteru, posle u govornici, završila u trezoru. Odgovoran posao. Uslužna drugima. Sve što god se od mene tražilo, sve sam mogla učiniti, nije bilo prepreka. I nekako uđe u krv da se ugađa drugima, a na sebe ne misli, tako jedan dan, pa još jedan, i to postane način života, drugi kažu: „Tvoj izbor“.

Život je tekao kao reka u koritu koje smo isklesali moj muž, moj sin i ja. I njima sam ugađala i uvek strahovala da ne bude gladi i bolesti, svakog drugog zla oko nas je bilo na pretek. Živeli smo skromno i štedljivo, sanjali samo snove koji su ostvarljivi. Da dočekamo penziju, sin postane doktor, gledamo unučiće kako rastu. U oskudici smo samo radili, da ne bismo razmišljali o tome kako će nam se i ovi snovi, tako skromni, izjaloviti. Kada je manje preteklo za pijacu, obrađivali smo komšijsku baštu, gledali u nebo; ako kiše nema, vukli kantama vodu i zalivali, radovali se plodovima koji bi nas oraspoložili i bojili dane vedrijim bojama. Kad iz ovog ugla gledam, moj strah je pola života bio borba: deset godina je prošlo u strahu od iščekivanja rata, deset godina u ratu, a deset poratnih godina su bile najporaznije. U ovim poslednjim godinama, umro mi je muž, moja bolest i starost su me slomili, svu nesreću oko mene sam doživljavala kao usud, tešku kaznu. Ni lepi događaji nisu mogli da me oraspolože,

kada mi se sin oženio i rodila moja Marina. Ipak, jedan san se ostvario. Moj sin je postao doktor. Svoj radni vek sam provela kao službenica u pošti i poželela sam da svakog obavestim da sam postala mama čiji sin leči.

Ne znam kako su zvezde te 2001. godine sijale na nebu, ali su se sve sile zla okomile na našu porodicu. Taman kad smo pomislili da ćemo pronaći svoj mir u uživanju u penziji, moj muž je počeo da kopni, slabi i nestaje. Naš sin je poštovao njegovu odluku da je dobro, da nije bolestan, da ne treba tražiti stručnu pomoć. Izabrao je čajevе i med koji će mu uliti snagu, ali kod lekara je otišao sa velikim zakašnjenjem, kada više pomoći nije bilo. Umro je od raka pankreasa, za tren. Činilo mi se kao da se sve srušilo. Naš dugogodišnji zajednički život je okončan. Ostala sam sama, tužna, plakala sam i pitala se: „Bože, zašto baš on? U njegovoj bolesti sam mu bila uzdanica, zašto sam sada tako slaba?“ Pregledavala sam fotografije iz naše prošlosti, prisećala se trenutaka sa venčanja, rođenja našeg sina; njegovih rođendana, godišnjih odmora, porodičnih slavlja, krsnih slava, sinovljeve mature i svih lepih trenutaka koji su mi sada nanosili bol. Celu godinu nisam mogla da se osvestim od straha koji se nadvio nada mnom i od tuge za svojim drugom.

A život je išao dalje. Moj sin je najavio ženidbu, običaji su nalagali veselje, a u meni tuga. Skupila sam snagu, okupila rodbinu i prijatelje, postala sam svekrva. Sve vreme tokom obreda i veselja tražila sam svoga muža među gostima, zamišljala da mi govori: „Ovo je, Smiljo, trebalo ovako... Ono onako, a ovo ti je, Smiljo, dobro“. I bio je on tu sa mnom, ponekad su me sestre i dever prestrašeno gledali kada su čuli da razgovaram sama sa sobom, a ja sam pričala sa njim.

Odmah posle svatova, nova uzbuna. Otišla sam na redovnu lekarsku kontrolu. Jako visoka sedimentacija. Od čega? Jasnih tegoba nisam imala, ali ja se nisam dobro osećala, već dugo. Kad malo razmislim, ja uopšte nisam ni pamtila da se osećam dobro! Najpre sam povadila i popravila zube, istra-

živali smo uzrok tako ubrzane sedimentacije. Nigde znaka bolesti. Samo na pregledu dojke, jedna mala kvrgica, koja ne izgleda sumnjivo. Ipak, moja lekarka nije popustila i uporno je tražila da se ispita mala promena u dojci. Sin mi je tada već bio specijalizant hirurgije, želeo je da mi pomogne, a bio je zbunjen isto kao i ja. Njegove kolege hirurzi, anestetičari, instrumentarke su me hrabрили, znala sam da sam u sigurnim rukama. U magnovenju se sećam lika moga sina i mnogo glasova oko mene, svi u isti glas govore: „Maligno, maligno, maligno...“

Uvek sam se molila Bogu, a sada još više i iskrenije. I svi su mi pomogli. Mesta za zračenje nije bilo, pa sam bila u gostima kod devera koji me je svakodnevno vozio na zračenje. Jetrva me negovala, pazili su me kao Boga. A meni se zračenje odužilo, šest nedelja kao šest meseci. Briga i pažnja su se nastavile i prvi put sam osetila umesto straha – mir. Prijao mi je crni čaj moga sina, briga i nega moje dve sestre koje su me naizmenično obilazile, kuvale mi, spremale zimmnicu, obezbeđivale ogrev, toplu kuću. Ono što sam ja kroz život pružala, vratilo mi se kada mi je to najviše trebalo.

I sama sam sebi pomogla. Prepoznala sam svoju snagu u tome da i dalje ugađam drugima, ali i da se družim i uživam, učim o životu i zdravlju. Osetila sam želju da pomognem drugima ženama koje se nađu u ovakvom beznađu. Pokrenula sam sve prijatelje i poznanike, koje sam upoznala radeći u pošti, i one koji su se sećali moga muža, sakupljala dobrovoljne priloge građana i preduzeća, prikupila novac da za naše Udruženje kupimo prvi laptop i video-projektor. Od tada lakše organizujemo predavanja, a naše poruke da je redovna kontrola kod lekara neophodna da bi se bolest otkrila na vreme je još upečatljivija. Ispovesti ljudi, koji su zahvaljujući ranom otkrivanju maligne bolesti, pobedili svoju bolest su najbolji poziv za povremeni odlazak lekaru.

I tako već više od jedne decenije. Setim se rođendana svakog našeg člana Udruženja, pošljem čestitku poštom, a tada

obidem i svoje kolege na šalteru. Čuvam unučicu i prikrivam da su došle godine kad se sve mnogo sporije radi, kad misao sporije teče, uho ne čuje svaki prigovor, noge teže hodaju, a strah vreba iza svake senke. Umesim toplu pogaču i čuvam mirisnu dunju na ormaru.

SNEŽANA I ZORAN

Da mi je neki vidovnjak rekao kako za kratko vreme više neću prepoznati sopstveni život, nasmejala bih se. Možda bih mu dala i dinar više zato što ima bujnu maštu.

Do pre dva meseca živeli smo zajedno. Tata, mama, moja sestra i ja. Sad tate više nema.

Pre deset godina se mama razbolela. Rak jajnika. Imala sam svega osam godina, a moja starija sestra trinaest. Mama je otišla u bolnicu. Kako nam je samo nedostajala! Prigrilile su nas bake, a trebala nam je mama. Nisam u potpunosti razumevala šta se to zbiva, zašto mama mora u bolnicu, šta to znači terapija, kad će mama doći kući? Mama je došla, bila je bleđa, bleđa, nije imala kosu; i jako nas je volela. Otišla sam frizeru i skratila kosu da što više ličim na svoju mamu. Baš smo bili srećni tata, sestra i ja.

Znala je doći sa terapija iz bolnice i sa osmehom na licu nas šminkati i pripremati za školski maskenbal. Nisam smela da je zamolim da mi pomogne oko crteža psa jer ju je jako bolela glava, ali ujutru, na stolu me ipak dočekaao završen crtež. Ona je uprkos bolu to uradila za mene. Mamu su nagradili na „Somborskom letu“ za najlepše ukrašen sto. I ja sam dopri-nela toj nagradi. Na Dunavu sam iz čamca dohvatala velike listove lokvanja, stabljike trske i pecala ribice, a ona je sve to složila da naš sto podseća na trpezu na čamcu, da bude lepo. Niko nije znao da je ona juče došla iz bolnice i da jedva stoji na nogama.

Bolest je godinama posle toga mirovala, a mi smo rasle, sestra je završila srednju školu, upisala Pravni fakultet, ja sam

završila osnovnu školu i upisala srednju ekonomsku. Trenirala sam atletiku i gimnastiku, položila ispit za sudiju u gimnastici i time obezbeđivala prve honorare, džeparac.

Kada se bolest ponovo pojavila, sestra i ja smo malo više znale o tome i osećale smo kroz šta sve mama prolazi. Mogla je sa nama da razgovara o tegobama, pružale smo joj više nege i pomagale joj u kući, mada se ona opirala. Ono što smo i Sandra i ja u tim trenucima kao poklon i pomoć u ozdravljenju donosile u kuću je bio dobar uspeh u školi i studiranju. Nakon ovog lečenja, mama je penzionisana.

Nije mir u našem domu dugo trajao.

Tata je krkljao i šumno disao. Osećao se neprijatan zadah iz njegovih usta. Na tatin pedeseti rođendan, mama ga je sačekala ispred banke, u kojoj je radio, i pošla sa njim na pregled. Postavljena je dijagnoza, rak jednjaka. Morao je u Beograd u bolnicu. Dva meseca je bio u bolnici dok su se obavila sva ispitivanja, operisan je i oporavljao se. Izgubila sam se. Posvađala sam se sa dečkom, trenirala i učila. U mojoj peronici je stajala tatina mala, plava slika. Najčešće sam plakala prilikom tuširanja. Voda sapira i mene i moje suze. I niko ne zna da ja plačem. Posle toga, tako izmivena suzama i vodom, idem da učim ili spavam. Prvi put suze nisam savladala pred drugima na dan kada je operisan. Njegova operacija je trajala sedam sati, a mene su moje suze savladale.

Nakon pet nedelja, prvi put smo posetile tatu. Bio je operisan, bila sam uplašena i zgranuta. Iz tatinog grla virile su dve cevi. Pobegla sam napolje. Pri povratku smo sve jako plakale; i baka, i mama, i Sandra, a ja najviše. Bolele su me one cevi što su virile iz tatinog vrata.

Primio je dve hemioterapije, treću nije. Počeo je da gubi glas. Bolest se razvijala. Penzionisan je. Ja sam mislila da je penzionisan jer mu je glas postao tiši, a rad sa klijentima u banci zahteva dobar glas. A bilo je mnogo gore.

Oko godinu dana smo živeli od kontrole do kontrole. Ja sam išla u četvrti razred srednje škole i pripemala se na ma-

turalnu ekskurziju u Beč, Prag, Bratislavu; a moja sestra je pripremala diplomski na Pravnom fakultetu. Tada ja nastala naša poslednja zajednička fotografija. Svi smo nasmejani, do-terani, lepo obučeni. Mama je pripremila posluženje.

U proleće ove godine i mama i tata su otišli na kontrolu u Sremsku Kamenicu. Tata mi je saopštio da mami nije dobro, mora na operaciju. I tatino stanje se počelo pogoršavati. Njihove bolesti kao da su se potpomagale. Kako jednom od njih bude loše, drugom se još više pogoršava stanje. Razlikovali su se jedino je u odnosu prema bolesti. Mama je hrabra, bori se, tata je popustio. Predao se.

Mamina operacija je kratko trajala, odstranjeno je par limfnih čvorova na debelom crevu. Bolest je ostala u njoj. Tata onako iscrpljen, vozi nas u posetu mami, nikome od nas ne dá da vozi njegovu „mazdu“, ta vožnja je bila strašna. Nesigurna, kao i mi svi.

Ja konkurišem na kriminalistiku i ne prolazim. Sandra se zapošljava kao pravnik, počinje da radi po Programu „Prva šansa“. Konačno za nas nešto dobro!

Ostale smo same u kući. Mama je bila u bolnici, a tata se preselio kod bake da ga neguje. Prijalo je kad su nas se setile komšinice i donele nam kolače.

Tati je bilo sve gore, prehladio se, infuzije više nisu pomagale, dobio je stomu, hranili smo ga preko stome. Teškom mukom smo nabavili silikonski kateter. Sada su nam oba roditelja bila u bolnici. Mama se opravljala od operacije, a tatu su operisali. Nisu me pustili da ga vidim. Baku jesu. Tata je bio u teškom stanju, baka je stalno plakala. Dok smo bili u poseti, obili su nam auto.

Još jedan naš tužan Uskrs. I samrtno proleće za mog tatu. Molila sam ga da se ne preda bolesti, da mora gledati dok sa celim gradom budem plesala maturalni valcer. Sećam se, mama se deset dana oporavljala od napora nakon kupovine najlepše maturalne haljine na svetu, baš za mene. Tata me je upitao: „Je li moja princeza bila zadovoljna na maturalnoj ve-

čeri?“ A njegova je princeza na prve taktove njegove omiljene pesme pobegla u toalet i plakala. U rukama mi je bio divan buket cveća, koji mi je tata poslao. Zнала sam da je to mama sve organizovala, da me malo uteši što su valcer, koji smo plesali moj dečko i ja, došle da posmatraju samo baka, Sandra i mama. Tata nije imao snage da dođe i vidi me.

Približio se moj maturski ispit. Tatu je počelo gušiti 4. juna: „Snežana, ako ja večeras preživim, to će se pričati“, požalio se mami. Morali smo ga odneti u bolnicu.

Prvi deo maturalnog ispita je bio pismeni iz srpskog jezika. Tema je bila „Kada ti je najteže, onda...“ Pisala sam o bolesti mame i tate. Napisala sam devet stubaca na velikoj hartiji na kvadratiće. Izašla sam u aulu škole. Čekala me je razredna Melita: „Mico...“ Zнала sam. Počela sam da vrištim. Tata je umro. U trenu svi su bili uz mene: razredna, direktor škole, profesori, radnici škole, moji drugovi. Svi su ispratili moga tatu zajedno sa mnom. Tog dana se nije održao drugi deo maturalnog ispita.

Nisam razmišljala, nisam osećala, nisam plakala. Predstojale su mi pripreme za prijemni na Fakultetu za fizičku kulturu. Već sam kasnila, ali sam se priključila, danju vežbala, noću sanjala tatu. Uvek ga vidim bolesnog. Čekam da ozdravi, da mi u san uđe zdrav i nasmejan. Na prijemnom sam polagala devet sportova i teoriju. U prvih osam sam postigla norme, a poslednji sport je bila trka na 1000 metara koju sam istrčala za mog tatu. Posebno poslednjih 300 metara. Moje ime je prvo na listi primljenih studenata za školsku 2012/13. „Mama, tvoja ćerka je prva u ukupnom plasmanu! Trčala sam i za tebe! Molim te, izdrži i ti svoju bitku!“

*Ivona mi je ovu priču poverila dok je njena mama primala hemioterapiju u Dnevnoj bolnici Onkološkog dispanzera u Somboru.

SOFIJA

Bojim se bolesti, nemoći, da legnem u krevet, a nema me ko obići. Moja ćerka je umrla, unučići su zaokupljeni sobom i svojim odrastanjem. Mlade ja ne interesujem, imam 70 godina, a i braća su mi starija od 80. Njima pomažem. I moj prijatelj je stariji, sve se teže vidamo, on živi na salašu, navikao je sa prirodom i svojim blagom, a ja sve manje koristim bicikl zbog bolova u kostima.

Nije me život mazio. Ili ga ja nisam pazila.

Sa 58 godina sam napipala kvržicu na dojci, pomislila da je rak, uplašila se. Otišla sam lekaru, uradili su mi punkciju, pregledali materijal i rekli da sve to nije opasno. Otišla sam kući i nastavila isto kao i pre. Čvor se nije povlačio, već je počeo i kožu da namreškava, odlučila sam da nema čekanja, da odmah moram nešto uraditi. Prijatelji su me odveli u privatnu ambulantu, da što pre nešto uradim. Da se što pre rešim straha. Dogovorena je operacija, pripremila sam se za nju. Kada sam se probudila iz dubokog sna, popipala sam dojku i nisam je našla. I tada je počela trka. Sa administracijom, sa životom. Ili bolje – za život. Izgubio se patohistološki nalaz, znali smo da je rak, ali nismo imali njegovo ime. Kad smo pronašli nalaz, trebalo je odneti pločice i kalupe na Institut, da se u tašnjoj laboratoriji vidi koji mi lekovi odgovaraju za lečenje. Na konzilijumu su mi odredili zračenje. Nije bilo slobodnih kreveta na Institutu, tako da sam putovala svaki dan iz Sombora, sve dok mi jedna medicinska sestra nije izdala sobu u blizini Instituta. Troškove iznajmljivanja sam pokrila novcem koji sam dobila za putni trošak tokom lečenja. Sve je to bilo

2001. godine, više od pet godina sam uzimala i hormonski lek „nolvadex“, svih ovih dvanaest godina se redovno kontrolisem i bila bih dobro da nije reume, iskrivljene kičme, bolova u kostima zbog kojih se budim svako jutro. I bilo bi dobro da nije moje zle sudbine.

Po zanimanju sam knjigovođa. U penziji sam već petnaest godina. Radim u bašti, volim da čitam romane, živim tuđe živote. Volela sam muža, a razvela se u trideset i drugoj godini kada je moja ćerka imala samo osam godina. Ja sam volela njega, a on je voleo da se kocka, ostali smo bez dinara, zaljubio se, druga žena je nosila njegovo dete. Već negde više od dvadeset godina imam prijatelja koji me pazi mnogo više od mog muža. Nije ovo žar i strast mladosti, ovo je sasvim drugačije, mirnije, sve je sa dogovorom, razumemo se, zajedno samo uživamo, sve prihvatamo sa mnogo više razuma. Ponekad odemo na izlet, obišli smo Frušku goru i njene manastire, uveče se kartamo, razgovaramo i prisećamo.

Kada sam operisala dojku, nisam nikom otvoreno priznala svoje strahove. Ćerka je za bolest saznala u bolnici dok me je obilazila, ali nikada o bolesti nismo pričale otvoreno. Po izlasku iz bolnice negovala me je u svojoj kući dve nedelje, brinula se o meni, ali izbegavale smo pričati o bolesti. I moj prijatelj nije bio u toku, držao se po strani ili, bolje reći, ja sam ga držala po strani od svojih strahova. Zna da idem na kontrole, ali nikada ne pričamo o tome. Strah me je od ljudi, iako su mi mnogi pomogli, doživljena razočaranja ostavljaju dublji trag, ne želim da pričam o svojim patnjama.

A najveća patnja mi je bila i ostala bolest i smrt moje ćerke. Moju Snežanu je zbolela noga, visoko u kuku u trideset osmoj godini. Izvršene su pretrage, preporučena je operacija i ugradnja veštačkog kuka, stavljena je na listu čekanja. To čekanje se odužilo, dok su izabrali vrstu kuka, dok je primljena na Banjicu prošlo je više od dve godine. Otišla je na operaciju kuka, a vratila se bez noge, sa dijagnozom sarkoma kosti. Imala je jaku volju za životom, iščekivala je da dobije „pro-

tezicu“. Nije se predavala. Štakama, od kojih je zavisio njen svaki pokret, tepala je: „Štakice“.

Snežana je napustila studije posle druge godine, nismo imale para. Zaposlila se u preduzeću koje vadi šljunak iz dubina Dunava, gde je upoznala i svoga muža. Bila je to je snažna, prava ljubav. Kada se razbolela, do beskrajaju je voleo, podržavao, imao strpljenja za nju, trčao sa posla da bi bio duže sa njom, a svi mi ostali smo bili po strani. Verovatno, baš zbog borbe oko Snežanine ljubavi zet i ja se nikada nismo dobro slagali. On je izgubio mamu kad je imao petnaest godina i mislio je da ni ja nisam toliko neophodna svojoj ćerki. Meni je jako nedostajalo što se ne brinem više o njoj, ali to je bila njihova odluka. Samo jednom smo bile iskrene. Štake su se izmakle, ona je pala, udarila se i jako je plakala, ne zbog bola, već zbog snaga na izmaku. Rekla je: „Mama, ti si uspela, a ja neću pobediti bolest“. Kroz najbolnije suze sam je uveravala da je to nemoguće, da će biti dobro, da mora biti dobro, da skupi snagu i ostane sa svojom decom...

Preuzela sam brigu o deci i kući, a o Snežani se bezgranično iskreno brinuo njen muž, on se posvetio njoj, vodio je na terapije, strpljivo joj prekraćivao duge sate dok je tekla infuzija, nežno je mazio paperje nove kose. U periodu između terapija, Snežana je svaki dan šetala sa „štakicom“, sakupljala snagu i kondiciju da bi bila dovoljno jaka da dočeka muža kada sa brodarima dolazi sa terena. Petnaest dana je bio na brodu, a drugih petnaest u mesecu uz Snežanu. Dirljiv bi bio svaki susret na uglu ulice: lepa, plava, mlada žena, koja čeka kombi koji prevozi radnike, strastveni poljubac dobrodošlice i radost susreta. Svi su znali za Snežaninu bolest i divili se njihovoj ljubavi, volji da bude bolje, pomišljajući kako su sami nezahvalni za svako zrno zdravlja koje poseduju. Snežana je болоvala oko dve godine i utihnula. Ne znam da li je znala da će umreti, čini mi se da nije verovala u to. Moj zet je zabranio da razmišljam o tome šta će biti, da pitam kako bi želela da je deca pamte. Na sahrani, tuga i plač njene devojčice, koja

je imala petnaest godina, i njenih drugova i drugarica iz škole koji su želeli da podele bol sa njom. Vrisak malog dvanaestogodišnjeg sina, koji sve ove ljude u žalosti nije prepoznao. Ta mala deca su odmah dobila pregršt obaveza i u istom trenutku su odrasla. Nedelju dana posle Snežanine smrti razgovarala sam sa zetom na groblju, kada mi je saopštio da bi voleo sam da brine o deci i da neće braniti da me viđaju. Znala sam, više nema mesta za mene u njihovom domu. A mogla sam pomoći, barem skuvati ponekad. Posle me je rastužila priča da svi traže uzroke Snežanine boleti i da je nasleđen loš gen...

Prošlo je pet godina od Snežaninog odlaska. Meni je iz dana u dan sve gore. Sve teže podnosim gubitak svoje ćerke. Nema ko da me pita: „Mama, kako si?“ Unuci odrastaju, nemaju vremena. Uplatim kredit za telefon da me pozovu, ali porukice ga brzo istroše. Čekam da me pozovu, možda i dođu. Dok čekam, slamarim, pravim slike i predmete od slame. Lečim dušu...

SVETLANA

Maj 2000. godine. Tonemo u krupne senke ostarelih kestena. Sin hoda pored mene, a zapravo sam sasvim sama i biću tako sve dok se posle sedam godina ne probudim, izlečena i vraćena sebi, porodici i ljudima.

Nosim već sat vremena saznanje da mi tumorske ćelije divljaju u desnom bubregu. Vraćam se sa pregleda ultrazvukom. Nisam iznenađena, gotovo da sam to i očekivala. Boli me već mesec dana ispod desnog rebarnog luka. Bol nije jak, ali ne prolazi, uznemirava i vraća svaku misao nazad, ne dozvoljavajući prizivanje budućnosti. Snovi mi postali teški, košmarni. Crne lokomotive natovarene ugljem po celu noć manervišu u mojoj glavi, a vrane krešte i bude me oznojenu i uplašenu.

Bila sam pre pet dana kod lekara opšte prakse. Nekako sam i umorna. Krvna slika, pregled mokraće nisu ukazivali na neko značajnije oboljenje. „Pesak iz bubrega je verovatno krenuo i zaparao zidove mokraćnih puteva. Povećan broj eritrocita u mokraći je od toga. Odmorite se nedelju dana, pa dođite da zatvorimo bolovanje. Nije potreban pregled ultrazvukom“, rekla je lekarka. Sin, student Više medicinske škole, je preko vikenda povraćao i po preporuci pedijatra odvela sam ga kod radiologa, u privatnu praksu na pregled. U Domu zdravlja se na ultrazvučni pregled dugo čeka. Doktor nije nplatilo sinu, budućem zdravstvenom radniku i ja sam u trenutku odlučila da ipak legnem na krevet. „Gospođo, imate tumor“, izmenjenog izraza lica, posle dugog posmatranja i konsultovanja literature, saopštio mi je dobri čovek.

Sada se vraćamo kući i ćutimo. Sin kao da nema hrabrosti da me pogleda. Topao, lep, majski dan. Mirišu još zatvoreni cvetovi lipa. Ruže iz žičanih ograda pomolile svoje latice umivene čestim kišama. Sve to vidim i osetim, a nekako lebdim zaključana u svoju unutrašnjost. Susrećem mašinistu sa vodovoda, gde i ja radim, on prolazi na biciklu. Uvek je bio nezadovoljan količinom moga znanja, ponašanjem, uostalom kao i ceo grad što je nezadovoljan kvalitetom vode za koji sam ja, kao tehnolog, odgovorna. Osećam gotovo olakšanje što dugo vremena neću morati objašnjavati da se ništa ne može promeniti dok ne dođe do radikalne rekonstrukcije fabrike vode. Neću više sa osećanjem nemoći i stida odgovarati na brojne reklamacije ljutih građana.

Otvaram kapiju kuće koju nikad nisam prihvatila kao svoju. Svekrva, starija, debela žena, odmara na kauču posle ručka. „Neven ima presavijenu žučnu kesicu i mora da pazi na ishranu. Ja imam tumor u desnom bubregu“, kažem. Prvi put mi je svejedno kako će reagovati. Sada mi njena grubost i nerazumevanje više ne mogu ništa. Sve što je prošlo, postalo je nevažno.

Muž ostavlja bicikl, dolazi s posla. Kažem i njemu rezultat naše posete radiologu. Gleda me sasvim mirno, možda malo uplašeno. Ćuti.

Telefoniram bratu. Uzbuđeno zamuckuje i razočarano uzdiše: „Dođi kod nas, zvaćemo Brankicu, medicinsku sestru sa urologije, da i ona dođe“.

Slušam Brankicu koja nas smiruje da to ne mora biti ništa, njena tetka je isto operisala i živi posle već dvadeset godina. Sutra ću s njom na pregled u bolnicu kod urologa.

Staložen čovek. Potvrđuje dijagnozu. Daje mi broj telefona od skenera u Novom Sadu. Opet privatna praksa. Srećom, ostalo je još malo maraka, koje je muž zaradio prošlo leto znojeći se na usijanim limovima brodogradilišta u Kladovu.

Nikad Novi Sad nije bio hladan i tih kao tog toplog dana. Restrikcija struje. Dugo čekamo na zakazano snimanje.

„Tumor je veliki sedam puta osam centimetara, malo se rasuo u masno tkivo. Ostali organi u abdomenu su zdravi. Najbliže limfne žlezde ne prelaze deset milimetara. Možete odstraniti bubreg i u somborskoj bolnici, to je već rutinska operacija. Srećno!“, saopštava mi mladi lekar u čekaonici. Ispraćaju nas dve žene gledajući me iznenađeno, viču i one: „Srećno!“

Subota. Kćerka ima svečanu večeru u Hotelu „Vojvodina“ jer je završila osmi razred osnovne škole. Isprobava haljinu, komšinica joj pravi frizuru. Ja sam sasvim odsutna. Skupljam veš koji ću poneti u bolnicu, srećom prošle nedelje, kada sam na kredit u „Jumku“ kupovala sinu nekoliko letnjih majica, kupila sam i sebi pidžamu. Kućnu haljinu mi je još moja baba kupila kada sam se prvi put porodila. „Mama, hoćeš li ići da nas vidiš i isprartiš“, pita kćerka pažljivo. „Naravno“, odgovaram i mislim kako život mora da ide dalje. Dolaze i prijatelji. „Biće sve dobro, znaš da ja uvek osetim budućnost“, uverava me Vera.

Stotine razdragane dece. Devojčice se klate u previsokim štiklama, dečaci se smeju. Radost prska glavnom apatinskom ulicom. Plašim se da ću pasti koliko sam tužna, uplašena i opterećena. Bračni par iz komšiluka muža i mene poziva na piće u čardu na obali Dunava. Pričaju neprekidno, teše. Zahvalna sam im, ali ih ne čujem. Prvi put sam ovde. Muž je uvek smatrao da je svaki izlazak iz kuće bez njegovih roditelja nepotreban luksuz i da bi ih to povredilo. Sada i to nije važno. Prebrzo se kreću kazaljke sata. Ostao mi je još jedan dan u kući.

Spavam i prvi put posle mesec dana lokomotive ne rigaju prljavu paru.

U nedelju ispraćam sina za Beograd. Ne spominjemo bolnicu. Pred njim je ispitni rok, tek je prva godina. Slažem svoje stvari u žutu, malu putnu tašnu, koju sam kupila od svoje prve plate, kada sam išla bratu na vojnu zakletvu u Pulu.

„Donela sam ti da tamo čitaš“, pruža mi prijateljica debelu knjigu. Čitam naslov „Vreme smrti“. „Bože, valjda nije predskazanje“, mislim ne verujući.

Ponedjeljak jutro. Pada kiša i duva vetar. Brat nam je posudio njegov automobil. Brzo smo u Somboru. Širim kišobran, a snažan vetar i pljusak mu kidaju žice, izvrću, odnose niz stepenice. Polumokra ulazim unutra. Skidam se u garderobi i kao da sa odećom odlažem i sav protekli život, nedosanjane snove, propuštene mogućnosti. Postajem samo bolesno telo koje odavde treba da izađe osposobljeno da i dalje nosi dušu.

Pozdravljam se sa mužem i ulazim u praznu sobu. „Biraj krevet“, kaže veselo Brankica poskakujući po njima, da bi pokazala njihovu čvrstinu. Ležem u onaj do zida i do toaleta jer kiša počinje da curi iz tavanice kod prozora i osoblje podmeće tamo lavore. Hladnoća i vrućina mi se smenjuju u glavi. Dolazi krupna starija žena i leže u krevet do moga. Slušam priču o životu uspešne, imućne porodice iz Zapadne Slavonije kojoj je rat devedesetih godina odneo sve, pa i život njenog muža. Sada je kod mlađeg sina koji radi kao lekar na infektivnom odeljenju. Ona ima rak bešike. Smirena je, razborita, nema straha u njenim očima. Mnogo će mi značiti njena toplina i pažnja sledećih dana. Mene će operisati u petak. Brinem o baki koju su dovezli iz operacione sale. Muž me posećuje svaki dan, uglavnom ćutimo. Znam da je njemu i kćeri dobro, svekrva je dobra majka i baba.

U četvrtak je u sobu ušao urolog, zagrlio me i upitao: „Hoćemo li to ujutro uraditi?“ „Hoćemo kad moramo, nemamo izbora“, odgovorila sam. Ja sam mu sve vreme verovala.

Uveče sam popila tabletu za smirenje i probudila se u pet. Istuširala sam se i legla u krevet čekajući. Odmah posle vizite su me pozvali. Žmurila sam kada su me dotakle nežne ruke: „Pogledajte me. Sada ste bolesna žena, a posle ovoga ćete biti zdrava žena“. Bila je to lekarka, anesteziolog. Mnogo mi znači taj dodir. Više me nije bilo...

Budim se na intenzivnoj nezi. Muž maše kroz staklo, ali ja ne mogu da se pomerim. Gotovo je. Bol mi ne smeta. Tri dana

sam nepomično ležala pod plavičastim neonskim svetlom slušajući ravnomerno pištanje aparata, želeći silno da sestra malo češće dođe, pokvasi mi usta i umanji moju samoću.

Na odeljenju mi je bilo dobro. Muž mi je donosio toplu, pileću supu svaki dan. Brzo sam se oporavljala. Smirena i opuštena, čitala sam. Čim su mi izvadili kateter i dren, išla sam sama u toalet. Baka je s radošću čekala da u kuvalu pripremim za nas jutarnju kafu. Posetile su me i kolege sa posla. Dugo se nisam tako glasno smejala. Činilo mi se da je sve ružno i uznemirujuće iza mene. Oprošteno mi je što sam bila lena, slaba, nesposobna da se radujem životu onakvom kakav jeste, a sada tek vidim da je divan. Eto, svi me vole, pozdravljaju, dolaze. Čistačica iz firme Slađana se predstavila da je moja sestra iz Niša, zove telefonom svaki dan i da me razonodi, priča svojim srbijanskim naglaskom vesele dogodovštine iz grada. Nadošlo osećanje sreće nije moglo da umanji ni saopšteni rezultat histopatološkog nalaza o uzorku bubrežnog tkiva identifikovanim mladim ćelijama raka koje su se brzo razmnožavale.

Četrnaesti dan od operacije me puštaju kući. Pozdravljam žene iz sobe, delim sokove onima kojima poseta retko dolazi. Sin i muž mi pomažu oko stvari. Urolog me ispraća do vrata dugo gledajući za nama. Osećam da ću mu se najlepše zahvaliti ako pobedim bolest i dokažem da je on dobro obavio svoj posao.

Stižem u naše dvorište koje je lepše no ikada. Svekar me prepoznaje iako izmučen Alchajmerovom bolešću, govori reči dobrodošlice, a ja veselo krećem prema svekrvi. Zaustavlja me njen hladni pogled pun straha. Ona mi nije oprostila što sam joj uzela sina, promenila raniji način života, umanjila slobodu odlučivanja i kretanja po kući i sada još u nju donela tešku bolest. Uplašila se za materijalnu egzistenciju porodice. Reći će budućih dana svojim prijateljicama: „Jadan moj sin sa bolesnom ženom. Nekad prvi u svakom poslu, u veselju, sada se od problema ne vidi i ne čuje“.

Želela sam da odem iz kuće i da vratim slobodu mužu, svekru i svekrvi. Našla sam i namešteni stan, ali su me zdrav razum i ljubav prema deci, mužu, pa čak i prema starcima zadržali. Bila sam im ipak potrebna ili samo nisam imala hrabrosti. Bili smo, zapravo, potrebni jedni drugima.

Primila sam interferone kao jedinu moguću zaštitu od ponovnog isključivanja malignih ćelija. Terapiju obično prati mučnina, povraćanje, temperatura, bolovi u mišićima. Ja sam pripadala malobrojnim ljudima koji ne osete nikakve tegobe.

Nastavila sam da živim i radim kao i pre operacije ne želeći da trošim novac, kojeg je bilo malo, na kvalitetniju hranu, voće, dijetetske proizvode. Išla sam na zakazane kontrole kod urologa, radujući se s njim dobrim nalazima.

2003. godina, zima. Nemamo više ogreva. Muž odlazi u šumu da naseče drva. Pada na ledu i ozbiljno lomi nogu. Svekar leži nepokretan mesec dana. Pomažem svekrvi oko njegovog previjanja. Vlažim mu usta i govorim da se ne plaši dok izdiše. Svekrva dobija šlog i posle nekoliko dana umire. Muž ih oboje ispraća do groblja sa nogom u gipsu. U jesen dovodim u kuću svoju baba Zoricu iz Spasova. Ima osamdeset sedam godina. Mene je primila u svoje široko krilo kada sam imala šest meseci i iz njega pustila tak kada sam se udala. Štiteći me neprestano od vanjskog sveta možda me i učinila tako slabom. Senilna je. Negujem je pola godine. Umire laganom. Celivam je u čelo i ona mi šalje poslednji blagoslov očnim kapcima koji su podrhtavali. Da ih otvori, više nije mogla.

Sve proteklo vreme ja imam nekakve bolove, uglavnom u kostima i stomaku. Nemam hrabrosti da idem kod lekara. Obaveze u kući i na poslu, bar na trenutak, pomognu da zaboravim. Moja tuga postaje sve veća. Nemam snage da uklonim lične stvari svekra i svekrve i da konačno uđem u njihovu sobu. Moje lice dobiva plačljiv izraz. Teško mi je i da skuvam ručak. Pritiskaju me utvare prošlosti. Optužujem sebe za smrt muževljevih roditelja, za loš materijalni položaj porodice. Kada muž priča sa oduševljenjem o veselim žena-

ma sposobnim i da zapevaju, zaigraju, opsuju i okopaju jutro kukuruza, ja zažalim što sam mu uskratila mogućnost da sa takvima podeli svoje dane i da mu još za to možda nije kasno. Razmišljam opet o odlasku. Kao da me ova kuća ne voli i neprekidno tera iz svojih odaja.

2007. godina. Proleće. Početak juna. Veče ispunjeno tišinom. Ležim pored muža otkrivena, na kauču u kuhinji. „Položila si sve testove koje smo pred tebe stavili. Eto, postala si čovek. Imaćeš život koji zaslužuješ. Sve što si poklonila ciganki Ruži proteklih godina, sada će ti biti vraćeno“, čujem glas u glavi. Naglo se uspravljam, podrhtavajući. Muž spava, radio i televizija su isključeni. Sigurno sam poludela. „Ujutro uzmi godišnji odmor i očisti kuću. Vodiće te srce“.

Poslušala sam. Sledećih mesec dana od osam ujutro do deset uveče sam neprekidno radila. Ni najmanja stvarčica u kući nije ostala neobrisana, nepregledana, bačena ili poklonjena, presložena. Znoj se slivao niz lice, kapalo je iz očiju. U zanosu sam kuvala divna jela od povrća, kohove od griza, zaboravljena jela na kojima sam odrasla u Spasovu. Sve je postalo čudesno. Boje sve intenzivnije, cvrkut ptica glasniji. Plakala sam gledajući zeleno povrće u bašti koje je muž gajio. Divan i okrepljujući je bio dodir zemlje dok sam plevila nežne biljke. Velike količine energije su priticale u moje telo, a topla osećanja me zapljuskivala. Nikakav bol više nisam osetila. Telefon nijednom nije zazvonio, niti nam je ko ušao u kuću. Malo sam bila uplašena. „Sada si na nebu, digli smo te da se oporaviš“, opet sam čula. Muž mi je pomagao, ćuteći. Mnogo nepotrebnih stvari, odeće, bez porekla i namene smo oprali i izneli iz kuće. Fotografije sa nepoznatim licima, nevažeće dokumente. Prošlost muževljeve porodice pristigle pedesetih godina iz Hrvatske, starosedelaca kuće, proteranih Nemaca; prošlost moje porodice i baba Zoričine pretila je da svojom težinom uništi našu budućnost. Kada sam završila veliko spremanje, otišla sam prvi put posle dvadeset godina kod

frizera i da sebi kupim laku letnju odeću. U ogledalu sam se jedva prepoznala. Bila sam mlađa.

Isto sam uradila i na poslu. „Kako je ovde sada svetlo“, reći će kolegica kada se vratila sa porodijskog odsustva.

Misli su mi se odmršile i postale jasne. Opet sam mogla da rešavam najteže zadatke iz hemije, da nađem najkraći put do suštine. Osetila sam jedinstvo i savršenstvo Božje kreacije. Shvatila sam da svaki čovek daje najbolje od sebe shodno svom stepenu duhovnog razvitka. Tragajući za objašnjenjem pojave stranih glasova u svojoj glavi otkrila sam literaturu koja se bavi istraživanjem nematerijalnog sveta. Pravi odgovor nisam ni u njoj pronašla. Ja samo verujem da su čuda moguća, a da put do isceljenja vodi preko milosrđa. Ljubav se mora neprekidno poklanjati svakom čoveku. Nismo na Zemlji da sudimo, nego da volimo.

SVETOZAR I KATA

Rođen sam u ravnici, u malom mestu, bavio se poljoprivredom. Bio sam zaposlen u seoskoj zadruzi, nisam izbegavao teške poslove, nosio sam vreće na ramenu; vozio traktore, poljoprivredne mašine, kamione, popravljao ih. Bio sam vredan, uvek vedar, predusretljiv i nasmejan. Voleo sam i da popijem malo više alkohola u mladosti. Ali kada sam odlučio, izborio sam se sa ovim porokom, isto kao kad sam bacio duvan. Oženio sam se, bio je to lep brak, miran, skladan. Nismo imali dece. Posle osamnaest godina braka, moja supruga je obolela od raka grlića materice. Kasno je otkrila bolest. Ubrzo je dobila manji šlog, utvrđeno je da su to metastaze na mozgu. Negovao sam je pet meseci onako nepokretnu, bolnu i gledao kako se gasi. Bio sam na bolovanju, svi su imali razumevanja, i na poslu, i u seoskoj ambulanti. Dolazili su da mi pomognu, pokažu kako treba da je negujem. Pazio sam je, nije morala u bolnicu, nisam hteo da neko drugi brine o njoj. Sahranio sam je, podigao spomenik i tu se završio jedan moj život.

Primetio sam mladež na leđima još u proleće 1985. godine, uz pršljen, veličine pola centimetra. Redovno sam svake godine obavljao sistematske preglede preko Zadruga, mladež bi samo pogledali. Išao sam i do kožnog lekara, dobio neke kreme i masti i na tome je ostalo. Kada me je 2006. godine pregledao plastični hirurg, izmenjen mladež je zahvatio čitava leđa. Hirurg mi je rekao je da sam došao u dvanaest i pet. Moj seoski lekar, koji me je svake godine gledao, zapitao me je šta smo čekali sa ovim do sada. Kada sam komšiji pokazao promenu koja se prostirala na mojim leđima, pao je u nesvest,

pomislio je da se raspadam. A sve te godine tražio sam savet. Nakon teškog rada, onako prašnjav i oznojan, samo sam se bojao da ne raščešem kožu na leđima, pažljivo sam se tuširao, a moja supruga me je mazala Pavlovićevom masti. Operisan sam kada je ona umrla. Oporavak je trajao dugo, duže od tri meseca i, pošto sam bio sam, sasvim sam na ovom svetu, moj hirurg je omogućio da budem u bolnici sve vreme dok rana ne zaraste, dok se transplantirana koža ne primi.

Sledeće godine pojavile su mi se u levoj preponi limfne žlezde sa metastazama i operisan sam. 2008. godine operisana mi je i desna prepona zbog metastaza. Nakon toga sam primao i hemioterapiju, dobro sam je podneo. Osoblje na odeljenjima, na kojima sam se lečio, bilo je pažljivo i vrlo stručno. Osećao sam se sigurno. 2010. godine operisano mi je niz kožnih metastaza na očnom kapku, koži ruku i grudnog koša. Bolest se prvi put ove, 2012. godine pojavila duboko, kao metastaza na nadbubrežnoj žlezdi. Operisan sam na Klinici u Novom Sadu.

Na jednom od mojih dužih boravaka u bolnici, na odeljenju u bolnici, upoznao sam Katu.

Kata je rođena takođe u Vojvodini, u selu na obali Dunava, udala se veoma rano. Kada je u šesnaestoj godini rodila svoju prvu devojčicu, u porodilištu su rekli da je dete rodilo dete. Posle prve, došla je i druga devojčica. Živeli su u zajedničkom domaćinstvu sa svekrvom. Suprug je radio u šljunkari, ona se, kad su devojčice malo odrasle, zaposlila u fabrici čarapa i vredno radila i kod kuće i u fabrici. Nažalost, muž se odao piću i umro je. Imala je četrdeset godina kad je postala udovica, ostala je da živi sa svekrvom. Čerke su se poudale. U pedeset i četvrtoj godini, operisala je kuk. Prilikom operacije, slaba kost je pukla, ugradili su ploče, šrafove. Zakomplikovalo se, kost se upalila, razvio je osteomijelitis. Više je bila u bolnici nego kod kuće, a operacije i rehabilitacije su se smenjivale sledećih šest godina. Poslednji put je operisana 2010. godine, od onda je bolje iako je i dalje očekuju opera-

cije. Dok je Kata je bila vezana za postelju, čak i po pedeset dana neprestano, hvatala ju je depresija, samoubilačke misli, poželela bi da se obesi, a sestra Irena joj je u šali rekla: „Obesi se Svetozaru oko vrata“. I tu je počelo. Ja sam bio u magli od anestezije, tek sam stigao sa operacije; Kata je lagano, uz pomoć štaka ušla u sobu i upitala me: „Kako si?“ Kada je Kata bila vezana za postelju, bez mogućnosti da ustane, sedeo sam do duboko u noć uz njeno uzglavlje. Otvoreno i iskreno smo pričali o svojim životima, ispovedali se, tešili, hrabрили i voleli se u uslovima koji nisu bili nimalo romantični. Svi su bili svedoci naše neobične ljubavi: lekari, sestre, pomoćno osoblje, pacijenti. Načelnik odeljenja, gde se odvijala ova romansa, bio je začudjen, ali je odobravao ovu ljubav, koja je podsticala Katino i moje izlečenje.

Već šestu godinu smo zajedno.

Umesto da razmišljamo o smrti, počeli smo razmišljati o ljubavi. Novi životi su nam poklonjeni. Kada smo izašli iz bolnice, nije bilo kraja našoj sreći. Našli smo zajednički stan, predočili Katinoj porodici da ćemo živeti zajedno, međusobno se ispomagati u lečenju, u ljubavi. Katina starija kćerka se protivila majčinoj odluci da pođe do „kraja sveta“ sa mnom; mlađa je bila daleko, ali je odobravala našu odluku. Nadao sam se da će sve doći na svoje mesto, kao što je i bilo.

Katina desna noga je kraća, obuje ortopedsku klompu, koja produži nogu, ali ne može da se kreće bez štaka, no sve domaćičke poslove umešno obavlja. Često nam u goste dolaze rodbina i prijatelji, omiljene su nam šetnje u parku, odlazimo u poslastičarnicu na sladoled, kupili smo automobil kojim odlazimo na kontrolne preglede i terapije. Bitno nam je da smo jedno pored drugog. Kada je jedno od nas u grču, drugo popusti. Razumemo se. Samo da što duže živimo zajedno, da nas bolest zaobiđe. Otkrili smo lepotu novog života, potiskujemo strah, zajednički podnosimo teret bolesti, operacija, hemoterapija, delimo zlo, a umnožavamo dobro.

Uskoro ću opet na hemioterapije, a moja Kata na operaciji. Kada se vratim sa lečenja, moja Kata će me dočekati, a ja ću je redovno obilaziti u bolnici dok se ona bude oporavljala.

VALERIJA

Niko ne može da ima jedno lice za sebe, a drugo za sve ostale, a da se jednom ne zapita: koje je pravo? A želela sam sakriti od svih ono što su mi toga dana na pregledu saopštili, dijagnozu: rak dojke.

Dok sam putovala sa pregleda, osećala sam gorčinu zbog ovog obrta u svom životu koji sam doživela kao ironiju sudbine došlu tako neočekivano. Osećala sam se na neki način prevarenom, što je bilo sasvim suprotno sa mojim uobičajenim stavom prema životu. Do sada sam imala osećaj kako me je sudbina odredila da budem jedna od povlašćenijh, kao da mi je to obećala. Verovala sam u svoj život. Misao mi se kretala po domu mog detinjstva, toplom, punom ljubavi. Iz njega sam ponela čvrstinu koraka, odlučnost, ljubav, poštovanje. Sunce je za mene blještavo sijalo, i kiša i sneg su me radovali. Završila sam fakultet, zaposlila se, udala, sagradili smo kuću, stvorila sam svoj dom, zasadila sam drvo svoje porodice, rodila dete. A sada? Samo dva dana ranije bila sam potpuno zaokupljena drugim stvarima, pravila sam planove za budućnost, a sada mi se činilo da će to biti planovi za ono što mi je od budućnosti preostalo.

Prisećala sam se. Moj otac je umro pre 36 godina od raka bubrega, sa nepunih 49 godina života. Ni moja mama, ni moja sestra, kao ni ja, tada nismo znale baš ništa o opakoj bolesti. Nismo imale nikoga da pitamo ili nismo smele. U našoj porodici reč rak je bila nepoznata, nekorištena. Za nepunih godinu dana očeve bolesti, moja mama je stalno za-

gledala njegove ruke i govorila kako su žute. Sada znam da smo uz oca bile samo fizički prisutne i da mu ni na koji drugi način nismo pomogle. A kako će meni biti? Kome da se požalim? Ko bi me razumeo, pomogao bez sažaljevanja? Kao i uvek, nije mene moja porodica štitila, ja sam njih zaštitila od svega. Ni danas, posle 36 godina od očeve smrti u našoj kući se o raku ne priča. Svojoj majci nisam rekla pravu dijagnozu zato što nisam želela da mi zagleda ruke i čeka kada će da požute. Nikada ne razgovaramo o mojoj bolesti. Na taj način ja štitim sebe od onoga što mi ne prija, a ona štiti sebe od glasno izgovorene istine; mada sigurno zna.

Ćerku sam štitila jer je bila mala, imala je samo osam godina i tada osim straha da će me izgubiti ne bi ništa drugo razumela. Danas i dalje ne razgovaramo o mojoj bolesti, iako je savršeno dobro upoznata sa svim mojim aktivnostima u Klubu žena operisanih od raka dojke, sa mojim pregledima i kontrolama kod lekara. I dalje je štitim zato što se u svojoj dvadesetoj godini života suočila sa retkom i teškom genetskom bolešću, porfirijom, a do tada nije nikada ni injekciju primila. Često je bila u bolnici u Somboru, Beogradu, Novom Sadu. Pored pažljivog medicinskog osoblja, bolest je zahtevala da još neko bude uz nju, a to sam uvek bila ja. Htela sam to i znala sam da ću joj ja najbolje pomoći. Bila sam uz nju, danima i noćima sve dok se bolest ne povuče, ne razmišljajući o sebi. Ponekad bi me dolutali miris kuvane kafe podsetio da noćima nisam spavala, nisam jela, pila vodu. Kada bi se stanje popravilo, napadi prestajali, a njen organizam vraćao u normalu, ja sam zapadala u neko čudno stanje. Mislila sam da nas dve tu bol, strah od ponovnog ispoljavanja bolesti više nećemo izdržati. U meni je stalno lebdela želja da me više nema. Nisam mogla ništa da govorim, zapamtim, bila sam sva iscrpljena, umrtvljena. Postala sam sujeverna. Ne želim da pričam o njenoj bolesti, bojim se da će se sve ponoviti. A onda, polako sve dođe na svoje mesto i nastavljamo dalje.

Ne mogu da kažem da mi moj suprug nije dao podršku. On je jedini koji sve zna o mojoj bolesti, lečenju, terapijama, pomagao mi je pri tuširanju, oblačenju... Ali meni kao da to nije bilo dovoljno. Kada se on suoči sa nekim teškim, nerešivim problemom, sve svoje emocije iskazuje vikanjem i psovanjem. Ja znam, ponekad i osetim, da mu je žao mene i da mu je teško, ali mi nedostaje razgovor, nežno razumevanje.

Te zloslutne 1991. godine, kada sam napipala nekoliko čvorića u svojoj dojci, imala sam 40 godina i znala šta moram uraditi. O samoj bolesti i toku lečenja nisam baš mnogo znala. Ili nisam htela da znam? Pospremila sam svoj dom od poda do tavanice. Pripremila sam se za lečenje, operaciju i savršeno smireno to obavila. Nakon operacije u Somboru, odlazim u Sremsku Kamenicu iščekujući pozitivan ishod svog lečenja. A tamo čekaonica bez prozora i vazduha, sve žene ovog sveta, kao i ja – čekaju. U ambulanti me nisu ni pogledali. Moji rezultati su stajali pred konzilijumom – mom imenu je određena zračna i hemoterapija i ja sam počela da plačem. Prvi put sam u životu plakala nekoliko sati bez prestanka. Pitala sam se zašto baš ja? U meni konfuzija. Kao automat, ujutro, u šest polazim na terapije, u jedan po podne se vraćam. Pa zar da tako završim? Govorili su mi kako sam jaka i hrabra, a ja sam, da bih to potvrdila, plakala samo noću u jastuk. Za mene su to bili dani mučenja. Bol u levoj ruci je postao moj gospodar. Osećala sam se gore nego ikada ranije. Što god da sam činila, bilo je u zavisnosti od boli. Kad bih uzela lekove, imala sam osećaj da se svi moji problemi, negde u mom duhu razvrstavaju u male kutije, pa da ja onda, zatvarajući svaku kutiju, mogu da rešavam svaki problem posebno. Često bi me ophrvale tuga i jad. Danas sam živa, govorila sam sebi. A sutra – o tome ćemo brinuti kad za to dođe vreme. Sećam se, ide zima, a moj kaput iznošen i pohaban. Trebalo bi kupiti novi kaput. Ima li smisla? Ima li potrebe? Ima li opravdanja? Koliko dugo će mi biti potreban? Jedan mesec? Dva, možda? Jednu zimu? O, Bože? Moja porodica treba da živi i kad mene ne bude.

Negde usput, tih dana zaboravila sam da se smejem, radujem, zaboravila sam i da razgovaram sa ljudima. I tada odlučim: makar svakog drugog dana, nakon terapije, ostaću u Novom Sadu, gradu moje mladosti, prošetacu, popiću kafu na nekom dragom mestu i u pomoć dozvati blistava sećanja svog odrastanja i studiranja. Šetajući pronašla sam i kupila novi kaput! Imala sam nov kaput i znala da nisam bila sebična i da nisam ništa uskratila svojoj porodici, samo sam učinila ono što mi je bilo neophodno i pronašla novu sebe. Jaču. Snažniju. Spremniju. I takva sam svom okruženju pružila osmeh zadovoljstva. Ponovo mogu da upravljam svojim životom i moji problemi mi više ne izgledaju nerešivi.

Još nekoliko puta bolest je pokazala svoje jezivo lice. Nakon sedam godina mi je amputirana dojka, u narednih četiri godine obavljam još tri operacije zbog recidiva, zatim ponovo zračna, pa hemoterapija. U čemu je razlika između prve i narednih operacija? Naravno, u meni. Mnogo više znam, ne bežim od pitanja, a naročito ne bežim od odgovora. Trudim se da, bez obzira na tamne oblake, vidim zračak sunčeve svetlosti, rosu u travi, zrno ljubavi, pažnje i nežnosti. I za ovih 21 godinu sam kupila tri kaputa. I sada imam nov kaput!

VESELA

Ove godine sam napunila 59 godina. Trebalo je da dođem u ove godine, pa da se osvrnem unaokolo i naučim da cenim svakodnevene male radosti koje mi život nudi.

Pre osam godina stajala sam pred ogledalom i započela depilaciju pazuha kada mi je pažnju privukao mali smežurani deo kože desne dojke. Napipala sam i čvrsti čvor ispod kože. Sećam se momenta kada mi je saopštena dijagnoza i u trenutku preleteo ceo život kroz svest. Zanimela sam i osetila prazninu u duši i ogroman strah, koji se istog časa preobrazio u ogromnu snagu u telu. Sve sam strahove tog istog trena potisnula. Operisana sam, saopštili su mi da su prognoze dobre, osećala sam se sasvim dobro, primila četiri hemioterapije onako „izlazeći sa posla“, retko uzimajući slobodan dan. Prihvatila sam terapije kao nužnost, ali i kao moju sigurnost u dalji život. Želela sam da su mi i one prijatne i spremala sam se za njih kao za „prvi ljubavni sastanak“. Imala sam uvek lepu frizuru, namazane nokte, osmeh sa lica nisam skidala, pa ja se zovem Vesela, slušala sam lepu muziku i čitala Čehova. I nije mi bilo ni muka, niti mi se kosa prorodila. Lečenje se brzo završilo. Na jednoj od kontrola, negde u šestoj nedelji od operacije moja lekarka me je zapitala zašto ne nosim protezu za desnu dojku, da ću se bolje osećati kada budem videla da sam „simetrična“, a i mojoj kičmi će biti lakše kada ne bude, stalno se uvijajući, skrivala moj novi nedostatak. Imala sam sreću da je tada „Klub žena operisanih od raka dojke“ dobio donaciju spoljnih silikonskih proteza i grudnjaka, i za 15 minuta ja sam bila kao nova. Od uzbuđenja i moje svesnosti da

sam opet lepa, ista kao pre bolesti, odšetala sam nasmejana, peške, na drugi deo grada zaboravljajući da sam na kontrolu došla automobilom.

A kako su moju dijagnozu primili moji najmiliji, moja deca? Moj sin je tada imao 21 godinu, bio je vrlo zreo i hrabrio me je. Svakodno me je obilazio i pomagao svojoj mlađoj sestri da što lakše prebroti ovaj životni izazov, strašni strah, šta će biti sa mamom. Sestra i kolegice sa posla su dolazile da mi pomažu u kućnim poslovima, pomognu oko ručka, donosile kolače koje najviše volim.

Prvo pitanje mog muža, kada sam mu saopštila da imam rak dojke, bilo je: „Šta ti misliš, kako ću ja, kada ti umreš?“ Nije prijalo, ali nije me ni izbacilo iz ravnoteže. Nije prvi put da ne smem klonuti, da ne sme biti besmislenih postupaka, da moram misliti na nekom višem nivou, koje se površnim posmatranjem ne prepoznaje. U ono vreme besmislenih ratova i nemaštine bila sam spremna da se borim do iznemoglosti, da ne vidim sitne pukotine u svakodnevicu. Šila sam po poružbini, plisirala suknje, bez obzira što sam diplomirani ekonomista i radim u Privrednoj komori. Samo da osiguram život svojoj deci, sebi. Znala da izlaza ima i da sve zavisi od mene.

Moja deca su sada završila visoke škole, sin se zaposlio, muž se nalazi na trajnom lečenju, daleko. Znam da je vreme moćan revizor, da ono retušira događaje, niveliše ih i dovodi u sklad. U ovom času spremna sam da previdim neke činjenice koje pod drugim okolnostima nisam mogla, jer sam ih zbog svoje težine neizostavno uzimala u obzir. Neka druga snaga sada teče mojim venama. Znam da je čitav moj pređeni životni put imao smisla. Crtu sam podvukla, dug sam otpisala. Muziku nisam isključila. Moja pesma traje. Uživam u deci, jutarnjim šetnjama, bavim se ručnim radom, otkrila sam dekupaž, istražujem umetničke oblike u gipsu, svake godine sebi priuštim letovanje, otkrila sam ogromnu pozitivnu energiju u svakodnevnom petominutnom uređenju Zen bašte,

učestvujem u svim akcijama našeg Kluba gde primerom svoje vere u život pomažem ženama da se osnaže u bolesti i žive kao pre.

Velika svetska kozmetička kuća osmislila je kampanju prevencije raka dojke nazivajući ženama koje su se izlečile od raka dojke pobednicama bolesti. I ja nosim lentu pobednice, a tako se i osećam!

VIDA

Pre dve godine, kada sam imala 71 godinu, nakon tuširanja osetila sam da peškir nekako zapinje na jednoj dojci, ne klizi kao po drugoj. Napipala sam čvorić. Zнала sam odmah da se s time nije igrati. Posle dva dana, sin me je odveo kod hirurga. Sutradan sam već bila u bolnici, ultrazvuk, mamografija i operacija. Za nedelju dana je sve bilo sređeno. Lako sam sve podnela. Nisam se plašila. Moji su dolazili, bodrili me. Posle sam mala šest hemoterapija. Zračenje nije bilo potrebno, a onkološka komisija mi je prepisala samo lek „femara“. Koliko dugo ću ga piti ne znam, koliko kažu.

Nikad nisam bila ozbiljnije bolesna. Na bolovanju samo dva puta i to kada sam se porodila. Jednom je i mene moralo nešto strefiti. Bila sam samo jako začuđena.

Ceo moj život je jedna mirna, skromna i lepa priča. Dospelila sam se sa sestrom, bratom i roditeljima iz Like. Nisam zapamtila rodni kraj, imam tamo rodbine i do rata, devedesetih godina, sam ih često posećivala. U selu Kolutu smo dobili kolonizacijom kuću i nešto zemlje. Radili smo svi u polju, u bašti, oko stoke. Svake subote smo sestra i ja ribale žute daske podova u celoj kući. Kako je bilo lepo sedeti na dugačkom, izmolovanom hodniku dok topli letnji pljusak sapira i odnosi naše devojačke nemire.

Milana, mog muža, sam poznavala još iz osnovne škole, zajedno smo išli u odeljenje. Srednja škola nas je razdvojila, on je išao u poljoprivrednu, a ja u ekonomsku. Potražio me i pronašao u jedno proletnje veče u centru sela, kada je završio fakultet i odslužio vojsku. Posle šest meseci šetnji po pospa-

nim sokacima Koluta venčali smo se. Zajedno smo radili u PIK-u „Sombor“, ja kao službenica, a on kao inženjer poljoprivrede. Kuću smo gradili zajedno, s mnogo vlastitog rada, uvek u dogovoru, od strpljenja i od kredita. Sve je kod mene išlo nekako po redu i skladno.

Dva sina su oženjena, imam petoro unučadi, sve dečaci. Pošto snaje nisu u radnom odnosu, a i deca su već velika, nisam zauzeta ni njihovim čuvanjem. Pozovem ih sve nedeljom na ručak da se vidimo i porazgovaramo.

I radim umereno, kao mala i mlada mnogo više nego sada. Krećem se stalno. Sednem samo kada me što na televiziji zanima, a i to je retko. Uvek ima nešto prikloniti, obrisati. Bicikom odem do vikendice udaljene 7 km od kuće, nalazi se pored šikarskog kanala. Tamo ima uvek nekog posla. Voćnjak je u punom rodu, ove godine slabo zbog oštre zime, izmrzlo. Inače od ubranog voća nakuvam svega: pekmeza i džema, slatkog, kompota.

Jedem sve redovno kao i dosad, malo sam smanjila samo unos crvenog mesa, a povećala količine povrća i voća.

Odlazim sredom u Dom penzionera na sastanke Društva, lepo mi je sa ženama. Popričamo, našalimo se. Poslednji put sam predložila da organizujemo posete operisanim ženama u bolnici. Mislim da su tada najranjavije, uplašene. Lekari nemaju vremena da im objasne sav tok terapija i administrativnih procedura koje ih čekaju. Neka osete da je mnogo nas, teže ili lakše, prošlo put kojim se često ide, a koji uz snažnu volju i Božiju pomoć uglavnom dovede do ozdravljenja.

Moj savet svima je da umerenost u svemu, strpljenje i duševna dobrota, daju ugodan i zdrav život.

VINKA

Šta da kažem, odakle da počnem, moja je priča ružna. Tužna. Odrasla sam na salašu, u siromaštvu, nije bilo ni struje, ni puta, išlo se paorskim kolima. Bila sam jedinica, uvek mi je bilo dosadno. Nisu mi dali da se školujem, a volela sam školu. Škola je bila je gradu u kome je sve bilo lepo, čisto, svetlo i doterano. Završila sam samo ono što se moralo, pet razreda osnovnog obrazovanja. „Za žensko dete nije škola“, govorili bi moji roditelji, „Dosta je varjača i motika“.

Činilo mi se da nešto sama moram da uradim, samo da izađem iz te zabiti. Udala sam se. Nije me voleo, nisam ni ja njega, a dopao mi se na prvi pogled. Bio je lepuškast, vesele prirode i – živeo je u gradu. A ja sam bila u blatu.

Stigla sam u Sombor. U početku je bilo interesantno. Ali možeš biti gde god hoćeš kad ne valja. Kad sam zatrudnela, kazao je: „Šta će nam deca?“ A ja sam uvek htela decu. Činilo mi se da ću kroz njih ostvariti sve što nisam mogla sama. Rodila sam ćerku i sina.

Od prvog dana me je varao, mislila sam da će ga proći, nisam htela da se svađam. Jednog dana mi je za ručkom rekao da se zaljubio. Sumnjala sam da se viđa sa drugom ženom, ali sam znala da nije bolja od mene. Molila sam ga da ostane bar jedno veče kod kuće, sa mnom, da ne ide baš svako veče kod nje, da probamo sačuvati porodicu. Nije hteo. Odredila sam, ostaću još mesec dana, ako ne bude bolje, kupiću decu i otići. Tako je i bilo. Imala sam 28 godina, moja ćerka pet, a sin tri godine. Iza mene sedam godina života u braku. Muž se nije slagao sa mojom odlukom. Jedno veče je došao na salaš mog

oca, gde smo se preselili, besan i pijan, tukao me je. Došao je sa čovekom koji je nastavio da me bije kada se on umorio. Branio me otac. I njega su pretukli. Zauvek ću pamtit i vrisku svoje dece te večeri. Tada sam se razvela i više ništa nisam htela da znam o njemu.

Deca su rasla. Bila sam prva koja je decu sa salaša vodila u zabavište. Bila sam prva žena koja je sela na traktor da bi mogla da othrani decu. Otac mi je kupio traktor i auto. Živeli smo u slozi. Uživao je u unucima. Radila sam mnogo da im obezbedim lepo detinjstvo i odrastanje. Dodvorila sam svekrvu koja je volela decu i ostavila im kuću. Sin je završio zanat, a ćerka fakultet, sa porodicom živi i radi u Beogradu. Pomogla sam joj da nađe posao i stekne sigurnost. Eto, ona je u gradu. Ja se više nikada nisam htela vratiti u grad.

Volim da sam lepa, uredna, doteravana. Kada sam spravljena sir nosila petkom, na pijačni dan, na prodaju, znala sam 30 kg sira prodati do devet sati ujutru. Uz poneku ćurku ili koku bilo bi dosta za život cele nedelje. Moje mušterije su volele da kupuju od mene. Neki su se čudili kako mogu biti toliko doterana, čak i nokti namanikirani! „Ova sigurno ne muze krave!“, govorili bi. Na to bih ih pozvala na salaš, neka vide kako se radi. Čudili su se mom pristojnom i povučenom ponašanju dostojnom dame. Iako nisam završila velike škole, volela sam sama da učim, učila sam sa svojom decom sve ono što nisam imala prilike naučiti u detinjstvu. Volim da čitam, iako baš nisam za to imala dovoljno vremena. Počela sam slikati na nagovor ćerke koja se sećala lepih likovnih radova koje sam im radila za domaći zadatak. Prvo sam slikala na papiru, posle na šperploči i platnu. Kupila mi je uljane boje, četkice, imam štafelaj. Uživam, svaki slobodni trenutak provedem u maloj sobi, u kojoj mi je atelje. Moj raj. Imam više od četrdeset završenih slika i pripremam se za samostalnu izložbu.

Težak je taj rad na njivi i sa stokom. Jednom prilikom čistila sam štalu vilama, a bik me je gurnuo sa leđa i nabola sam se na dršku od vila. Jako je bolelo, dojka mi je poplavi-

la. Pravila sam oblog od sirćeta, rakije. Em je bolelo, em ne podnosim miris alkohola, pa mi je pozlilo. Na tom mestu sam nakon dve godine primetila otvrdlinu veličine pšeničnog zrna. Stalno sam se pregledala. Kad dođeš sa njive, onako oznojana i prašnjava, mora se svaki delić kože dobro izribati. Pokazala sam promenu na dojci mojoj doktorki, koja je rekla da to nije ništa. Posle godinu dana, dok sam radila na njivi, sevnuo mi je oštar bol kroz dojku. Izgubila sam volju za rad, podigla plug, otišla kući i spremila se kod lekara.

Operisana sam u svojoj četrdesetoj godini, 1992. godine, u našoj bolnici je bilo mnogo ranjenika. Rat je besneo. Rekli su mi da sam bolest otkrila na vreme i odredili mi samo zračenje. Ležala sam na Iriškom vencu i svaki dan putovala autobusom na zračenje. Bilo nas je mnogo mladih žena, najmanje smo razmišljale o bolesti. Od onda se redovno kontrolišem, sada jednom godišnje, obično kad završim poslove na njivi, u jesen.

Niko me do sada nije video sa ožiljkom, da nemam dojku. Pre operacije sam imala prijatelja, ali kako je za njega trebalo mnogo vremena, mnogo para za frizuru, doterivanje, izlaske, umorila sam se od druženja. Čerka mi je bila na fakultetu, plamteo je rat, svaki dinar je trebao za opstanak. Sada mi više ne nedostaje što nemam druga. Odvikla sam se od upoznavanja, usklađivanja naravi, mislim da to ništa ne bi valjalo. Kad sam bila mlađa, bilo mi je teško što nemam sa kime u pozorište, u šetnju, na proslavu Nove godine. A nisam htela sa bilo kime. Uvek sam bila ozbiljna. Nikad se nisam smejala, zbog briga verovatno. Počela sam se smeјati nedavno kada sam shvatila da sam uradila nešto u životu, da su moja deca odrasla i da su dobra, da sam sve sredila i mogu biti zadovoljna.

Prvi put sam bila na kupanju u kupaćem kostimu dvadeset godina nakon operacije sa mojim prijateljicama iz Društva za borbu protiv raka. Imam još mnogo toga da uradim!

ZORA

Do maja 2010. godine moj život je bio sličan životu mnogih zaposlenih žena. Svakodnevna žurba, posao, kućni poslovi...

Tog proleća bila sam srećna. Sinovljeva veridba u martu najavila je venčanje u junu. Kćerka je čekala termin za odbranu diplomskog rada, a suprug i ja planirali godišnji odmor i radovali se. A onda, jedan telefonski poziv ljubazne medicinske sestre da se javim na kontrolni pregled dojki posle mamografskog snimanja, iz korena je promenio sve. Za svega desetak dana obavila sam potrebne preglede i našla se u bolnici. Kad sam se probudila iz anestezije, prvo što sam videla bila je vakuumska bočica drena. U deliću sekunde shvatila sam dijagnozu: bilo je maligno. Zatvorila sam oči. Suze su počele same da teku, a u glavi je nastao haos. Ne umem da definišem stanje u kom sam se našla: da li je to bio strah ili čak panika, razočarenje, očaj ili sve zajedno? Izvan svega, pitala sam se: „Zašto baš meni? Zašto baš sada? Šta će biti sa mnom? Šta i kako dalje?“

Bolnička soba je mesto gde se upoznaju osobe različite starosti, kulture, navika, obrazovanja, zanimanja... Tu sam upoznala dve žene mojih godina sa gotovo istom dijagnozom. Za vreme oporavka, posle operacije toliko smo se zbližile da smo po izlasku iz bolnice nastavile druženje i sada smo prijateljice. Vremenski period do postavljanja konačne dijagnoze i određivanja terapije činio mi se kao večnost. Ogroman strah od svega što mi predstoji nije mi dao mira. Brinula sam kako će biti terapija, da li ću je i kako poneti, da li da koristim

preparate alternativne medicine i svakodnevno sam čitala i slušala u medijima o nestašici lekova i kvarovima aparata za zračenje. Ne znam da li je bilo teže neznanje ili me je više plašila masa različitih podataka o lečenju, koje sam saznavala sa različitih strana. Sve vreme sam imala svesrdnu podršku supruga i dece, ali mi je i ona u nekim momentima teško padala jer nisam mogla da prevaziđem svoj strah, a želela sam da ih što manje opterećujem svojim brigama. Pokušavala sam da tražim najbolje rešenje, ali nisam uvek uspevala u tome. Slične brige imale su i moje prijateljice sa kojima sam gotovo svakodnevno razgovarala telefonom.

Tokom hemioterapije u Somboru veliku pomoć smo imale od lekara i osoblja Dnevne bolnice jer smo na njihovu pomoć i podršku mogle uvek da se oslonimo. Uporedo smo se i družile, upoređivale kako podnosimo terapije, koje su nam tegobe i kako da ih što lakše prevaziđemo. Posebna podrška nam je bila naša prijateljica – farmaceut, čija stručnost nam je mnogo značila.

Pored ovih tegoba, borbu sa bolešću prati i „borba“ sa administracijom u zdravstvu. Zakazivanje pregleda, uputi, overe komisije, kontrole. Poseban problem je zakazivanje i zračenje zbog kvarova aparata u Kamenici.

Kada smo konačno otišle u zakazano vreme na zračenje, bile smo razočarane jer su aparati bili u kvaru i rekli su nam da ne znaju kada će biti popravljani. Pred nama je bio još jedan zadatak: pronaći rešenje za gotovo nerešiv problem. Ostalo nam je svega desetak dana do isteka optimalnog roka za početak zračenja. Naša trka sa vremenom i administracijom bila je više nego teška. Na sreću, imale smo razumevanje onih koji odlučuju o odlasku u Beograd.

Boravak u Beogradu nas je još više zbližio, pošto smo svakodnevno bile zajedno. Na trenutke smo zaboravljale provod našeg boravka i doživljavale smo ga kao odmor i provod. U tome su nam pomogli moj sin i snaha koji žive u Beogradu. Organizovali su nam: izlete na Avalu, Kalemegdan, obilazak

gradskih znamenitosti, odlazak u bioskop, pozorište, na koncerte...

Po završetku zračenja, povratkom u Sombor u prijateljovanje smo uključile i naše supružnike. Oni su nam organizovali: izlete, druženje u gradu i kod kuće, proslave naših „malih, značajnih događaja“ – završetak terapije, sidanje perike, prvo šišanje, prvo farbanje kose... i viđanja bez posebnog povoda jer nam to godi. Sve to traje i dalje.

U međuvremenu smo se učlanile u Društvo za borbu protiv raka gde smo upoznale još mnogo žena sa kojima se družimo, delimo nedoumice, pokušavamo da razumemo jedne druge i uzajamno se pomažemo.

VERA

Majka mi je pričala da sam rođena nakon pet godina braka. Već su izgubili nadu da će imati dece, ali im je dobra zvezda zasijala za Novu 1960. godinu. Te godine, u septembru me je rodila. Sigurno je još noseći me želela da postignem najveću sreću na svetu. Usadila mi je snagu, ideju i ambiciju da nijednu prepreku ne smatram nesavladivom, da jednu ideju razdelim na više delova i iz svakog izgradim novi rezultat. Usadila je u mene misao graditelja koji u svakoj generaciji stvori novi kvalitet, od zanatlije lekare i advokate, a od njih umetnike. Ako nije tako, nema razumevanja. Niti zanatlija razume umetnika; ili se umetnik stidi svog porekla. Usadila mi je borbenost, ponos, iskrenost, želju i veru da mogu sve što hoću. Čini mi se da sam ispunila njene želje. Samostalna sam od rane mladosti, znam šta hoću i svom snagom se borim za to. Završila sam škole, imam cenjeno zanimanje, svestrana sam, izgradila kuću, imam svoj dom, imam veliku porodicu, mnogo sam učinila da i njihovu budućnost obezbedim, poznajem mnogo ljudi, ali nemam mnogo prijatelja. Ne preostaje mi dovoljno vremena za prijatelje.

Negde posle četrdesete godine mesečni ciklusi su bili toliko obilni, da mi se činilo da su svi znali kada su mi „oni dani“. Izbledela sam, volja se topila, ujutro, čim se probudim maštala sam o popodnevnom odmoru, osećam da želim, hoću, ali nemam dovoljno snage išta da uradim. Izgledalo je „tako velika žena, a ništa ne uradi, lenja“. Redovno sam pratila svoje zdravstveno stanje i slušala savet lekara da još uvek imamo vremena za operaciju. Predstojalo mi je unapređenje u službi,

pa sam odlučila da operaciju odložim kada ostvarim tu svoju veliku želju. Nekoliko dana pred operaciju u našem hotelu je bila lepa plesna zabava, i otišli smo moj muž i ja. Plesali smo, kao svoj poslednji ples. Nijednu pesmu nismo propustili, nijedan tango, fokstrot, engleski valcer, sambu... Voleli smo oduvek da pratimo jedno drugo, da se gledamo u oči dok plešemo i da ceo svet bude naš barem dok traje muzika.

Operisana sam. Nekako sam lako podnela operaciju, brzo sam se probudila. Zbunilo me je što me je moj hirurg svako jutro u viziti nekako izbegavao. Pitao je on kako sam, ja sam se pohvalila da je dobro, a on, onako, samo prođe. Nije me gledao u oči. Tek peti dan, kada se očekivao patohistološki nalaz, prvi put mi je priznao da na operaciji nije bio samo očekivani dobroćudni tumor materice, već i sumnjiva promena na jajniku. Tešio me je da je operacija ipak bila na vreme, da se promena nije rasula po trbuhu. Ipak da sačekamo nalaz, doći će za dva, tri sata. To su bila tri sata iščekivanja. Sati istraživanja, šta sam do sada sve uradila, a šta mi je još ostalo, kako će deca bez mene, šta će muž uraditi, kako će to moji roditelji podneti. A najviše kako ću ja to podneti. Prvi izazov koji izgleda da ne zavisi samo od mene. I na koji ne mogu uticati. Odmotavao se moj životni film i prvi put je bilo mnogo više pitanja nego odgovora. Odahnula sam kad je hirurg ušao u sobu i rekao mi da je operacija bila na vreme. I dalje ću se boriti, i dalje ću graditi!

Deca su u godinama kada sve više traže, a manje pružaju. Spemila sam paket sinu studentu i napisala pismo sa nekoliko toplih reči podrške i saveta. Primetio je i kaže da je lepo lepo je. Nije se setio da ja volim čitati još više nego on. Ali bar mi je rekao da je lepo. Trebalo bi da sam srećna?

I ja sam se menjala. Obezbeđivanje egzistencije progutalo je moju mladost i snagu. Oko mene su oni, do kojih mi je najviše stalo, svodili račune i činilo se da im nisam pružila ni dovoljno vremena, ni ljubavi. Ili bar ne onoliko koliko njima treba. Red veličine po kome se meri, poseban aršin ima kada

pružaš i kada dobijaš. Čini ti se da si uvek dao više nego što si dobio. Muž je sve češće bio odsutan od kuće, izgovarao se kroz posao. I on je radio, stvarao, ali su nam se interesovanja udaljila, razmimoišla. Putevi su nam postali paralelni. Pravac isti, ali više nismo išli zajedno. Dok smo bili mlađi, susreli bismo se barem noću, strast i zagrljaji bi pomirili različite temperamente. Sada je neslaganje postajalo sve veće. Na mobilnom telefonu je dobijao poruke koje su me plašile da se nešto menja. Često su ga viđali u kafani, za stolom on i konobarica, razgovaraju, smeškaju se. A ja sam ga čekala na večeru i bila željna razgovora. Kada bi stigao kući, bio bi umoran i odmah legao. U prvo vreme u našu zajedničku postelju, ali bi odmah okrenuo leđa. Uskoro je otišao u drugu sobu. I više se nije vraćao. Bilo mu je teško razgovarati sa mnom. Bila sam mu teret. Kada bih mu se požalila da više ne uspevam da pratim decu, da su se izmakla, rekao bi da sam naporna, da ih ostavim da žive svoje živote, da su odrasli... Družio se sa ljudima koje nisam poznavala, izmicao mi je. Ovo je izgledalo kao bolest bez leka. Grabila sam i gutala život, htela sam da ostavim trag, a onima kojima sam otvarala put za srećniji život, to se činilo kao teret. Baš retko koji dan mi je imao ukus sreće....

Deca su primetila ovo neslaganje. I, onako detinje, razmaženo koristili su vreme dok se mi čupamo iz problema, koristili su našu nesnalazljivost i nespremnost da priznamo da se ljubav promenila ili da ljubavi više nema. Pod izgovorom da im nije dobro ovde, deca su se razišla, otišla od nas iako nisu bili sasvim samostalni.

I više nije bilo ni zajedničkih jutarnjih kafa, nedeljnih ručkova, zajedničkih poslova u kući i bašti, ni odlaska prijateljima, ni zajedničkih planova, nismo više zajedno ni posećivali roditelje, svako je brinuo o svojoj majci, svako od nas je vodio svoj život, ispunjavao svoje želje. On se pitao zašto mi nije dobro, nemam li svu slobodu, pa mogu da radim šta god želim! Ja sam uvek imala dovoljno slobode za sebe i svoj po-

sao, ali sam uživala i u zajedničkom životu u porodici. Sve se urušilo! Ja slobodna i sama. Tako je i danas. Na taj odnos se ne mogu naviknuti. I nemam više veru da mogu sve što hoću. Nemam mira, pitam se zbog čega smo se udaljili? Zbog mog zdravlja ili se njegovo interesovanje promenilo? Ili smo oboje stariji i nezainteresovaniji? Da li je bilo naznaka ovakvog odnosa i ranije, a da ja to u mom snu o sreći nisam prepoznala? Ponekad poveruješ da ti je san ispunjen u javi. I čini se nepravедno kad shvatiš da se san nije ostvario. U stvari, stare Maje, budističko učenje, Kastaneda kažu da stvarnost ne postoji, da je sve san, iluzija. Možda ja treba da učinim nešto? Možda ponovo da usnim stari san?

Kada vidim dvoje vremešnih ljudi da se šetaju držeći se za ruke, da pridržavaju jedno drugo dok se penju uz stepenik, da se gledaju dok sede na klupi i razgovaraju, da ugadaju jedno drugom, ja tugujem. Tako bih volela da i mene neko voli sada kada ne mogu više da pružim sve ono što sam nekada mogla...

* Ova priča je dugo stajala na stolu, podsećala me da za beležim važnu misao kad je se setim. Čini mi se da ju je i moj muž video. Otkako sam je napisala, više razgovaramo, čak mi se ponudio da pomogne u kući. Možda će se vratiti i u moju sobu?

DRUŠTVO ZA BORBU PROTIV RAKA U SOMBORU

Društvo za borbu protiv raka u Somboru je osnovano 1969. godine sa ciljem prevencije maligne bolesti. Danas je Društvo za borbu protiv raka u Somboru: društveno-humanitarna, nevladina, neprofitabilna, volonterska organizacija zdravstvenog tipa, koja ima značajnu zdravstveno-vaspitnu ulogu promocijom prevencije kao stila života. Društvo broji 120 članova. Godišnje se organizuje oko 200 aktivnosti u kojima učestvuje oko 6000 sugrađana. Kroz naše projekte smo u toku 2011. godine revitalizovali sekciju u Apatinu. Maskota društva postao je „Rak u mreži“.

Prepoznavanje bolesti kada je još u začetku, tok i rezultat lečenja često zavise od spleta okolnosti u porodici, u društvu, predusretljivosti stručnjaka, dostupnosti medicinskih dijagnostičkih procedura, izboru i dostupnosti lekova, a umnogome i od sreće. Ne bude dovoljno samo da se bolest otkrije na vreme. Zbog toga sve ono što se nije moglo pružiti u okviru rada institucije, ponuđeno je korisniku preko rada u udruženju građana, Društvu za borbu protiv raka u Somboru. Prepoznali smo važnost podsticanja unapređenja komunikacije, socijalnog kontakta i psihološke podrške u rehabilitaciji lečenih od raka.

Prvi klub lečenih pacijenata u Somboru je osnovan 1986. godine. On je okupljao žene lečene od bolesti dojke. Orga-

nizovala su se predavanja, izleti, kulturne manifestacije, a u gledalištu bi bile lečene žene. Kroz vreme, priredbe su prestale da se organizuju za njih, već se one osnažile i počele pripremati priredbe za druge sugrađane, u kojima su i same učestvovalе i otvoreno, bez stida, skretale pažnju na sebe. U Udruženje su se učlanjivali i njihovi prijatelji i članovi porodica, stručnjaci koji ih leče i pomažu im. Tu su svi zajedno, stari i mladi, bolesni i zdravi, oni koji znaju i oni koji uče. Pripremali smo predavanja o zdravim stilovima života, pozorišne predstave i recitale, ulične performanse sa slikanjem, književne večeri na kojima su nam gosti bili poznati pisci. Mnogo vremena smo provodili u Društvu, naša deca su nam se pridruživala da bi nam pomogla. Miloš je učio za konobara i služio je goste na prijemima. Dragan uređuje sajt Društva, Tamara objavljuje članke u lokalnim novinama. Izabela vodi psihološko savetovaništvo, a Sonja je, pevajući na našim akademijama, počela da otkriva tajne pozornice, koje su joj opredelile život i sada svojim blistavim sopranom osvaja svet. Uvideli smo da nije dovoljno samo da primamo donacije, a da se samo oglašavamo, već smo svojim zalaganjem počeli da menjamo odnos prema obolelima u našoj sredini. Lečene osobe su postale obrazovanije i informisanije u vezi sa svojim pravima i mogućnostima da unaprede svoje zdravlje. Ohrabrene, tražile su od institucija veću dostupnost novijih, boljih lekova, proteza za dojkę, ortopedske grudnjake za operisane žene, dovoljan broj stoma pomagala, putne troškove za lečenje. Za nešto smo se izborili, a o nekim poboljšanjima još maštamo. Naše članice su organizovale modnu reviju proteza i grudnjaka za žene kojima je amputirana dojka. Organizujemo izlete. Na kupalištu se svi radujemo i žene koje nose protezu za dojkę, i oni sa stomom, bez perike, naša deca i bračni partneri, i živimo kao i svi drugi. Pokušavajući da oplemenimo vreme provedeno zajedno slikamo u društvu već iskusnih slikara. Otkrili smo i usvojili i ovu umetnost. Sada već odlazimo zajedno na likovne kolonije i ostavljamo svoj životni

trag, najljepše što umemo. Osmelili smo se i da zabeležimo svoje priče. I mnoga udruženja u gradu su nas prepoznala kao prijatelje i partnere. Taksisti voze besplatno naše članove na hemioterapiju. Sve naše rezultate objavljujemo, a planove najavljujemo u radio-emisiji „Znanjem do zdravlja“, koja se emituje na lokalnom radiju jednom mesečno. Slušaoci mogu da se uključe tokom emisije i da postavljaju pitanja. U okviru ove emisije je i psihološko savetovalište namenjeno ne samo bolesnima, već i onima koji bolesne imaju u svom okruženju. Igrajući se, članovi Društva, lečeni pacijenti su se potpuno uživali u ulogu voditelja emisije i to sasvim zapaženo čine. Organizujemo humanitarne akcije pomoći bolesnima. Ogreje nas svaki metar tvrdog drveta, koji dobijemo od prodavaca ogreva za našu sliku, i onda taj ogrev darujemo bolesnom čoveku kome je hladno. Obezbedimo siromašnima hranu i higijenske potrepštine podsećajući sugrađane da smo se nekada mnogo češće osvrtnali oko sebe i pomagali svima kojime je to bilo potrebno. Da bismo olakšali članovima Udruženja iz Apatina da učestvuju u radu Društva, oformili smo tamo ogranak. Sada nas je više i uživamo u našoj različitosti. Pored predavanja o preventivi bolesti, uočavanju njenih prvih simptoma, faktorima rizika, organizujemo i predavanja iz oblasti pozitivne psihologije i alternativne medicine tragajući za što humanijim vidovima ozdravljenja. Trudimo se da naši članovi ne budu usamljeni i bespomoćni za vreme lečenja, da se ne izgube kroz tok lečenja i ne utroše mnogo vremena na veliku administraciju, obezbeđivanje uputa, overu, zakazivanje, dobijanje izveštaja, mišljenja. Naša iskustva smo ove godine pokušali povezati sa iskustvima sličnih udruženja širom naše zemlje i tako je nastala Nacionalna asocijacija lečenih od raka u Srbiji.

Želimo da bolesnik razume bolest, stručnu dijagnozu, bude spreman da se leči i ostvari očekivanu prognozu. Da bolje komunicira sa lekarom i drugim zdravstvenim osobljem, da se ne plaši, ne stidi, da traži objašnjenje toliko puta koliko

mu je to potrebno. Da ne beži od istine, već da kroz znanje i razumevanje život sa bolesti prevede u život kao pre.

Cilj Društva za borbu protiv raka je prevencija maligne bolesti. Većina projekata usmerena je na zdravu populaciju sa ciljem promocije zdravih stilova života kroz zdravstveno vaspitanje. Akciju ranog otkrivanja raka kod žene „ZDRAVKA“, u ruralnim sredinama se sprovodi kontinuirano od 2004. godine, a unazad dve godine pod pokroviteljstvom AVON akcije protiv raka dojke. Ministarstvo zdravlja Vlade Republike Srbije i Ambasada Sjedinjenih Američkih Država u Beogradu su nam bili partneri u nizu projekata sa ciljem osnaživanja obolelih od raka i podsticanja njihovog aktivizma, kao i podrške društveno odgovornom odnosu prema obolelima. U okviru Društva za borbu protiv raka aktivne su sekcije u kojima se okupljaju osobe lečene od maligne bolesti, dobijaju savete od onkologa, psihologa, pravnika i drugih stručnjaka u udruženju koji im pomažu u kretanju kroz proces lečenja i rehabilitaciju tokom i nakon lečenja. Sekcija „Nada“ okuplja lečene od bolesti dojke, klub „Stoma“ osobe koje nose stoma pomagalo, „Nutricija“ savetuje zdravu ishranu, a kroz „art“ sekciju naši članovi slikaju, izlažu na izložbama, pišu pesme i priče, organizuju likovne kolonije. Jednom nedeljno se sastajemo u prostorijama Društva na radionicama psihosocijalne rehabilitacije. Ovde članovi razmenjuju iskustva, pomažu jedni drugima, podstiču da se o problemima obolelih javno razgovara, da se zaštite osnovna ljudska prava: pravo na lečenje, pravo na rad, unapredi zdravstvena zaštita lečenih od maligne bolesti obezbeđivanjem najsavremenijih lekova i pomagala na račun Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje. Sa nama su i članovi naših porodica i prijatelji. Podstičemo volonterizam, solidarnost i društvenu odgovornost svih članova zajednice u cilju unapređenja kvaliteta života lečenih od raka. Značajni projekti su nam „Ulaganjem u zdravlje, zdravljem se vraća“, „Osvrni se oko sebe, nekom treba tvoja pažnja“, „Rak u mreži“, „Živeti kao pre“. U okviru projektu „Živeti kao pre“

ostvarili smo modnu reviju gde su modeli bile žene koje su operisale dojku, a predstavile su spoljne silikonske proteze, grudnjake i kupaće kostime. „Lav taxi“ iz Sombora mesečno ustupi stotinu besplatnih taksi vožnji obolelim licima da lakše stignu do mesta lečenja. Iskoračili smo van granica naše zemlje i saradujemo sa sličnim udruženjima u Hrvatskoj, predstavili smo se u Briselu i Sjedinjenim Američkim Državama. Kroz rad u udruženju rađaju nam se nove ideje na koji način možemo doprineti unapređenju života osoba lečenih od raka. Sve aktivnosti se objavljuju u lokalnim štampanim i elektronskim medijima i na WEB stranici www.sombor-cancer.org.rs.

Naše udruženje je bilo inicijator formiranja NALOR, Nacionalne asocijacije lečenih od raka u Srbiji, sa ciljem da okupi sva udruženja lečenih od raka u Srbiji, i svima omogući što više informacija o zdravim stilovima života, o kretanju kroz proces lečenja, i o psihosocijalnoj rehabilitaciji lečenih od raka.

SADRŽAJ

ŽIVETI KAO PRE – <i>Ljiljana Habjanović Đurović</i>	7
Zorka	9
Ilona	14
Agneza	17
Ana	20
Andrija	23
Boda	26
Branka	29
Cecilija	33
Cveta	35
Dajana	39
Danica	42
Danilo	46
Draga	50
Đuka	53
Dušan	57
Dušanka	61
Ema	64
Eržebet	67
Franjo	70
Gustav	74
Izabela	79
Jelica	88
Jevra	93
Julija	95
Kosovka	98

Mara	102
Marica	109
Marija	111
Marta	115
Matilda	118
Milena	122
Mileva	125
Mirjana	128
Nada	133
NaĐa	136
Nataša	143
Rozalija	146
Ruža	149
Slavica	151
Slavka	155
Slavujka	159
Smilja	162
Snežana i Zoran	166
Sofija	170
Svetlana	174
Svetozar i Kata	182
Valerija	186
Vesela	190
Vida	193
Vinka	195
Zora	198
Vera	201
Društvo za borbu protiv raka u Somboru	205

LJILJANA HABJANOVIĆ ĐUROVIĆ
VAM PREPORUČUJE

Mirko
Božić

SVILENE PAPUČE

Jedan muškarac razapet između „andela svoga detinjstva” i „andela svoje mladosti”. Između dve podjednako snažne ljubavi i potrebe.

Jedna majka kojoj je drhtava i ponizna briga o sinu sav sadržaj života i smisao postojanja. Jedna devojka koju progone utvare iz prošlosti.

To su glavni junaci ove napete drame u o kojoj je svako svakome mučitelj, i svako svačija žrtva. To su akteri jedne surove borbe u kojoj i oni koji dobijaju gube, i oni koji gube dobijaju.

Valentin
Rasputin

KĆI IVANOVA, MATI IVANOVA

Rusija devedesetih. Rusija dvehiljaditih. Novi, tuđi običaji, nove, tuđe, vrednosti, novi, tuđi, ljudi, razaraju tradicionalno rusko društvo. Kidišu na čast. Nasrcu na porodicu. Ugrožavaju moral. Nose nasilje, laž i nesreću.

Usred tog sveta koji liči na tržnicu na kojoj se sve može kupiti i na kojoj se sve može prodati, našla se jedna obična porodica – otac, majka i dvoje dece. Povređeni, ranjeni, ukaljani, ovo četvoro običnih ljudi uspeće da pobeđe svoju nesreću. Pokazaće snagu i hrabrost koju ruski čovek pronalazi u sebi uvek kada se nađe suočen sa velikom patnjom.

Valentin
Rasputin

ŽIVI I PAMTI

„ŽIVI I PAMTI“ je napeta i dramatična, a jednostavna i krajnje životna priča. Živa i teška ljudska drama o borbi jedne izuzetne žene da rasplete svoju zamršenu sudbinu. O ženi koja je spremna da ponese sve terete i da svojom poslednjom žrtvom iskupi sebe, a spase slabijeg od sebe – svog muža.

Valentin Grigorjevič Rasputin je najveći savremeni ruski pisac, omiljen među čitaocima, nagrađivan i preveden. U svojoj domovini, ali i u čitavom svetu, poznat je kao *gorostas sa Bajkala*. To ime mu sasvim pristaje.

Ursula Hegi **NAJGORA STVAR KOJU UČINIŠ**

Izvanredni poznavalac ljudske duše i svih njenih mračnih kutaka, autorka ispreda divnu priču o životnim izborima i njihovim posledicama, o bolnim trenucima u životu i borbi i načinima da se oni prevaziđu... Ali, u svemu tome postoji lepota malih stvari svakodevice, hrabrost i nada koje knjigu čine toplom, zanimljivom i divnom za čitanje.

*Virđžinija
Li Barns*

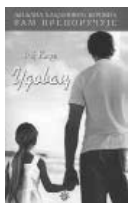
*Dženis
Bodi*

AMAN

Priča o Aman, njena storija o životu i porodici u Somaliji, počinje mnogo pre njenog rođenja i završava se ubrzo po njenom dolasku u Keniju, a onda u Tanzaniju, u vreme kad je navršila sedamnaest godina. To je ujedno i priča o značajnim posledicama snažnih društvenih promena na bezvodnom severoistoku Afrike i čista, intimna ispovest devojke koja se bori za svoju zrelost, o snazi njene volje i zadivljujućoj spremnosti da prevaziđe sve izazove koje pred nju postavlja društveni kontekst. A ovo je i lepo, a povremeno i bolno ispričana priča.

Rej Klun

UDOVAC

Posle smrti svoje žene Karmen, Stejn se prepušta noćnom životu Amsterdama i Ibice. Svaku noć provodi sa nekom drugom. Nema vremena da tuguje. Sve dok ne ode na drugi kraj sveta, da sa svojom trogodišnjom ćerkicom putuje prikolicom.

UDOVAC je nastavak čuvenog debija ODE ŽENA KOD DOKTORA. I UDOVAC je rasprodat u više stotina hiljada primeraka, a preveden je između ostalog na nemački, francuski i engleski.

Magda Sabo **VRATA**

Objavljivanje romana VRATA predstavlja nesvakidašnju prekretnicu na mom stvaralačkom putu; osujetilo je sumnje koje su se nametale za vreme stvaranja. Kao prvo, neprekidno sam razmišljala koga će zanimati Emerenca Seredaš. Drugo, koga je briga za ispovest kojom umanjujem pozitivnu sliku moje malenkosti sastavljenu od krhotina ogledala koje ograđuju stešnjen prostor oko autora (pisca) kao i nepotibnu, a povređenu istinu. Emerenca koja je oduvek važila za mitološku pojavu, izvela je svoju čaroliju: samo nedelju dana nakon novoobjavljenog izdanja priča o njoj nije mogla da se pronade u prodaji. Od najveće intime satkanu poruku koju je knjiga prenosila, primili su na sebe oni koji u svaku prepreku premostili na mom stvaralačkom putu: č i t a o c i.

(Magda Sabo, o svom romanu Vrata)

Stefani Kavel **GLUMCI**

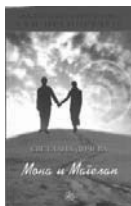
Pre nego što je postao dramski pisac i pesnik, Vilijem Šekspir bio je jednostavno Vil, mladić koji je sanjao da jednog dana postane pisac. Pošto je napustio porodicu i rodno mesto i uronio u nemir i uzbuđenja Londona, Vil postaje posvećeni, borbeni glumac i deo začaranog kruga pozorišnih ljudi poput Džona Hemingsa, Bena Džonsona i Kristofera Marloa, ljudi koji su vremenom stvorili nezaboravno elizabetansko pozorište. Najfiniji i najosećajniji redovi koje je napisao mogu se naći u njegovim sonetima napisanim za Erla od Sautemptonu.

Miriell Mofroa **RUMIJEVA KĆI**

Ovaj prekrasni roman je Kimjina priča o tome kako ju je privukao tajanstveni Šems i kako je, posle udaje za njega, njena duša otpočela istinsko putovanje u vatru. Smešten u vreme propadanja Vizantijskog carstva i invazije Mongola opis ove ljubavne priče sjedinjuje u sebi svu bezvremenu energiju, teme i strast Rumijevih stihova sa bogatim darom za pripovedanje.

Svetlana Dičeva **MONA I MAGELAN**

Roman *Mona i Magelan* čitaoca vodi putem ljubavi i opraštanja.

Ovu priču zavoleće oni koji tragaju za sobom, izgubljeni na bolnim stazama mladosti i sazrevanja, ali i oni koji nisu zaboravili kako je ponekad teško i zbujujuće biti mlad.

Rej Klun **ODE ŽENA KOD DOKTORA**

Najiskrenija ljubavna priča ikada ispričana!

„Oda ljubavi.“ – *HRC Handelsblad*

„Pročitano u jednom dahu i nije prošlo bez suza.“ – *Papul*

„Klun ume da te privuče i duboko dirne.“ – *Marie Claire*

„Nikada patetično, nikada traženje sažaljenja. I zato je knjiga tako stvarna.“ – *Viva*

Bačint Kaur **TRAGOVI I STAZE**

„Ono za čim sam žudela, nisam proživela.

Ono što sam proživela, nisam želela.

Ko me je podstakao da krenem

i stignem ovako daleko, to ne znam.“

Ovako peva Bačint, junakinja romana *Tragovi i staze*. Jer sav njen život stao je u tu pesmu.

Ovo je priča o stremljenjima koja nama, ovde, izgledaju jednostavna i obična, a koja su za Bačint teško ostvarljiv san. Priča o borbi. O hrabrosti. O snazi. O požrtvovanju. O pravoj Indiji.

Kim Edvards **ĆERKA ČUVARA USPOMENA**

Ovo je briljantno napisana knjiga o tajanstvenim vezama koje drže porodicu na okupu. O požrtvovanju, strahu, gubitku. O laži i kajanju. O paralelnim životima, porodičnim tajnama i iskuspljujućoj snazi ljubavi.

Knjiga neobičnih i snažnih emocija, koje prodiru u ljudska srca i duše i prenose poruku da, bez obzira na sve što preduzimamo, naša prošlost nikada neće prestati da progona našu budućnost.

Saba Altinsaj **MOJ KRIT**

Mirisi i boje Krita, ostrva čudesne lepote i bogate prošlosti, na svakoj stranici ove uzbudljive knjige, kao zlatni okvir neke stare porodične slike, odišu tugom, dostojanstvom, čvrstinom, žalom za izgubljenom sigurnošću i srećom.

Moj Krit je majstorski napisan roman o jednom od najvažnijih poglavlja iz bliže istorije Turaka i Grka – razmeni stanovništva posle Lozanskog ugovora 1923. godine.

Elizabeta Celer **ANTON**

Anton se rodio kao najmlađe dete u brojnoj, skladnoj porodici. Rastao je voljen i mažen. Bio je nežan i maštovit dečak, zaneat bajkama. Ali jednoga dana oborio ga je tramvaj. Od tada je hramao. I mucao. Nimalo nije ličio na dečaka sa propagandnih plakata fašističke vlasti.

Stefani Kauel **UDATI SE ZA MOCARTA**

Ovo je izvanredna i istinita priča koja se čita u jednom dahu.

Udati se za Mocarta je priča o vremenu kada su plemkinje umirale od dosade, roditelji određivali budućnost dece prema sopstvenim interesima, čestite devojke imale samo dva izbora: manastir ili dobru udaju, a geniji nosili livreve plemića i večerali u kuhinji, posle slugu, a pre kuvara.

Valentin Černih **MOSKVA SUZAMA NE VERUJE**

Ovo je lepa, topla, jednostavna i mudra priča o borbi za budućnost, ali i za opstanak, tri mlade devojke koje dolaze iz duboke ruske provincije u Moskvu. Ali, kako uspeti u Moskvi? Kako uspeti bilo gde, kada su želje u neskladu sa mogućnostima? Svaka od junakinja bira svoj put. Svaka pronalazi svog muškarca. Svoje mesto u Moskvi. Ali, i mnogo gubi. Pre svega, iluzije...

Lajoš Zilahi **ARARAT I, II**

Roman o otmenosti, strasti i ponosu. O raskoši koja često zjapi prazninom. O traženju utehe i smisla. O Ziji, nežnoj, romantičnoj i usamljenoj, koja će, kada jednoga dana konačno nađe ljubav, učiniti sve da je sačuva. Čak i po cenu gubitka i žrtve...

Kristijan Žak **MAJSTOR HIRAM I CAR SOLOMUN**

Solomun je slavni judejski car koji želi da sazida hram u Jerusalimu. Hiram je majstor graditelj. Oni su i slični i različiti. Njihovo prijateljstvo liči na sukob. A onda se obojica zaljubljuju u istu ženu – kraljicu od Sabe. Tu ljubav preživeće samo jedno od njih troje...

Lajza Delbi **PRIČA O MURASAKI**

Istinita povest o ženi koja je prva na svetu napisala roman. Ova knjiga otkriva nam svet tradicionalnog Japana. Govori o ljubavi, strasti, dvorskim intrigama. Istovremeno, ona je tanani iskaz o duši dame Murasaki; duši živoj kao planinski potok i nežnoj kao trešnjin cvet...

Ketrin Dejvis **VERSAJ MARIJE ANTOANETE**

Četrnaestogodišnja kći carice Marije Terezije dolazi u Francusku i udaje se za budućeg kralja. Dalje, njen put vodi od raskošnih dvorana Versaja, kroz tamnicu u koju su je zatočili revolucionari, do giljotine...

Dona V. Kros **PAPA JOVANA – ZLATNI BESTSELER 2005.**

Ovo je priča o najčuvanijoj tajni Vatikana. Priča o borbi žene da u okrutno vreme, u surovom svetu, ostvari sebe. Na kraju je postala – papa. Istovremeno, u njoj snažno živi i jedna zabranjena ljubav, koja se ostvaruje u svoj punoći, ali u najnezgodniji čas....

Venjamin Kaverin **PRED OGLEDALOM – ZLATNI BESTSELER 2004.**

Istinita, uzbudljiva, potresna i nežna povest o ljubavi koja je trajala koliko i životi njenih junaka. Ispričala je sama Liza, kroz pisma Kostji. Prvo mu je uputila kada joj je bilo šesnaest godina. Poslednje pred svoju smrt... *Najlepša ljubavna priča dvadesetog veka!*

KNJIGE SA KOJIMA NIKADA NEĆETE BITI SAMI

BIBLIOTEKA
LJILJANA HABJANOVIĆ ĐUROVIĆ
VAM PREPORUČUJE
KNJIGA 24.

ŽIVETI KAO PRE
Treće izdanje

Izdavač
Globosino d.o.o. ALEKSANDRIJA
Beograd, Francuska 13

Za izdavača
Slavka Lošić

Urednica
Ljiljana Habjanović Đurović

Tehnička urednica
Leposava Knežević

Lektorka
Suzana Sekulić

Prodaja
Olivera Damjanović
telefon: 011/3227-872; 3340-162
faks: 2627-153
e-mail: office@globosino.rs
www.habjanovic.rs

Tiraž
500 примерака

Štampa

Čigoja
S T A M P A

Studentski trg 13
e-mail: office@cigoja.com

ISBN 978-86-7900-052-1

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-94

ŽIVETI kao pre / [priredila] Milica
Marinković. - 3. izd. - Beograd :
Globosino, 2013 (Beograd : Čigoja štampa). -
219 str. ; 21 cm. - (Biblioteka Ljiljana
Habjanović Đurović vam preporučuje ; knj. 24)

Tiraž 500. - Str. 7: Živeti kao pre /
Ljiljana Habjanović Đurović.

ISBN 978-86-7900-052-1
1. Маринковић, Милица [приређивач,
сакупљач]

COBISS.SR-ID 198082060